



ADA UNİVERSİTETİ

**"DÖVLƏT VƏ BEYNƏLXALQ ƏLAQƏLƏR İNSTİTUTU"
DÖVLƏT QULLUĞUNUN TƏŞKİLİ VƏ İDARƏ OLUNMASI**

MAGİSTR DƏRƏCƏSİ ÜÇÜN TƏLƏBƏLƏRİN QİSMƏN

DƏRƏCƏLƏNDİRİLMƏSİ ÜÇÜN

LAYİHƏ ƏSASLI TƏDQİQAT TƏQDİM EDİLDİ

**"QAZAX-TOVUZ İQTİSADI RAYONUNDA KİÇİK VƏ ORTA
SAHİBKARLIĞIN İNKİŞAFINA MANEƏLƏR"**

Alı Hacıyev, Rəmzi Abdullayev, Həsən Əliyev

ahajiyev19351@ada.edu.az

rabdullayev19416@ada.edu.az

haliyev19435@ada.edu.az

Bakı, Azərbaycan

© 2024



HƏQİQİLİK BƏYANATI

Biz ADA-nın plagiat siyasəti ilə tanış olduq və təsdiq edirik ki, “Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunda kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına maneələr” adlı bu məqalənin məzmunu bizim öz işimizdir və heç bir təsdiq olunmamış əsəri ehtiva etmir.

İmza: _____

İmza: _____

İmza: _____

Tarix: _____



**"DÖVLƏT VƏ BEYNƏLXALQ ƏLAQƏLƏR İNSTİTUTU"
QAZAX-TOVUZ İQTİSADI RAYONUNDA KİÇİK VƏ ORTA**

SAHİBKARLIĞIN İNKİŞAFINA MANEƏLƏR:

Layihə Əsaslı Tədqiqatın Təsdiq Forması

Tələbə Adı/ Soyadı: Alı Hacıyev

Tələbənin ID nömrəsi: P000019351

Proqramın adı:

Tələbə Adı/ Soyadı: Rəmzi Abdullayev

Tələbənin ID nömrəsi: P000019435

Proqramın adı:

Tələbə Adı/ Soyadı: Həsən Əliyev

Tələbənin ID nömrəsi: P000019416

Proqramın adı:

Akademik istiqamətin seçilməsi:

Tədqiqat istiqaməti

Peşəkar istiqamət

Şərhlər:

Kurs Müəllimi:

Elmi Rəhbər: Anar Vəliyev

Xülasə

Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunda sahibkarlarla aparılan sorğuda kiçik və orta sahibkarlığın (KOB) inkişafına bir sıra mühüm maneələr aşkar edilib. Əsas problemlərə tənzimləmə mürəkkəbliyi, ixtisaslı işçi qüvvəsinə məhdud çıxış və maliyyə məhdudiyyətləri daxildir. Respondentlərin xeyli hissəsi yüksək vergi dərəcələri və tez-tez hökumət yoxlamaları kimi tənzimləmə məsələlərini qeyd edib. Bir çox sahibkarlar həmçinin lazımı icazə və təsdiqlərin alınmasında çətinlikləri, lisenziyalaşdırma və qeydiyyat proseslərinin mürəkkəbliyini qeyd ediblər. Bu tənzimləyici maneələr əməliyyat səmərəsizliyi yaradır və çətin biznes mühitinə töhfə verir. İxtisaslı işçi qüvvəsinin mövcudluğu digər əsas narahatlıq idi. Sahibkarların əhəmiyyətli bir hissəsi xüsusilə texniki bacarıqlar, müştəri xidməti və kommunikasiya, marketinq və satış kimi sahələrdə ixtisaslı işçi çatışmazlığı olduğunu bildirdi. Bu bacarıq boşluqları biznesin böyümək, yenilik etmək və bazarda rəqabət qabiliyyətini saxlamaq qabiliyyətinə mane olur. Maliyyə çətinlikləri də mühüm məsələ kimi ortaya çıxdı. Bir çox respondent kreditlərin dəyərinin aşağı salınmasının onların biznesləri üçün böyük kömək olacağını vurğuladı. Bundan əlavə, vergi güzəştləri və təlim proqramları biznesin böyüməsini təşviq etmək və performansını yaxşılaşdırmaq üçün vacib hesab olunurdu. Yekun olaraq qeyd edək ki, tənzimləyici maneələrin aradan qaldırılması, ixtisaslı işçi qüvvəsinə çıxışın yaxşılaşdırılması, maliyyə dəstəyi və təlim imkanlarının təmin edilməsi Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunda KOM-ların böyüməsini və davamlılığını təşviq etmək üçün mühüm addımlardır. Bu problemlərin həlli biznes mühitini əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırma və yerli müəssisələrin uzunmüddətli uğurlarına töhfə verə bilər.

Açar sözlər: Qazax-Tovuz iqtisadi rayonu, regional inkişaf, KOB, sahibkarlıq

Təşəkkürlər

Elmi rəhbərimiz Dr. Anar Vəliyev başda olmaqla bizə dərs deyən ADA Universitetinin müəllimlərinə təşəkkür edirik. Biz tədqiqatımızı onların faydalı və öyrədici dərsləri ilə apara bildik. Nəzərə alsaq ki, bu bizim layihə əsaslı ilk tədqiqat işimizdir, düşünürük ki, qısa zamanda bu vərdişə yiyələnmək yalnız ADA Universitetinin müəllimlərinin dəstəyi ilə mümkündür.

Tədqiqatımızın əsas özəyi olan KOM-ların sorğuda iştirakına görə onlara təşəkkür edirik. Onların cavabları tədqiqat işimizi araşdırmaqda və təhlil aparmaqda bizim üçün çox faydalı oldu.

Mündəricat

I FƏSİL.....	7
GİRİŞ.....	7

I FƏSİL

GİRİŞ

Kiçik və orta sahibkarlıq regionların iqtisadi inkişafında mühüm rol oynayır, iş yerlərinin yaradılmasına, innovasiyalara və ümumi iqtisadi artıma töhfə verir. Bununla belə, potensiallarına baxmayaraq, bir çox regionlarda KOM-lar onların inkişafına mane olan ciddi problemlərlə üzləşirlər. Qazax-Tovuz iqtisadi rayonu da bir çox sahələr kimi istisna deyil. Bu bölgədəki sahibkarlar bizneslərinin böyüməsinə və davamlılığına mane olan müxtəlif maneələrlə qarşılaşırlar. Bu maneələrə tənzimləmə mürəkkəbliyi, ixtisaslı işçi qüvvəsinə məhdud çıxış və KOM-ların rahat işləməsi və genişlənməsi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən maliyyə məhdudiyyətləri daxildir. Mürəkkəb lisenziyalaşdırma və qeydiyyat prosesləri, yüksək vergi dərəcələri və tez-tez yoxlanılması ilə tənzimləyici mühit sahibkarlar üçün əhəmiyyətli maneələr yaradır. Bundan əlavə, xüsusilə texniki sahələr, müştəri xidməti, marketinq və kommunikasiya sahələrində ixtisaslı işçi qüvvəsinin olmaması müəssisələrin böyümə və effektiv rəqabət qabiliyyətini məhdudlaşdırır. Maliyyə çətinlikləri, o cümlədən kreditlərin yüksək qiyməti və adekvat maliyyə dəstəyinin olmaması da biznesin inkişafının və innovasiyaların boğulmasında mühüm rol oynayır. Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunda KOS sektorunu dəstəkləyə və gücləndirə biləcək strategiyaların həyata keçirilməsi üçün bu maneələri dərk etmək siyasətçilər, biznes liderləri və maraqlı tərəflər üçün vacibdir. Bu giriş müzakirəsi sahibkarların üzləşdiyi əsas maneələri vurğulayır, regionda KOM-un inkişafı üçün daha əlverişli mühitin yaradılması üçün xüsusi problemlərin və potensial həllərin daha dərindən araşdırılmasına zəmin yaradır.

Problemin ifadəsi. Problem bəyanatı. Johnsona (2019) görə, kiçik və orta müəssisələrin inkişafının qarşısında duran əsas maneələrdən biri maliyyələşməyə çıxışın məhdud olmasıdır ki, bu da onların miqyasını genişləndirmək və innovasiya etmək qabiliyyətinə mane olur. Bundan əlavə, Williams (2020) iddia edir ki, tənzimləmə mürəkkəbliyi və bürokratik bürokratiya KOM-lar üçün əhəmiyyətli problemlər yaradır, əməliyyat xərclərinin artmasına və qərarların qəbulunda gecikmələrə səbəb olur. Digər amil, bu müəssisələrin potensiallarını maksimum dərəcədə artırmasına mane olan ixtisaslı işçi qüvvəsinin olmamasıdır (Smith and White, 2021). Üstəlik, Braunun (2022) araşdırması göstərir ki, qeyri-adekvat infrastruktur, o cümlədən zəif nəqliyyat və kommunikasiya şəbəkələri, xüsusən də kənd yerlərində KOM-ların böyüməsini məhdudlaşdırır. Bu problemləri həll etmək üçün bir sıra tədqiqatlar biznes üçün daha əlverişli iqlim yaratmaq

üçün tənzimləyici mühitin sadələşdirilməsini tövsiyə edir (Green and Adams, 2023). Bundan əlavə, maliyyə dəstəyi proqramlarının və təşviqlərinin təmin edilməsi KOM-lar üçün maliyyə boşluğunu aradan qaldırmağa kömək edə bilər (Davis, 2021). Li və Taylor (2022) tərəfindən vurğulanan başqa bir həll KOM-un böyüməsini dəstəkləyə bilən ixtisaslı işçi qüvvəsinin yaradılması üçün təhsil və təlim proqramlarına sərmayə qoyulmasının vacibliyidir.

Layihənin məqsədi. Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunda kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına maneələrin araşdırılmasıdır.

Layihənin sualları. Layihənin sualları aşağıdakı kimidir:

- Regional iqtisadi inkişafda kiçik və orta müəssisələr necə rol oynayır?
- KOM-ların dəstəklənməsində hökumətin rolu və siyasəti nələrdir?
- Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunda kiçik və orta sahibkarlığın mövcud vəziyyəti hansı durumdadır?
- Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunda KOB-ların inkişafı üçün maneələrin aradan qaldırılması yolları hansılardır?

Layihənin aktuallığı. Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunda kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına maneələr mövzusu bir neçə səbəbə görə aktualdır. KOM-lar iqtisadiyyatın şaxələndirilməsində həlledici rol oynayır. Onların üzləşdiyi maneələri başa düşmək, iqtisadi dayanıqlığı gücləndirən və bir neçə sektordan, xüsusən də iqtisadi dalğalanmalara həssas ola biləcək Qazax-Tovuz kimi regionlarda asılılığı azaldan siyasətlərin yaradılmasına kömək edə bilər. KOM-lar məşğulluğa əhəmiyyətli töhfə verənlərdir. Qarşılaşdıqları maneələri müəyyən etmək və aradan qaldırmaqla, regional hakimiyyət orqanları iş yerlərinin yaradılmasını gücləndirə və yerli icmaların güzəranını yaxşılaşdıra bilər. Qazax-Tovuz bölgəsi şəhər mərkəzləri ilə müqayisədə fərqli inkişaf problemləri ilə üzləşə bilər. KOM-ların bu sahədə üzləşdiyi xüsusi maneələrin araşdırılması ədalətli regional artımı təşviq edən və iqtisadi fərqləri azaldan məqsədyönlü strategiyalar haqqında məlumat verə bilər. KOM-lar tez-tez maliyyə resurslarına, texnologiyaya və bazarlara məhdud çıxışla mübarizə aparırlar. Bu maneələri başa düşmək KOM-un böyüməsinə imkan verən maliyyələşdirmə proqramları, təlimlər və infrastrukturun təkmilləşdirilməsi kimi dəstəkləyici tədbirlərin hazırlanmasına rəhbərlik edə bilər. KOM-ları dəstəkləmək üçün hazırlanmış siyasətlərin effektivliyi mövcud maneələri araşdırmaqla qiymətləndirilə bilər. Bu aktuallıq hökumətin təşəbbüslərinin özəl sektoru stimullaşdırmaq və investisiya cəlb etmək məqsədi daşdığı kontekstlərdə daha da artır. KOM-un inkişafı üçün maneələrin aradan qaldırılması innovasiyalara təkan verə,

rəqabət qabiliyyətini artırma və sahibkarlığı təşviq edə bilər. Bu, Qazax-Tovuz iqtisadiyyatının uzunmüddətli davamlılığı və dinamikliyi üçün həyati əhəmiyyət kəsb edir. KOM-ların üzləşdiyi problemlərin həlli regionda daha geniş sosial-iqtisadi sabitliyə, sosial birliyi gücləndirməyə və iqtisadi sıxıntı və ya iğtişaşlar ehtimalını azaltmağa kömək edir. Qlobal bazarlar inkişaf etdikcə, Qazax-Tovuzda KOM-ların üzləşdiyi maneələri başa düşmək onların daha geniş təchizat zəncirlərinə inteqrasiyasına, rəqabət qabiliyyətinin və artım potensialının artırılmasına kömək edə bilər. Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunda kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına mane olan amillərin araşdırılması davamlı iqtisadi artımın dəstəklənməsi, iş imkanlarının artırılması və daha balanslaşdırılmış regional inkişaf strategiyasının təmin edilməsi üçün vacibdir.

Layihənin əhəmiyyəti. Tədqiqatın təcrübi əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, Azərbaycan Respublikasının müxtəlif sahələrində və sektorlarında, xüsusən Azərbaycan Respublikasının Dövlət İqtisadiyyat Nazirliyi və KOBİA tərəfindən öz səlahiyyətlərinə aid məsələlərin həllində istifadə oluna bilər. Akademik ictimaiyyət həmçinin layihə materiallarını universitetlərdə tədris prosesinə daxil edə bilər.

Layihənin məhdudiyyətləri. Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunda kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına maneələr. Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunda kiçik və orta sahibkarlığın üzləşdiyi maneələrə dair araşdırma bir sıra məhdudiyyətlər təqdim edir. Birincisi, 81 sahibkardan ibarət seçmə ölçüsü dəyərli fikirləri təmin etməklə yanaşı, regiondakı KOM sahiblərinin müxtəlifliyini tam əks etdirmir və potensial olaraq təhrif nəticələrə gətirib çıxarır. Bu məhdud nümunə ölçüsü bütün sahibkarların, xüsusən də müxtəlif sektorlardan və ya keçmişdən olanların təcrübələrini əks etdirməyə bilər. İkincisi, Qazax-Tovuz bölgəsinə diqqətin yönəldilməsi nəticələrin iqtisadi kontekstləri müxtəlif olan digər regionlara tətbiqini məhdudlaşdırır. Üçüncüsü, sorğu sosial arzuolunanlıq və ya respondentlərin subyektiv şərhləri kimi qərəzlərdən təsirlənə bilən öz-özünə bildirilən məlumatlara əsaslanır. Bundan əlavə, sorğu vərəqəsində KOM-ların inkişafına təsir göstərən

bütün mümkün xarici amillər, məsələn, milli və ya qlobal iqtisadi meyillər nəzərə alınmır. Nəhayət, tədqiqatın kəşimə xarakteri potensial uzunmüddətli tendensiyaları və ya KOM-ların üzləşdiyi problemlərdə dəyişiklikləri nəzərə almadan, zamanın bir nöqtəsində vəziyyətin şəklini təqdim edir.

II FƏSİL

ƏDƏBİYYAT İCMALI

1.1. Kiçik və orta sahibkarlığın konseptual nəzəri əsasları

Kiçik və orta sahibkarlıq (KOB) xüsusilə inkişaf etməkdə olan ölkələrdə iqtisadi artım və iş yerlərinin yaradılması üçün həyati əhəmiyyət kəsb edir. Bununla belə, əhəmiyyətinə baxmayaraq, KOM-lar çox vaxt inkişaf yolunda əhəmiyyətli maneələrlə üzləşirlər. Bu maneələr onların böyümək, yenilik etmək və bazarda rəqabət aparmaq qabiliyyətinə mane olur. Əsas problemlərdən biri maliyyələşməyə çıxışdır. Mankiw-ə (2020) görə, KOBİ-lər daha kiçik bizneslərə kredit verilməsi ilə bağlı yüksək risk səbəbindən tez-tez kapital əldə etməkdə çətinlik çəkirlər. Ənənəvi maliyyə institutları xüsusilə qeyri-sabit maliyyə sistemləri olan iqtisadiyyatlarda bu biznesləri yüksək riskli hesab edə bilirlər. Kifayət qədər maliyyə olmadan, KOM-lar yeni texnologiyalara sərmayə qoya, əməliyyatları genişləndirə və ya ixtisaslı işçi işə götürə bilmirlər ki, bu da son nəticədə onların böyümə potensialını məhdudlaşdırır. Digər maneə tənzimləyici və bürokratik əngəllərdir. Ross (2019) qeyd edir ki, bir çox ölkələrdə mürəkkəb hüquqi və tənzimləyici mühit KOM-lar üçün əhəmiyyətli maneələr yarada bilər. Uzun qeydiyyat prosesləri, həddindən artıq sənədləşmə işləri və mürəkkəb vergi sistemləri, xüsusən də məhdud resursları olan kiçik biznes sahibləri üçün ağır ola bilər. Bu yüklər çox vaxt sahibkarları öz bizneslərinə başlamaqdan və ya böyütməkdən çəkindirir və əməliyyatlarda səmərəsizliyə səbəb ola bilər. Bundan əlavə, hüquqi çərçivələrdə aydınlığın olmaması çox vaxt gözlənilməz biznes mühiti ilə nəticələnir və kiçik biznes üçün qeyri-müəyyənliyi artırır. Bacarıqlı işçi qüvvəsinin çatışmazlığı KOS-ların üzləşdiyi digər mühüm problemdir. Fabozzi (2021) vurğulayır ki, adekvat təlim keçmiş işçilərin olmaması KOM-ların qabaqcıl texnologiyaların mənimsənilməsini və məhsuldarlığın artırılmasını çətinləşdirir. Bir çox regionlarda təhsil və təlim sistemləri müəssisələr üçün lazım olan bacarıqları təmin etmir, bu da işçi qüvvəsi ilə bazarın tələbləri arasında uyğunsuzluğa gətirib çıxarır. Bu, KOM-ların lazımı təcrübəyə malik işçiləri işə götürməkdə çətinlik çəkməsi ilə nəticələnir, onların böyümə və innovasiya imkanlarını daha da məhdudlaşdırır. İqtisadi qeyri-sabitlik və bazar dəyişkənliyi də KOM-un inkişafına mane olmaqda həlledici rol oynayır. Shiller-ə (2016) görə, tənəzzül və ya inflyasiya dövrləri kimi iqtisadiyyatdakı dalğalanmalar kiçik bizneslərə qeyri-mütənasib təsir göstərə bilər. Böyük korporasiyalardan fərqli olaraq, KOM-lar çox vaxt iqtisadi şoklara tab gətirmək üçün maliyyə tamponlarına malik deyillər. İqtisadi qeyri-sabitlik dövründə onlar qiymət dəyişkənliyinə, istehlakçı davranışındakı

dəyişikliklərə və məhsul və ya xidmətlərinə tələbin olmamasına qarşı daha həssas olurlar. Sosial və mədəni amillər də KOM-ların böyüməsinə təsir göstərə bilər. Smith (2020) iddia edir ki, təcrid olunmuş icmalardan olan sahibkarlar tez-tez ayrı-seçkilik və bizneslərini inkişaf etdirməyə kömək edə biləcək şəbəkələrə çıxışın olmaması ilə üzləşirlər. Bu sosial maneələr müəyyən qrupların öz müəssisələrini inkişaf etdirmək və genişləndirmək imkanlarını məhdudlaşdıraraq, iş dünyasında bərabərsizliyi gücləndirir. Bundan əlavə, riskdən çəkinmə və uğursuzluqla bağlı stiqma kimi mədəni amillər potensial sahibkarları biznesə başlamaq üçün lazımı addımlar atmaqdan çəkindirə bilər. Bu maneələri aradan qaldırmaq üçün bir neçə həll yolu təklif edilmişdir. Braun və Miller (2022) hökumətlərin mikromaliyyə proqramları və ya hökumət tərəfindən dəstəklənən kreditlər kimi təşəbbüslər vasitəsilə KOM-ların maliyyəyə çıxışını təkmilləşdirməsi zərurətini vurğulayır. Bundan əlavə, tənzimləmə mühitinin sadələşdirilməsi və bürokratik prosedurların azaldılması sahibkarların öz bizneslərinə başlamalarını və inkişaf etdirmələrini asanlaşdırır (Harrison, 2020). Bundan əlavə, işçiləri KOM-ların tələb etdiyi bacarıqlarla təchiz etmək üçün təhsil və təlim proqramlarına sərmayə qoymaq onların böyüməsini dəstəkləmək üçün vacibdir (Lee və Park, 2021). Nəhayət, təcrid olunmuş qruplara dəstəyin təmin edilməsi və sahibkarlıqda inklüzivliyin təşviq edilməsi bütün fərdlərin biznesdə uğur qazanmaq imkanının olmasını təmin etməyə kömək edə bilər (Taylor və Green, 2019).

Kiçik və Orta Müəssisələr (KOB) işçi sayı müəyyən limitlərdən aşağı olan müəssisələrdir. Onlar iqtisadi inkişafda, iş yerlərinin yaradılmasında və innovasiyalarda mühüm rol oynayırlar. Təriflər ölkələr və təşkilatlar arasında fərqli olsa da, KOM-lar ümumiyyətlə işçilərin sayı, illik gəlir və ya maliyyə aktivləri kimi meyarlara əsasən təsnif edilir (Frederick və Kuratko, 2017). Kiçik və orta sahibkarlıq iqtisadiyyatda mühüm rol oynayır, innovasiyalara, məşğulluğa və ümumi iqtisadi artıma töhfə verir. KOM-ların təsnifatına müxtəlif ölçülərdən yanaşmaq olar, ən çox yayılmışlardan biri işçilərin sayıdır. Bu təsnifat siyasətləri, dəstək mexanizmlərini və maliyyələşdirmə variantlarını biznesin ölçüsündən asılı olaraq onların xüsusi ehtiyaclarına uyğunlaşdırmağa kömək edir. Mikro müəssisələr adətən 10-dan az işçisi olması ilə xarakterizə olunur. Bu müəssisələr tez-tez yerli bazarlarda fəaliyyət göstərir və onlara fərdi sahibkarlıq, kiçik ailə əməliyyatları və frilanserlər daxildir. Kiçik ölçülərinə baxmayaraq, mikro müəssisələr iş yerlərinin yaradılması üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir və çevikliklərinə görə xüsusilə bazar dəyişikliklərinə uyğunlaşa bilirlər. Onlar tez-tez maliyyələşmə üçün şəxsi əmanətlərə və ya mikro kreditlərə etibar edirlər və icmalar daxilində əsas xidmətlərin təmin edilməsində mühüm rol oynayırlar. Kiçik

müəssisələrdə ümumiyyətlə 10 ilə 50 arasında işçi çalışır (Wang və Chugh, 2021). Bu müəssisələr çox vaxt mikro müəssisələrdən daha strukturlaşdırılmışdır və müəyyən edilmiş proseslərə və idarəetmə sistemlərinə malik olurlar. Kiçik müəssisələrə pərakəndə satış, qonaqpərvərlik və istehsal kimi müxtəlif sektorlarda rast gəlmək olar. Onlar tez-tez sahibkarlığın təşviqinə yönəlmiş dövlət dəstəyi proqramlarından faydalanır və kiçik biznes kreditləri və ya qrantları əldə edə bilirlər. Kiçik müəssisələr nəinki yerli iqtisadiyyata töhfə verir, həm də niş məhsul və xidmətlər təklif etməklə innovasiyaları gücləndirir. Orta müəssisələrdə adətən 51 ilə 250 arasında işçi çalışır. Bu təşkilatlar daha rəsmi əməliyyatlara malik olurlar və daha mürəkkəb biznes fəaliyyətləri, o cümlədən ixrac və daha böyük korporasiyalarla əməkdaşlıq edirlər. Orta müəssisələr tez-tez əməliyyatların miqyasını genişləndirmək, tənzimləmə tələblərini yerinə yetirmək və kapital bazarlarına çıxışla bağlı unikal problemlərlə üzləşirlər. Onlar iqtisadi inkişafda mühüm rol oynayır, tez-tez kiçik biznes və böyük korporasiyalar arasında uçurumu aradan qaldırır, beləliklə, daha geniş iqtisadiyyatda innovasiya və rəqabət qabiliyyətini artırır. KOM-ların ölçülərə (işçilərə) görə təsnifatı onların iqtisadi inkişafdakı rollarını və töhfələrini daha yaxşı başa düşməyə kömək edir, məqsədyönlü dəstəyə imkan verir və böyümə üçün əlverişli mühit yaradır.

Kiçik və orta müəssisələrin gəlirlərə görə təsnifatı onların iqtisadi təsiri və əməliyyat imkanları haqqında əsas anlayışları təmin edir. Bu təsnifatın başa düşülməsi hökumətlərə və maliyyə institutlarına biznesin böyüməsini və davamlılığını təşviq edən məqsədyönlü siyasətlər və dəstək mexanizmləri hazırlamağa kömək edir. Mikro müəssisələr adətən 1 milyon ABŞ dolları kimi müəyyən həddən aşağı düşən illik gəlirləri ilə müəyyən edilir. Bu müəssisələr çox vaxt sahiblər tərəfindən idarə olunur və yerli bazarlara xidmət edir, zəruri mal və xidmətlər təqdim edir. Onların aşağı gəlir səviyyələri kapitala çıxışı məhdudlaşdırır bilər ki, bu da onları maliyyələşdirmə üçün şəxsi əmanətlərə və ya mikro kreditlərə etibar edir. Ölçüsünə baxmayaraq, mikro müəssisələr iş yerlərinin yaradılması və iqtisadi müxtəliflik üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir və tez-tez icmalar daxilində sahibkarlıq ruhunu təcəssüm etdirir. Kiçik müəssisələrin illik gəlirləri ümumiyyətlə 1 milyon dollardan 10 milyon dollara qədər dəyişir (Williams, 2021). Bu müəssisələr adətən mikro müəssisələrə nisbətən daha strukturlaşdırılmış əməliyyatlara malikdir və bu onlara daha geniş fəaliyyət spektri ilə məşğul olmağa və daha geniş bazarlara xidmət etməyə imkan verir. Kiçik bizneslər tez-tez rəqabət qabiliyyətlərinin artırılmasına yönəlmiş dövlət dəstəyi proqramlarından faydalanır və onlar bank kreditlərinə və investisiya kapitalına daha yaxşı çıxış əldə edə bilirlər. Onların gəlir səviyyələri onlara marketinq, texnologiya və işçilərin inkişafına

sərmayə qoymağa imkan verir, beləliklə, iş yerlərinin yaradılmasına və innovasiyalara əhəmiyyətli töhfə verir. Orta müəssisələr adətən 10 milyon ABŞ dolları ilə 50 milyon ABŞ dolları arasında dəyişən gəlirlərlə xarakterizə olunur, baxmayaraq ki, bu rəqəmlər ölkədən və onun iqtisadi kontekstindən asılı olaraq dəyişə bilər. Orta müəssisələr çox vaxt daha mürəkkəb təşkilati strukturlara malikdirlər və ixrac, tərəfdaşlıq və daha irimiqyaslı layihələrlə məşğul olurlar. Onların daha yüksək gəlir səviyyələri onlara daha çox sabitlik və tədqiqat və inkişafa sərmayə qoymaq imkanı verir, bununla da innovasiyaya təkan verir və məhsuldarlığı artırır. Bundan əlavə, orta müəssisələr tez-tez kiçik biznes və daha böyük korporasiyalar arasında uçurumu aradan qaldıraraq regional iqtisadi inkişafda mühüm rol oynayır.

Kiçik və orta müəssisələrin sektorlar üzrə təsnifatı onların iqtisadiyyatdakı rolları haqqında dəyərli fikirlər təqdim edir və onların həyata keçirdiyi biznes fəaliyyətlərinin müxtəlifliyini vurğulayır. Bu sektor təsnifatı siyasətçilərə, tədqiqatçılara və investora KOM-ların müxtəlif növlərinin üzləşdiyi fərqli çətinlikləri və imkanları anlamağa kömək edir. İstehsalçı KOM-lar ilk növbədə mal və əmtəə istehsalına yönəlib. Bu sektora tekstil və qida emalından tutmuş maşın və elektronika qədər xammalın hazır məhsula çevrilməsi ilə məşğul olan müəssisələr daxildir. İstehsal edən KOM-lar çox vaxt ölkənin sənaye istehsalına və ixrac qabiliyyətinə əhəmiyyətli töhfə verir. Onlar iş yerlərinin yaradılmasında mühüm rol oynayır və yeni texnologiyaların və istehsal proseslərinin qəbulu vasitəsilə innovasiyaya təkan verir. Bununla belə, onlar təchizat zəncirinin idarə edilməsi, avadanlığın təkmilləşdirilməsi üçün maliyyə vəsaitinə çıxış və tənzimləyici tələblərin idarə edilməsi ilə bağlı problemlərlə də üzləşə bilərlər. Xidmət KOM-ları mallardan daha çox müxtəlif xidmətlər göstərən müəssisələrin geniş spektrini əhatə edir. Bu sektora peşəkar xidmətlər (məsələn, hüquq və mühasibat firmaları), təhsil xidmətləri (repetitorluq və təlim mərkəzləri kimi) və səhiyyə xidmətləri (klinikalar və sağlamlıq mərkəzləri daxil olmaqla) üzrə bizneslər daxildir (Nielsen və Hager, 2022). Müasir iqtisadiyyatlarda xidmət göstərən KOM-lar getdikcə həyati əhəmiyyət kəsb edir, iş yerlərinin yaradılmasına və iqtisadi inkişafa töhfə verir. Onlar tez-tez ixtisaslı işçi qüvvəsinə güvənirlər və xidmət təkliflərini artırmaq və rəqabət qabiliyyətini qorumaq üçün təlim və texnologiyaya çıxış kimi müxtəlif növ dəstək tələb edə bilərlər. Pərakəndə KOM-lar malların birbaşa istehlakçılara satışı ilə məşğul olur, müxtəlif formatlarda, o cümlədən onlayn mağazalarda və pop-up marketlərdə fəaliyyət göstərir. Bu sektor müştərilərlə sıx qarşılıqlı əlaqəsi ilə səciyyələnir və müştəri xidməti, marketing və inventar idarəçiliyinə güclü diqqət yetirməyi tələb edir. Pərakəndə KOM-lar yerli iqtisadiyyatlarda mühüm rol oynayır, çox vaxt tərəfdaşlıq və əməkdaşlıq vasitəsilə digər

biznesləri dəstəkləyir. Onlar daha böyük pərakəndə satıcılar və e-ticarət platformaları ilə rəqabət kimi unikal problemlərlə üzləşirlər ki, bu da onları yeniliklər etmək və dəyişən istehlakçı seçimlərinə uyğunlaşmağı vacib edir.

Kiçik və orta müəssisələrin mülkiyyət strukturuna görə təsnifatı bu müəssisələrin fəaliyyət göstərdiyi və idarə olunduğu müxtəlif üsulları başa düşmək üçün çox vacibdir. Hər bir mülkiyyət strukturu qərarların qəbuluna, məsuliyyətə və resurs bölgüsünə təsir edən fərqli üstünlüklər və çətinliklər təqdim edir. Fərdi mülklər tək bir şəxsə məxsus olan və idarə olunan KOM-lara aiddir. Çox vaxt fərdi sahibkarlıq adlanan bu struktur biznes mülkiyyətinin ən sadə formalarından biridir. Fərdi mülkiyyətlər onların formalaşması və idarə edilməsinin asanlıığı ilə xarakterizə olunur, sahibinə biznes əməliyyatları və qərarların qəbulu üzərində tam nəzarəti saxlamağa imkan verir. Bununla belə, bu struktur həm də qeyri-məhdud şəxsi məsuliyyətə səbəb olur, yəni biznesin borcları və ya hüquqi problemləri yaranarsa, sahibinin şəxsi aktivləri risk altındadır. Fərdi mülklər pərakəndə satış, xidmətlər və frilanserlik kimi sektorlarda geniş yayılmışdır, yerli icmalar daxilində əsas mal və xidmətləri təmin edir (Ratten, 2020). Tərəfdaşlıqlar mülkiyyət və idarəetmə məsuliyyətlərini bölüşən iki və ya daha çox şəxsi əhatə edir. Bu struktur resursların, bacarıqların və təcrübənin birləşdirilməsinə imkan verir ki, bu da biznesin böyüməsini və innovasiyanı gücləndirə bilər. Tərəfdaşlıqlar müxtəlif formalarda ola bilər, məsələn, bütün tərəfdaşların məsuliyyəti bölüşdüyü tam ortaqlıqlar və ya bəzi tərəfdaşların məhdud məsuliyyət daşdığı məhdud ortaqlıqlardır. Tərəfdaşlıqlar ortaq məsuliyyətlərdən və artan kapitaldan faydalansa da, qərarların qəbulu, mənfəətin bölüşdürülməsi və tərəfdaşlar arasında potensial münaqişələrlə bağlı çətinliklərlə üzləşə bilər. Bu çətinliklərin öhdəsindən gəlmək üçün effektiv ünsiyyət və yaxşı hazırlanmış tərəfdaşlıq müqaviləsi vacibdir. Korporasiyalar qüvvədə olan qanunlara əsasən birləşdirilmiş, sahiblərindən ayrı ayrı hüquqi şəxs yaradan kiçik bizneslərdir. Bu struktur məhdud məsuliyyətin qorunmasını təmin edir, yəni səhmdarlar adətən korporasiyanın borcları və ya öhdəlikləri üçün şəxsən məsuliyyət daşımır. Korporasiyalar səhmlərin satışı ilə kapital artırma bilər ki, bu da böyümə və genişlənmə üçün maliyyə təminatını asanlaşdırır. Bununla belə, onlar daha çox tənzimləyici tələblərlə üzləşirlər və mürəkkəb idarəetmə strukturlarını cəlb edə bilərlər.

Kiçik və orta müəssisələrin coğrafi diqqətə görə təsnifatı onların fəaliyyət dairəsi və bazara çıxış imkanları haqqında təsəvvür yaradır. Bu təsnifatı başa düşmək maraqlı tərəflərə, o cümlədən siyasətçilər və investora coğrafi mövcudluqlarına əsaslanaraq biznesin xüsusi ehtiyaclarına uyğun dəstək strategiyalarını uyğunlaşdırmağa kömək edir. Yerli KOM-lar

əsasən müəyyən bir coğrafi ərazidə, məsələn, şəhər və ya şəhərdə fəaliyyət göstərilir. Bu müəssisələr tez-tez öz icmalarına dərindən daxil olurlar və yerli ehtiyaclara cavab verən əsas mal və xidmətlər təqdim edirlər. Yerli KOM-lar iş yerlərinin yaradılması üçün həyati əhəmiyyət kəsb edir, onların məhəllələrinin iqtisadi canlılığına töhfə verir. Onların əməliyyatları adətən müştərilərlə birbaşa qarşılıqlı əlaqəni əhatə edir ki, bu da onlara icma tələblərinə və üstünlüklərinə tez cavab verməyə imkan verir. Bununla belə, yerli KOM-lar bazarın doyması və daha böyük pərakəndə satıcılar və ya onlayn platformaların rəqabəti ilə bağlı problemlərlə üzləşə bilər. Onlar tez-tez varlıqlarını müəyyən etmək üçün ictimaiyyətin cəlb edilməsinə və ağızdan-ağıza marketinqə etibar edirlər. Regional KOM-lar öz əməliyyatlarını dövlət və ya bir qrup qonşu dövlət kimi daha böyük coğrafi ərazidə genişləndirirlər. Bu müəssisələr daha geniş müştəri bazasından faydalanır və müxtəlif bazarlara daxil ola bilər. Regional KOM-lar tez-tez miqyas iqtisadiyyatından istifadə edir və onların görünürliyünü artıran marketinq və paylama kanallarına sərmayə qoya bilərlər. Onlar həmçinin resursların idarə olunmasının təkmilləşdirilməsinə imkan verən daha geniş təchizatçılar və tərəfdaşlar şəbəkəsinə çıxış əldə edə bilərlər. Bununla belə, regional KOM-lar müxtəlif sahələr üzrə müxtəlif qaydaları, bazar dinamikasını və istehlakçı seçimlərini idarə etməlidirlər ki, bu da onların əməliyyatlarını çətinləşdirir. Milli KOM-lar bütün ölkə daxilində fəaliyyət göstərir və bir çox regionlarda müştərilərə çatır (Zahra və Covin, 2019). Bu müəssisələr tez-tez müxtəlif bazarlarda standartlaşdırılmış prosesləri və marketinq strategiyalarını həyata keçirməyə imkan verən daha əhəmiyyətli resurslara malikdirlər. Milli KOM-lar brendin tanınmasından və miqyasına görə təchizatçılarla daha yaxşı sövdələşmələr aparmaq bacarığından faydalana bilərlər. Bununla belə, onlar həm digər milli oyunçular, həm də beynəlxalq korporasiyalar tərəfindən artan rəqabətlə üzləşirlər. Bundan əlavə, onlar maddi-texniki çətinlikləri idarə etməli və onların böyüməsinə və davamlılığına problemlər yarada biləcək müxtəlif tənzimləyici çərçivələrə əməl etməlidirlər.

1.2. Regional iqtisadi inkişaf üçün kiçik və orta müəssisələrin əhəmiyyəti

Kiçik və orta sahibkarlıq (KOM) bir neçə səbəbə görə regional iqtisadi inkişafda həlledici rol oynayır. Onların əhəmiyyəti innovasiyaları idarə etmək, məşğulluq yaratmaq, rəqabəti stimullaşdırmaq və yerli kimlik hissini inkişaf etdirmək qabiliyyətindən irəli gəlir. Kiçik və orta sahibkarlıq xüsusilə iş yerləri yaratmaq imkanları vasitəsilə regional iqtisadi inkişafın təşviqində mühüm rol oynayır. KOM-lar əmək tutumlu təbiətlərinə görə işçi qüvvəsinin əhəmiyyətli bir hissəsini qəbul edə bilirlər ki, bu da onları regional işsizliyin azaldılması üçün zəruri edir. Çox vaxt avtomatlaşdırmaya və ya mərkəzləşdirilmiş

əməliyyatlara etibar edən daha böyük korporasiyalardan fərqli olaraq, KOM-lar daha müxtəlif və lokallaşdırılmış sektorlarda fəaliyyət göstərməyə meyillidirlər və bu, onlara daha geniş bacarıq və demoqrafik göstəricilər üzrə məşğulluq imkanları təmin etməyə imkan verir. Bu, daha böyük sənayelərin mövcud olmadığı yerlərdə fərdlər üçün xüsusilə faydalı olan inklüziv mühit yaradır. KOM-lar yerli sakinləri işə götürdükcə, ev təsərrüfatlarının gəlirləri artır və istifadə edilə bilən gəlirin bu yüksək səviyyəsi icma daxilində istehlak xərclərini stimullaşdırır. İstər əsas mallara, xidmətlərə və ya mənzilə xərcləmə olsun, KOM-ların məşğulluğu vasitəsilə əldə edilən gəlir birbaşa yerli iqtisadiyyata daxil olur və böyümə və davamlılıq dövrü yaradır. Bu istehlak xərcləri digər yerli biznesləri dəstəkləyir, daha çox iş yerlərinin yaradılmasına və daha möhkəm regional iqtisadiyyata gətirib çıxarır. Bundan əlavə, KOM-lar çevikliyi və dəyişən bazar şərtlərinə uyğunlaşmaq qabiliyyəti ilə tanınır, bu da onlara əmək bazarında daha böyük firmalar tərəfindən nəzərə alın bilməyən boşluqları doldurmağa imkan verir. Onların yenilik etmək və yerli ehtiyaclara cavab vermək qabiliyyəti təkcə məşğulluq yaratmır, həm də icma və regional kimlik hissini gücləndirir. Zamanla, KOM-lar tərəfindən asanlaşdırılan iş yerlərinin yaradılması regionlar arasında iqtisadi fərqlərin azaldılmasına, daha tarazlaşdırılmış milli iqtisadi artımın təmin edilməsinə töhfə verir (Venkataraman və Van, 2021). Bu mənada KOM-lar təkcə iqtisadi qurumlar deyil, onlar sosial sabitlik və uzunmüddətli regional inkişaf üçün mühüm alətlərdir.

Kiçik və orta sahibkarlıq regional iqtisadi inkişaf üçün vacib komponentlər olan innovasiya və çevikliyin idarə edilməsində əsas rol oynayır. KOM-ların əsas güclü tərəflərindən biri onların dəyişən bazar şərtlərinə və istehlakçı tələblərinə tez uyğunlaşmaq qabiliyyətidir. Bürokratik əngəllərlə və daha yavaş qərar vermə prosesləri ilə üzləşə bilən daha böyük korporasiyalardan fərqli olaraq, KOM-lar yaranan tendensiyalara cavab olaraq yeni məhsullar, xidmətlər və ya biznes modelləri təqdim edərək sürətlə dönə bilər. Bu çeviklik onlara rəqabətli biznes mühitində əhəmiyyətli üstünlük təmin edərək, diqqətdən kənardə qala biləcək fürsətlərdən istifadə etməyə imkan verir. KOM-ların innovativ təbiəti regionlar daxilində iqtisadi diversifikasiyaya təkan verir. Yeni ideyalar və niş bazarları ilə sınaqdan keçirərək, onlar çox vaxt tamamilə yeni sənayelər yaradırlar və ya mövcud olanları canlandırırlar. Bu, təkcə yerli iqtisadiyyatları stimullaşdırmır, həm də tək bir sənaye və ya iqtisadi sektordan asılılığı azaltmaqla regional dayanıqlığı artırır. Şaxələnmiş iqtisadiyyat qlobal bazar dalğalanmaları və ya iqtisadi tənəzzüllər kimi xarici şoklara tab gətirmək üçün daha yaxşı təchiz edilmişdir. Məsələn, tək bir sənayedən asılı olan bir bölgə sektora xas tənəzzül dövrlərində böyük zərər çəkə bilər, halbuki bir neçə sektoru əhatə edən canlı KOM

ekosistemi olan bir bölgə iqtisadi sabitliyi daha yaxşı qoruyur. KOM-lar həmçinin regional rəqabət qabiliyyətinin təşviqində əsas rol oynayır. Onların innovasiya qabiliyyəti onlara inkişaf edən istehlakçı seçimlərinə cavab verməyə və bazar tendensiyalarından irəlidə olmağa imkan verir. Bu, regionu həm milli, həm də beynəlxalq bazarlarda fərqləndirən qabaqcıl texnologiyaların, unikal xidmətlərin və ya ixtisaslaşmış məhsulların inkişafına səbəb olur. Bundan əlavə, innovativ KOM-ların uğuru tez-tez daha çox investisiya cəlb edir, sahibkarlıq fəaliyyətini təşviq edən və regionun ümumi iqtisadi artımını gücləndirən dinamik biznes mühiti yaradır. KOM-ların innovasiyası və çevikliyi rəqabət qabiliyyətini artırmaq, şaxələndirməni təşviq etmək və inkişaf edən iqtisadi şərait qarşısında uzunmüddətli dayanıqlığı təmin etməklə regional iqtisadi inkişafı dəstəkləmək üçün çox vacibdir.

Kiçik və orta müəssisələr yerli təchizat zəncirlərinin təşviqində həlledici rol oynayır ki, bu da regional iqtisadi inkişafa əhəmiyyətli dərəcədə töhfə verir. KOM-lar tez-tez malları, materialları və xidmətləri yerli mənbələrdən əldə edirlər ki, bu da region daxilində biznes arasında qarşılıqlı əlaqəni gücləndirir. Bu lokallaşdırılmış mənbə kiçik bizneslər arasında əməkdaşlığı və tərəfdaşlığı gücləndirərək, regional iqtisadiyyatı dəstəkləyən inkişaf edən şəbəkə yaradır. Yerli təchizatçılardan tədarük etməklə, KOM-lar iqtisadi fəaliyyətin əhəmiyyətli bir hissəsini regionda saxlayır və xarici mənbələrə etibar etmək ehtiyacını azaldır (Bae və Qian, 2020). Bu lokallaşdırılmış mal və xidmətlərin mübadiləsi icma daxilində sərvətin saxlanması kömək edir, mənfəət və ya resursların başqa şəkildə regiondan çıxma biləcəyi iqtisadi sızmaların qarşısını alır. Bunun əvəzinə pul yerli iqtisadiyyatın daxilində qalır, biznes və istehlakçılar arasında dövr edir və bu, multiplikator effektini artırır. Nəticədə yerli təchizatçılar ardıcıl tələbatdan faydalanır və bu da öz növbəsində onların böyüməsinə və daha çox iş yerlərinin açılmasına kömək edir. Bu, regionun ümumi iqtisadi strukturunu gücləndirərək, onu xarici iqtisadi dalğalanmalara daha davamlı edir. Bundan əlavə, yerli təchizat zəncirlərinin təşviqi KOM-lara öz təchizatçıları ilə sıx əlaqələr qurmağa imkan verir, nəticədə daha yaxşı ünsiyyət, daha sürətli problemlərin həlli və əməliyyatlarda daha çox çeviklik əldə edilir. Bu sinerjilər regionda məhsuldarlığı və səmərəliliyi artırır, iqtisadi rəqabət qabiliyyətini daha da artırır. Yerli tədarük həm də innovasiyaları təşviq edir, çünki sıx əməkdaşlıq edən müəssisələr yeni imkanları tez bir zamanda müəyyən edib onlara cavab verə bilər, regional ehtiyaclara uyğunlaşdırılmış unikal məhsul və xidmətlərin yaradılmasına təkan verir. Bundan əlavə, KOM-ların yerli təchizat zəncirlərinə xüsusi diqqət yetirməsi nəqliyyat xərclərini azaltmaqla və ətraf mühitə təsirləri minimuma endirməklə davamlı inkişafı dəstəkləyir. Uzun məsafəli daşımalardan asılılığı azaltmaqla, onlar karbon emissiyalarını

azaltmağa kömək edir və regionda ekoloji cəhətdən təmiz təcrübələri təşviq edirlər. KOM-lar regional əməkdaşlığı gücləndirən, icma daxilində sərvəti saxlayan və regional iqtisadiyyatın uzunmüddətli sabitliyinə və davamlılığına töhfə verən yerli təchizat zəncirlərinin təşviqində mühüm rol oynayır.

Kiçik və orta sahibkarlıq regionun iqtisadi mühitinin yaxşılaşdırılmasında mühüm rol oynayan regional rəqabət qabiliyyətinin əsas amilləridir. Müxtəlif KOM-ların mövcudluğu innovasiya və səmərəlilik üçün katalizator rolunu oynayan sağlam rəqabəti gücləndirir. KOM-lar yerli istehlakçı tələblərini ödəmək üçün mübarizə apardıqca, onlar yeniliklər etməyə, rəqabətli qiymətlər təklif etməyə və məhsul və xidmətlərinin keyfiyyətini yaxşılaşdırmağa həvəsləndirilir. Bu dinamika nəinki daha aşağı qiymətlərlə daha yaxşı mallara çıxış əldə edən istehlakçılara fayda verir, həm də region iqtisadiyyatının ümumi artımını və inkişafını stimullaşdırır. KOM-lar arasında rəqabət müəssisələri dəyişən bazar şərtlərinə və istehlakçı seçimlərinə davamlı olaraq uyğunlaşmağa məcbur edir (Fayolle və Gailly, 2015). Bu daimi təkamül tez-tez yeni texnologiyaların, proseslərin və biznes modellərinin inkişafına gətirib çıxarır və regionun iqtisadi canlılığını daha da artırır. KOM rəqabətindən yaranan innovativ həllər regionun həm yerli, həm də beynəlxalq investisiyalar üçün mərkəz kimi cəlbediciliyini artırır. Bundan əlavə, KOM-ların rəqabətə davamlı təbiəti yeni ideyaların və startapların çiçəklənə biləcəyi sahibkarlıq mədəniyyətini təşviq edir. Bu, yüksək inkişaf potensialı olan dinamik bazarlar axtaran investorları cəlb edən müxtəlif və canlı biznes ekosistemi yaradır. Xüsusilə beynəlxalq investorlar innovasiya vədləri, inkişaf imkanları və çevik biznes təcrübələri səbəbindən çox vaxt inkişaf edən KOBİ sektoru olan regionlara cəlb olunurlar. İnnovasiyaları təşviq etməklə yanaşı, KOM-lar tərəfindən idarə olunan rəqabət mərkəzləşdirilməmiş iqtisadiyyatı inkişaf etdirməklə daha ədalətli iqtisadi nəticələrə gətirib çıxarır. Bazarlara hakim ola bilən və rəqabəti boğa bilən iri korporasiyalardan fərqli olaraq, canlı KOM sektoru iqtisadi gücün daha bərabər paylanmasını təmin edir. Bu, davamlı iqtisadi inkişafı təşviq edir və sərvətin bir neçə dominant oyunçuda cəmləşməsinin qarşısını alır. KOM-lar innovasiyalara təkan vermək, məhsul keyfiyyətini artırmaq, qiymətləri aşağı salmaq və investorlar üçün daha cəlbedici mühit yaratmaqla regional rəqabət qabiliyyətinin artırılmasında həlledici rol oynayır. Bu da öz növbəsində davamlı və inklüziv regional iqtisadi inkişafa gətirib çıxarır.

Kiçik və orta sahibkarlıq balanslaşdırılmış regional inkişafın hərəkətverici qüvvəsi kimi çıxış edərək, kənd və zəif inkişaf etmiş ərazilərin dəstəklənməsində mühüm rol oynayır. Böyük sənayelərin olmadığı və ya kifayət qədər təmsil olunmadığı bölgələrdə KOM-lar

iqtisadi boşluğu doldurmaq üçün addım ataraq, işgüzar aktivlik və inkişaf imkanlarını əks halda geridə qala biləcək sahələrə gətirir. İş yerləri yaratmaq, əsas xidmətlər təklif etmək və yerli tələbi stimullaşdırmaqla KOM-lar təkcə bu regionların iqtisadi sabitliyinə töhfə vermir, həm də çox vaxt qeyri-bərabər milli artımı xarakterizə edən regional fərqləri azaldır. Kənd və ya inkişaf etməmiş ərazilərdə KOM-ların ən mühüm töhfələrindən biri iş yerlərinin yaradılmasıdır. Məşğulluq variantlarının az ola biləcəyi yerlərdə KOM-lar yerli işçilər üçün müxtəlif imkanlar təqdim edir, şəhər mərkəzlərinə miqrasiyanı azaldır və yerli əhalinin saxlanması kömək edir. Bu müəssisələr xidmət etdikləri icmalarla daha dərin əlaqələrə malik olurlar, bu da onlara xüsusi ehtiyacları böyük, mərkəzləşdirilmiş korporasiyalarla müqayisədə daha effektiv başa düşməyə və həll etməyə imkan verir (Nieman və Nieuwenhuizen, 2020). İstər pərakəndə mağazalar, istər kənd təsərrüfatı ilə bağlı müəssisələr, istərsə də kiçik miqyaslı istehsal vasitəsilə, KOM-lar müxtəlif sektorlarda məşğulluq təklif edir, ailələr üçün vacib gəlir təmin edir və yerli iqtisadiyyatları stimullaşdırır. Bundan əlavə, KOM-lar başqa cür mümkün olmayan zəruri mal və xidmətləri təmin etməklə kənd yerlərinin iqtisadi əsasını qurmağa kömək edir. Əsas istehlak mallarından tutmuş səhiyyə və ya texnologiya həlləri kimi ixtisaslaşdırılmış xidmətlərə qədər bu müəssisələr sakinlərin həyat keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasında mühüm rol oynayır. Bu resursları əlçatan etməklə, KOM-lar yerli icmaları gücləndirir, onların ehtiyacları üçün uzaq şəhər mərkəzlərindən asılılığını azaldır. KOM-ların mövcudluğu həm də daha tarazlaşdırılmış regional inkişafa gətirib çıxarır. Onlar genişləndikcə və uğur qazandıqca, davamlı artımı təşviq edərək, yerli iqtisadiyyatda qalan sərvət yaradırlar. Zaman keçdikcə bu lokallaşdırılmış iqtisadi fəaliyyət daha çox inkişaf etmiş şəhər yerləri ilə kənd və ya inkişaf etməmiş bölgələr arasındakı fərqi azaltmağa kömək edir və milli rifahın daha ədalətli bölüşdürülməsinə töhfə verir. KOM-lar kənd və az inkişaf etmiş əraziləri dəstəkləmək, iş yerləri, əsas xidmətlər və regional fərqləri azaldan və balanslaşdırılmış, davamlı inkişafa töhfə verən imkanlar təmin etmək üçün çox vacibdir.

Kiçik və orta sahibkarlıq sosial və iqtisadi inklüzivliyin gücləndirilməsi üçün vacibdir, regionlarda ədalətli inkişafı təşviq etməkdə mühüm rol oynayır. Qadınlar, azlıqlar və gənclər kimi müxtəlif qruplara məşğulluq və sahibkarlıq imkanları təklif etməklə, KOM-lar daha inklüziv iqtisadiyyatların yaradılmasına töhfə verirlər. Daha yüksək giriş tələblərinə və ya işə götürmədə daha az çevikliyə malik olan daha böyük korporasiyalardan fərqli olaraq, KOM-lar tez-tez müxtəlif sosial-iqtisadi mənşəli insanlar üçün yerli iqtisadiyyatlarda iştirak etmək üçün daha əlçatan və uyğunlaşa bilən yollar təqdim edirlər. KOM-ların inklüzivliyi təşviq etməsinin əsas yollarından biri sahibkarlıq üçün giriş maneələrini azaltmaqdır. KOM-lar

adətən daha böyük müəssisələrlə müqayisədə işə başlamaq və fəaliyyət göstərmək üçün daha az kapital və daha az resurs tələb etdiyindən, onlar maliyyə imkanları və ya böyük investisiya fondlarına çıxışı olmayan şəxslər üçün imkanlar yaradır (Thurik və Wennekers, 2015). Bu aşağı kapital tələbi, arzuolunan sahibkarların, xüsusən də kifayət qədər xidmət göstərməyən və ya təcrid olunmuş icmalardan olanların biznes qurmalarını asanlaşdırır və bununla da iqtisadi fəaliyyətlərdə yerli iştirakını artırır və regionlardakı iqtisadi bərabərsizliyi azaldır. Bundan əlavə, KOM-lar çox vaxt yerli icmaların xüsusi ehtiyaclarına daha çox uyğunlaşırlar. Onlar yerli şəraitə və bacarıq dəstlərinə uyğunlaşdırılmış iş yerləri yaratmağa meyillidirlər, əks halda işçi qüvvəsindən kənarlaşdırıla biləcək insanlar üçün imkanlar yaradırlar. Məsələn, KOM-lar çevik iş mühitləri və ya xüsusi təlimlər təklif edə bilər ki, bu da qadınların, gənclərin və azlıqların mənalı məşğulluq əldə etmələrini asanlaşdırır. Bu uyğunlaşma təkcə bu qrupları gücləndirmir, həm də regional iqtisadi artıma təkan verə biləcək daha müxtəlif və innovativ işçi qüvvəsini təşviq edir. Bundan əlavə, KOM-ların inklüziv xarakteri sosial sabitliyə töhfə verir. Əhəlinin geniş spektrində iqtisadi iştirakın təşviq edilməsi ilə KOM-lar regional bərabərsizlikləri yumşaltmağa kömək edir və sərvət və resursların bir neçə nəfərin əlində cəmləşməsinin qarşısını alır. Bu, iqtisadi artımın faydalarının daha ədalətli şəkildə paylaşıldığı daha balanslaşdırılmış və davamlı inkişaf trayektoriyasına gətirib çıxarır. KOM-lar müxtəlif qruplara imkanlar təqdim etməklə və sahibkarlar üçün giriş maneələrini azaltmaqla, daha ədalətli və davamlı regional inkişafı dəstəkləməklə sosial və iqtisadi inklüzivliyin artırılmasında mühüm rol oynayır.

Kiçik və orta sahibkarlıq regional hökumətlərin fiskal sağlamlığı üçün həyati əhəmiyyət kəsb edən vergi daxilolmaları vasitəsilə regional iqtisadi inkişafa töhfə verməkdə mühüm rol oynayır. KOM-lardan toplanan vergilər – korporativ gəlir vergisi, satış vergisi və əmək haqqı vergiləri – yerli icmalara yenidən investisiya edilə bilən sabit gəlir axını təmin edir. Bu gəlirlər hökumətlərə infrastrukturun inkişafı, təhsil və sosial xidmətlər kimi vacib dövlət xidmətlərini maliyyələşdirməyə imkan verir, bu da regional iqtisadi artımı stimullaşdıran müsbət əks əlaqə yaradır. KOM-lardan toplanan vergilər çox vaxt regional infraqurumda dərhal və nəzərəcarpacaq dərəcədə təsir göstərir. Qismən yerli biznesdən gələn vergi gəlirləri hesabına maliyyələşdirilən yollar, nəqliyyat sistemləri, kommunal xidmətlər və rabitə şəbəkələri iqtisadi fəaliyyət üçün əlverişli mühit yaratmaq üçün vacibdir (Bae və Qian, 2020). Təkmilləşdirilmiş infrastruktur əməliyyat xərclərini azaltmaqla və bazara çıxış imkanlarını artırmaqla yalnız KOM-ların özlərinə fayda vermir, həm də regiona yeni biznes və investorları cəlb edir. İşgüzar fəallığın bu axını daha dinamik və rəqabətə davamlı regional

iqtisadiyyata təkan verir, vergi bazasını daha da gücləndirir və əlavə artıma təkan verir. KOM-lar həmçinin öz regionlarında təhsilin və sosial xidmətlərin keyfiyyətinin artırılmasına töhfə verirlər. Vergi gəlirləri yerli məktəblərə və peşə təhsili proqramlarına ayrıla bilər ki, bu da sakinlərin keyfiyyətli təhsil və bacarıqların inkişafına çıxışını təmin edir. Yaxşı təhsilli işçi qüvvəsi iqtisadi inkişafın əsas hərəkətverici qüvvəsidir, çünki o, yerli biznesləri, o cümlədən KOM-ları yenilik etmək və inkişaf etdirmək üçün lazım olan istedadla təmin edir. Bundan əlavə, səhiyyə və icmaya dəstək proqramları kimi sosial xidmətlərə dövlət sərmayəsi sakinlər üçün ümumi həyat keyfiyyətini yaxşılaşdırır, bölgəni həm işçilər, həm də investorlar üçün daha cəlbedici edir. Bundan əlavə, KOM-lar tərəfindən yaradılan iqtisadi fəaliyyət dövlət investisiyalarının daha yaxşı xidmətlərə gətirib çıxardığı fəzilətli dövrü təşviq edir ki, bu da öz növbəsində gələcək biznes fəaliyyətini və regional inkişafı stimullaşdırır. Bu dövr KOM-ların təkcə iqtisadi artıma deyil, həm də regional icmaların sosial və infrastruktur dayacağına töhfə verənlər kimi əhəmiyyətini gücləndirir. KOM-lar vergi gəlirlərinə əhəmiyyətli dərəcədə töhfə verir, infrastruktur, təhsil və sosial xidmətlərə dövlət investisiyalarına imkan yaradır. Bu sərmayələr uzunmüddətli iqtisadi dayanıqlığı gücləndirərək gələcək regional inkişaf üçün dəstəkləyici mühit yaradır. KOM-ların regional iqtisadi inkişafda rolu çoxşaxəli və vacibdir. Məşğulluq yaratmaq, innovasiyaları təşviq etməklə, yerli təchizat zəncirlərini qurmaqla və rəqabəti gücləndirməklə, KOM-lar regionların böyüməsinə və çiçəklənməsinə kömək edir. Bundan əlavə, onların sosial inklüzivliyə və yerli davamlılığa verdiyi töhfə onları davamlı və balanslaşdırılmış regional inkişafa nail olmaq üçün əvəzsiz edir.

1.3. Kiçik və orta müəssisələrin inkişafında hökumətin rolu və siyasəti

Hökumət kiçik və orta sahibkarlığın inkişafında onların böyüməsini, rəqabət qabiliyyətini və davamlılığını dəstəkləyən əlverişli mühit yaratmaqla mühüm rol oynayır. Siyasət tədbirləri, infrastrukturun inkişafı, maliyyə dəstəyi və potensialın gücləndirilməsi proqramları vasitəsilə hökumətlər KOM-ların üzləşdiyi unikal problemləri həll edə və onların iqtisadi inkişafa töhfələrini artırmağa bilər. Hökumətlər kiçik və orta müəssisələrin böyüməsi və inkişafının dəstəklənməsində mühüm rol oynayır. Yaxşı işlənmiş tənzimləyici baza təkcə sahibkarlığı təşviq etmir, həm də biznesin çiçəklənməsi üçün dəstəkləyici mühit yaradır (Rae, 2021). Sahibkarlar üçün əsas problemlərdən biri yeni biznesin qeydiyyatı və lisenziyalaşdırılması ilə bağlı mürəkkəblikləri həll etməkdir. Hökumətlər biznesə başlamaqla bağlı vaxtı və xərcləri minimuma endirmək üçün prosedurları sadələşdirmək, bürokratik əngəlləri azaltmaq və xidmətləri rəqəmləşdirməklə bu yükü azaldır. Bu prosesləri sadələşdirməklə hökumətlər yeni müəssisələr üçün əlverişli mühit yaradır və KOM-lara

inzibati rəsmiyyətlərə deyil, innovasiyalara və inkişafa diqqət yetirməyə imkan verir. Yüksək vergilər və mürəkkəb vergi strukturları kiçik müəssisələr üçün xüsusilə ağırdır. Hökumətlər fəaliyyətin ilk illərində azaldılmış vergi dərəcələri və ya vergi tətilləri kimi vergi güzəştləri təklif etməklə KOM-ları dəstəkləyir. Bu tədbirlər maliyyə təzyiqini azaldır, bizneslərə mənfəətləri öz əməliyyatlarına yenidən investisiya etməyə imkan verir. Bundan əlavə, sadələşdirilmiş vergi hesabatı sistemləri KOM-lara həddindən artıq inzibati gərginlik olmadan qaydalara riayət etməyə kömək edir və onların səmərəli fəaliyyət göstərməsinə imkan verir. Mülkiyyət və əqli mülkiyyət hüquqlarını təmin edən möhkəm qanunvericilik bazası KOM-ların inkişafı üçün vacibdir. Biznes sahibləri öz aktivlərinin, o cümlədən əqli mülkiyyətin qanunla qorunduğuna əmin olduqda, innovasiyalara və genişlənməyə daha çox sərmayə qoyurlar. Aydın və icra edilə bilən mülkiyyət hüquqları həm də kreditə çıxışı asanlaşdırır, çünki KOM-lar maliyyələşmə əldə etmək üçün öz aktivlərindən girov kimi istifadə edirlər. Tənzimləmə prosedurlarını sadələşdirmək, vergi güzəştləri təklif etmək və mülkiyyət hüquqlarını qorumaqla hökumətlər iqtisadi inkişaf və iş yerlərinin yaradılması üçün həyati əhəmiyyət kəsb edən KOM-ların inkişafı üçün əlverişli mühit yaradırlar.

Maliyyəyə çıxış kiçik və orta müəssisələr üçün ən mühüm problemlərdən biri olaraq qalır və çox vaxt onların böyüməsinə və innovasiyalarına mane olur. Hökumətlər bu maliyyə boşluğunun aradan qaldırılmasında, KOM-ların maliyyə imkanlarını artırmaq üçün müxtəlif strategiyaların həyata keçirilməsində mühüm rol oynayırlar. Effektiv yanaşmalardan biri dövlət tərəfindən dəstəklənən kredit proqramlarının yaradılmasıdır. Bu təşəbbüslər tez-tez kredit zəmanəti sxemlərini əhatə edir, burada hökumət KOM-lara verilən kreditlər üçün maliyyə institutlarına zəmanət verir (Burgoyne və Stokes, 2022). Riskin bir hissəsini öz üzərinə götürməklə hökumətlər bankları ənənəvi kredit meyarlarına cavab verməyən kiçik müəssisələrə kredit verməyə təşviq edirlər. Bu dəstək nəinki KOM-ların kredit qabiliyyətini artırır, həm də maliyyə institutlarını bu bizneslərə investisiya qoymağa həvəsləndirərək daha canlı sahibkarlıq ekosistemini inkişaf etdirir. Qrantlar və subsidiyalar vasitəsilə məqsədyönlü maliyyə dəstəyi, xüsusən də milli inkişaf üçün vacib hesab edilən sektorlarda və ya inkişaf etməmiş regionlarda KOM-un artımını əhəmiyyətli dərəcədə gücləndirir. Bu vəsaitlər məhsulun inkişafı, marketing və texnologiyanın mənimsənilməsi kimi müxtəlif məqsədlər üçün istifadə olunur. Kreditlərdən fərqli olaraq, qrantlar geri ödəmə tələb etmir, bu da onları pul vəsaitlərinin hərəkəti ilə mübarizə apara bilən KOM-lar üçün xüsusilə cəlbedici edir. Bu ünvanlı yardım ən çox ehtiyacı olan sahələrdə iqtisadi fəallığın stimullaşdırılmasına kömək edir və nəticədə tarazlaşdırılmış regional inkişafa töhfə verir. Hökumətlər həmçinin KOM-

ların unikal ehtiyaclarına uyğunlaşdırılmış vençur kapitalı və mikromaliyyə təşəbbüslərini təşviq etməklə özəl sektor investisiyalarını stimullaşdırır. İnvestorlar üçün vergi güzəştləri kimi vençur kapitalı üçün əlverişli şərait yaratmaqla hökumətlər innovativ startapları dəstəkləyən fondların yaradılmasını təşviq edirlər. Bundan əlavə, mikromaliyyə institutları ənənəvi bankçılıq imkanlarından məhrum olan kiçik müəssisələr və sahibkarlar üçün mühüm maliyyə xidmətləri göstərir. Bu alternativ maliyyələşdirmə modelləri sahibkarlığın təşviqində və KOM-ların iqtisadiyyatda əhatə dairəsinin genişləndirilməsində mühüm rol oynaya bilər. Hökumət tərəfindən dəstəklənən kredit proqramları, məqsədyönlü qrantlar və subsidiyalar, vençur kapitalı və mikromaliyyənin təşviqi vasitəsilə hökumətlər KOM-ların maliyyəyə çıxışını əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırır, onların inkişaf etməsinə və iqtisadi artıma töhfə verməsinə şərait yarada bilər.

Hökumətlər həm fiziki, həm də rəqəmsal infrastrukturun inkişaf etdirilməsində mühüm rol oynayır ki, bu da kiçik və orta müəssisələrin səmərəli fəaliyyət göstərməsi və rəqabətli bazarda inkişaf etməsi üçün vacibdir. Yaxşı inkişaf etmiş infrastruktur təkcə gündəlik əməliyyatları asanlaşdırmır, həm də KOM-lar üçün ümumi biznes mühitini yaxşılaşdırır. Baxımlı yollar, səmərəli limanlar və etibarlı logistika xidmətləri daxil olmaqla möhkəm nəqliyyat şəbəkəsi KOM-ların bazarlara və resurslara çıxışı üçün həyati əhəmiyyət kəsb edir (Zahra və Covin, 2019). Yaxşı infrastruktur nəqliyyat xərclərini və çatdırılma vaxtlarını azaldır, bizneslərə müştərilərinə daha effektiv xidmət göstərməyə imkan verir. Nəqliyyat şəbəkələrinə sərmayə qoymaqla hökumətlər KOM-lara imkanlarını genişləndirməyə, regional ticarəti təşviq etməyə və rəqabət qabiliyyətini artırmağa imkan verir. Bu, müştəri məmnuniyyətini və əməliyyat səmərəliliyini qorumaq üçün malların və xidmətlərin vaxtında çatdırılmasına arxalanan KOM-lar üçün xüsusilə vacibdir. Bugünkü rəqəmsal əsrdə KOM-ların elektron ticarət və rəqəmsal alətlərdən istifadə etməsi üçün əlverişli və etibarlı internet xidmətlərinə çıxış vacibdir. Hökumətlər rəqəmsal infrastruktura sərmayə qoymaqla, hətta ucqar ərazilərin yüksək sürətli internetə çıxışının olmasını təmin etməklə bunu asanlaşdırır. Bu əlaqə KOM-lara daha geniş müştəri bazası ilə əlaqə saxlamağa, əməliyyatlarını optimallaşdırmağa və böyüməyə təkan verən innovativ texnologiyalar qəbul etməyə imkan verir. Bundan əlavə, rəqəmsal savadlılığın təşviqi və təlim proqramlarının təmin edilməsi KOM-lara rəqəmsal alətlərin faydalarını maksimum dərəcədə artırmağa kömək edir, məhsuldarlığı və rəqabət qabiliyyətini artırır. Xüsusilə kiçik və orta sahibkarlıq üçün nəzərdə tutulmuş sənaye parklarının və KOM zonalarının yaradılması əhəmiyyətli fayda verir. Bu zonalar adətən əməliyyat xərclərini azaltmağa kömək edən əsas kommunal xidmətlər,

paylaşılan obyektlər və logistik dəstək ilə təchiz edilir. KOM-lar bir araya gələrək, tədqiqat və inkişaf, marketinq və təchizat zəncirinin idarə edilməsi kimi ortaq xidmətlərdən yararlanı bilərlər. Bu əməkdaşlıq mühiti innovasiya və rəqabət qabiliyyətini artırır, KOM-lara inkişaf etməyə və yerli iqtisadiyyatlara töhfə verməyə imkan verir. Nəqliyyat şəbəkələrinə investisiyalar, rəqəmsal infrastrukturun gücləndirilməsi və sənaye parklarının yaradılması vasitəsilə hökumətlər KOM-ların əməliyyat imkanlarının artırılmasında mühüm rol oynayır və nəticədə iqtisadi artıma və inkişafa töhfə verir.

Hökumətlər kiçik və orta müəssisələrin bazara çıxışını artırmaqda mühüm rol oynayır və onlara həm ölkə daxilində, həm də beynəlxalq miqyasda böyümə imkanlarından istifadə etməyə imkan verir. Strateji təşəbbüsləri həyata keçirməklə hökumətlər KOM-lara bazarda iştiraklarını genişləndirmək və rəqabət qabiliyyətini artırmaq üçün səlahiyyət verə bilərlər. Hökumətlərin KOM-ların bazara çıxışını asanlaşdırmağın ən təsirli yollarından biri ixracın inkişafının təşviq edilməsidir. Buna müxtəlif dəstək mexanizmləri, o cümlədən KOM sahiblərini və işçilərini beynəlxalq bazarlarda hərəkət etmək üçün lazım olan bacarıqlarla təchiz edən təlim proqramları vasitəsilə nail olmaq olar (Frederick və Kuratko, 2017). Bundan əlavə, qrantlar və ya aşağı faizli kreditlər kimi maliyyə yardımı KOM-lara beynəlxalq standartlara uyğunluq və logistika kimi ixracla bağlı ilkin xərclərin öhdəsindən gəlməyə kömək edir. Hökumətlər həmçinin potensial ixrac bazarlarını müəyyən etmək üçün bazar araşdırması apara və KOM-lara istehlakçı seçimləri və bazar tendensiyaları haqqında dəyərli fikirlər təqdim edə bilərlər. Bundan əlavə, ixrac krediti zəmanətləri xarici bazarlara çıxmaqla bağlı maliyyə risklərini azalda bilər və KOM-ların qlobal miqyasda genişlənməsini asanlaşdırır. Ticarət sazişləri həm də tarifləri və qeyri-tarif maneələrini azaltmaqla, KOM-ların beynəlxalq rəqabət üçün daha əlverişli mühit yaratmaqla mühüm rol oynayır. KOM-ların bazara çıxışını yaxşılaşdırmaq üçün digər mühüm yol dövlət satınalmaları siyasətindən keçir. Hökumətlər öz satınalma müqavilələrinin bir hissəsini xüsusi olaraq kiçik və orta müəssisələr üçün ayıra bilər və bu bizneslərin dövlət müqavilələri üçün rəqabət aparmaq üçün ədalətli imkanlara malik olmasını təmin edə bilərlər. Bu, yalnız KOM-lara sabit gəlir axını əldə etməyə kömək etmir, həm də dövlət sektorunun ehtiyaclarına uyğunlaşdırılmış yeni məhsul və xidmətlər hazırladıqları üçün innovasiyaları təşviq edir. Şəffaflığı təşviq etməklə və satınalma prosesində bürokratik maneələri azaldaraq, hökumətlər KOM-ların dövlət tenderlərində daha dolğun iştirak etmələrinə şərait yaradaraq, rəqabət mühitini bərabərləşdirə bilərlər. İxracın inkişafını təşviq etməklə və dəstəkləyici dövlət satınalma siyasətini həyata keçirməklə hökumətlər KOM-ların bazara çıxışını əhəmiyyətli dərəcədə artırır, onların

böyüməsini və iqtisadiyyata töhfəsini asanlaşdırma bilər. Bu təşəbbüslər kiçik və orta müəssisələrin getdikcə qloballaşan bazarda inkişaf etməsinə imkan verən daha dinamik və rəqabətli mənzərə yaradır.

Cədvəl 1: Ən çox inkişaf etmiş kiçik və orta sahibkarlığa malik ölkələrin statistik göstəriciləri

Ölkə	Adambaşına düşən ÜDM (Dollar)	KOS-un ÜDM-ə töhfəsi (%)	KOM-ların maliyyəyə çıxışı (ÜDM-in faizi)	KOM işçi qüvvəsi (ümumi işçi qüvvəsinin %-i)	R&D xərcləri (ÜDM-in %-i)
Amerika Birləşmiş Ştatları	69,372	45.4	52.4	47.5	3.45
Yaponiya	43,378	53.7	47.2	71.4	3.24
Almaniya	54,623	52.1	49.3	61.5	3.03
Böyük Britaniya	47,334	52.0	48.5	60.2	1.79
Fransa	43,741	52.3	46.7	63.4	2.22
Kanada	52,225	45.6	51.2	59.8	1.53
İtaliya	35,632	47.2	42.1	62.4	1.35
İspaniya	35,421	47.1	41.9	62.3	1.42
Avstraliya	57,828	52.5	50.7	57.3	2.20
Hollandiya	58,348	52.7	50.9	57.1	2.09

Mənbə: <https://data.worldbank.org/>, <https://www.oecd.org/> və <https://www.weforum.org/>

Cədvəl 1-də ən çox inkişaf etmiş kiçik və orta sahibkarlığa malik ölkələrin statistik göstəriciləri verilmişdir. Bu ölkələrdə inkişafın əsas səbəblərindən biri dövlət siyasətinin nəticəsidir. Aşağıda bu dövlətlərin həyata keçirdiyi siyasətlər verilmişdir.

Amerika Birləşmiş Ştatları

Kiçik Biznesin Administrasiyası (SBA)- Kiçik bizneslərə maliyyə yardımı, məsləhət, təlim və bazar araşdırması təqdim edir.

Vergi Təşviqi- Kiçik biznes üçün vergi güzəştləri, o cümlədən tədqiqat və inkişaf üçün ayırmalar və yeni avadanlıqlara investisiya təklif edir (Schmitt və Bieger, 2019).

Tənzimləyici İslahatlar- Kiçik bizneslərə inzibati yükü azaltmaq üçün qaydaları sadələşdirir.

Yaponiya

Kiçik və Orta Sahibkarlıq Agentliyi (SMEA)- KOM-lara maliyyə dəstəyi, biznes rəhbərliyi və texnologiya yardımı göstərir.

Dövlət-Özəl Tərəfdaşlıq- İnnovasiya və sahibkarlığı təşviq etmək üçün özəl sektor təşkilatları ilə əməkdaşlıq edir.

Dövlət Satınalma Proqramları- KOM-lar üçün dövlət müqavilələrinin bir hissəsini ehtiyat edir.

Almaniya

KfW Bankengruppe- KOM-lara kreditlər, zəmanətlər və kapital investisiyaları təklif edir.

İkili Peşə Tədris Sistemi- Sınıf təlimatı və iş yerində təlimin kombinasiyası vasitəsilə ixtisaslı işçi qüvvəsi təmin edir.

Mittelstand Təşəbbüsü- Kiçik və orta müəssisələrin maraqlarını təşviq edir.

Birləşmiş Krallıq

British Business Bank- KOM-lara maliyyə dəstəyi və zəmanət verir.

Başlangıç Kreditləri Sxemi- Yeni bizneslərə dövlət tərəfindən dəstəklənən kreditlər təklif edir (Wang, 2021).

Kiçik Biznes Müvəkili- Kiçik biznes üçün vəkil kimi çıxış edir və daha böyük şirkətlərlə mübahisələri həll edir.

Fransa

Bpifrance- KOM-lara maliyyə dəstəyi, biznes məsləhətləri və ixracın təşviqi xidmətləri göstərir.

Fransız Texniki Təşəbbüsü- Texnologiya startaplarının və rəqəmsal bizneslərin böyüməsini dəstəkləyir.

İnnovasiya Vergi Krediti- Tədqiqat və inkişafa sərmayə qoyan şirkətlər üçün vergi güzəştləri təklif edir.

Kanada

Kanada Biznes İnkişaf Bankı (BDC)- KOM-lara maliyyə, məsləhət xidmətləri və vençur kapitalı təqdim edir.

Kanada Kiçik Biznesin Maliyyələşdirilməsi Proqramı- Kiçik bizneslərə dövlət zəmanətli kreditlər təklif edir.

İnnovasiya Kanada- Əsas sektorlarda tədqiqat və təkmilləşdirmə fəaliyyətlərini dəstəkləyir.

İtaliya

Invitalia- KOM-lara maliyyə dəstəyi, biznes məsləhətləri və təlimlər təqdim edir.

Fondo Centrale di Garanzia- Kiçik bizneslərə kredit zəmanətləri təklif edir.

Daha Sadə Qaydalar- KOM-ların inzibati yükünü azaltmaq üçün tədbirlər həyata keçirir.

İspaniya

Instituto de Crédito Oficial (ICO)- KOM-lara maliyyə dəstəyi və zəmanət verir.

Empresa Nacional de Innovación (ENISA)- İnnovasiya layihələri üçün qrantlar və kreditlər təklif edir.

İspaniya üçün Rəqəmsal Gündəlik- KOM-lar tərəfindən rəqəmsal texnologiyaların mənimsənilməsini təşviq edir.

Avstraliya

Avstraliya Kiçik Biznes və Ailə Müəssisəsi Ombudsmanı- Kiçik biznesin maraqlarını müdafiə edir və mübahisələri həll edir.

Kiçik Biznes Qrantları və Kreditləri- Müxtəlif məqsədlər üçün kiçik biznesə maliyyə yardımını təklif edir.

Vergi güzəştləri- Kiçik biznes üçün vergi güzəştləri, o cümlədən başlanğıc xərcləri və amortizasiya üçün ayırmalar təmin edir.

Hollandiya

Hollandiya Müəssisə Agentliyi (RVO)- KOM-lara maliyyə dəstəyi, biznes məsləhətləri və ixracın təşviqi xidmətləri göstərir (Frederick və Kuratko, 2017).

İnnovasiya qutusu vergi sxemi- Yeni texnologiyalar inkişaf etdirən və kommersiyalaşdıran şirkətlər üçün vergi güzəştləri təklif edir.

Başlanğıc Viza Proqramı- Hollandiyada biznesə başlamaq üçün beynəlxalq sahibkarları cəlb edir.

Bunlar bu ölkələrdə güclü KOM sektorlarının inkişafına töhfə verən çoxsaylı hökumət siyasəti və təşəbbüslərinin yalnız bir neçə nümunəsidir. Bu hökumətlər kiçik biznes üçün dəstəkləyici mühit təmin etməklə, iş yerlərinin yaradılmasına, iqtisadi artımın sürətləndirilməsinə və innovasiyaların təşviqinə kömək ediblər.

III FƏSİL

METODOLOGİYA

2.1. Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlığın təhlilinin analizi

Azərbaycanda mikro, kiçik və orta müəssisələrin (KOB) makroiqtisadi göstəriciləri 2022 və 2023-cü illər arasında əhəmiyyətli artım və struktur dəyişiklikləri göstərir. KOM-lar iqtisadiyyatın mühüm seqmenti olaraq qalır və dəyər yaradılmasına, məşğulluğa və investisiyaya əhəmiyyətli dərəcədə töhfə verir. KOS-ların yaratdığı əlavə dəyər 2022-ci ildəki 17170,4 milyon manatdan 2023-cü ildə 20087,1 milyon manata yüksələrək 17% artıb. Ən böyük payı orta müəssisələr təşkil etmiş, məhsul buraxılışı 7282,4 milyon manatdan 9233,1 milyon manata yüksəlmişdir. Bu, bu kateqoriyada artan səmərəlilik və məhsuldarlığı göstərir. Kiçik müəssisələrdə də əlavə dəyər nəzərəcarpacaq dərəcədə (2 796,1 milyon manatdan 3 200,8 milyon manatadək), mikro müəssisələrdə isə cüzi artım müşahidə olunub. KOM-larda işçilərin sayı 2022-ci ildəki 370,100-dən 2023-cü ildə 390,800-ə yüksəlib, bu da 5,6% artım deməkdir. Əksəriyyəti (2023-cü ildə 230 600 nəfər) orta müəssisələr işlə təmin edib ki, bu da onların iş yerlərinin yaradılmasında mühüm rolunu əks etdirir.

Cədvəl 2: Mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin əsas makroiqtisadi göstəriciləri

Göstəricilər	2022				2023			
	Cəmi	o cümlədən			Cəmi	o cümlədən		
		Mikro	Kiçik	Orta		Mikro	Kiçik	Orta
Yaradılmış əlavə dəyər, milyon manat	17.170,4	7.091,9	2.796,1	7.282,4	20.087,1	7.653,2	3.200,8	9.233,1
İşçilərin sayı, min nəfər	370,1	42,4	104,8	222,9	390,8	49,9	110,3	230,6
Orta aylıq nominal əməkhaqqı, manat	707,9	450,8	575,6	843,0	765,8	501,5	642,8	899,4
Əsas kapitalla investisiyalar, milyon manat	2.827,1	857,1	955,1	1.014,9	2.366,1	303,5	794,0	1.268,6
Fəaliyyətdə olan sahibkarlıq subyektləri	377.842	366.944	7.760	3.138	401.149	389.133	8.610	3.406

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/entrepreneurship/>

Kiçik və mikro müəssisələrdə məşğulluq da artıb, onların fəaliyyətinin genişlənməsi vurğulanıb. KOM-larda orta aylıq nominal əmək haqqı bütün kateqoriyalar üzrə artıb. 2022-ci ildəki 843,0 manatdan 2023-cü ildə 899,4 manata yüksələrək ən yüksək əməkhaqqı ilə orta müəssisələr lider olub. Mikro və kiçik müəssisələrdə də artımlar olub ki, bu da kompensasiya strukturlarının və əmək bazarında rəqabət qabiliyyətinin yaxşılaşdığını göstərir. Əsas kapitalla investisiyalar 16,3% azalaraq 2022-ci ildəki 2 827,1 milyon manatdan 2023-cü ildə 2 366,1 milyon manata düşüb. Azalma xüsusilə mikro müəssisələrdə, orta müəssisələrdə iş sərmayələrin artması müşahidə olunub ki, bu da bu seqmentdə miqyaslı əməliyyatlara keçidin göstəricisidir. Fəal sahibkarlıq subyektlərinin sayı əsasən mikro müəssisələrin hesabına 6,2% artıb. Bu, təkmilləşdirilmiş biznes fəaliyyətini və başlanğıcın canlılığını göstərir. Azərbaycanda KOM-lar investisiyaların bölüşdürülməsində çətinlikləri həll edərkən dəyər yaradılması və məşğulluq sahəsində güclü artım nümayiş etdiriblər.

Cədvəl 3: Ölkə iqtisadiyyatında mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin payı, faizlə

Göstəricilər	2022				2023			
	Cəmi	o cümlədən			Cəmi	o cümlədən		
		Mikro	Kiçik	Orta		Mikro	Kiçik	Orta
Ölkə iqtisadiyyatında yaradılmış əlavə dəyər	13,9	5,7	2,3	5,9	18,0	6,8	2,9	8,3
qeyri neft-qaz sektoru üzrə	27,2	11,5	4,5	11,2	27,2	11,3	4,6	11,3
Müəssisələrdə muzzla işləyənlərin ümumi sayında	41,8	4,8	11,8	25,2	44,0	5,6	12,4	26,0
qeyri neft-qaz sektoru üzrə	43,1	5,0	12,2	25,9	45,3	5,8	12,8	26,7
Sahibkarlıq subyektləri tərəfindən əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyalarda	29,1	8,8	9,8	10,5	19,0	2,4	6,4	10,2
qeyri neft-qaz sektoru üzrə	22,8	6,9	7,7	8,2	15,8	2,0	5,3	8,5
Fəaliyyətdə olan sahibkarlıq subyektlərinin ümumi sayında	99,7	96,8	2,1	0,8	99,7	96,7	2,1	0,9

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/entrepreneurship/>

Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlıq (KOB) dəyər yaradılması, məşğulluq və sahibkarlıq fəaliyyətinə nəzərəcarpacaq töhfələr verərək, ölkə iqtisadiyyatında əhəmiyyətli iştirakını qoruyub saxlamışdır. Bununla belə, 2022 və 2023-cü illər arasında onların nisbi paylarının dəyişməsi sektorda inkişaf edən dinamikanı ortaya qoyur. 2022-ci ildəki 13,9%-dən artımla 2023-cü ildə KOS-lar Azərbaycan iqtisadiyyatında ümumi əlavə dəyərin 18,0%-ni təşkil edib. Ən böyük payı orta müəssisələr (2023-cü ildə 8,3%) təşkil edib ki, bu da onların artan təsirini göstərir. Mikro və kiçik müəssisələr də öz töhfələrini müvafiq olaraq 6,8% və 2,9%-ə qədər genişləndiriblər. Qeyri-neft-qaz sektorunda kiçik və orta sahibkarlığın töhfələri sabit olaraq 27,2% olub və onların iqtisadiyyatın şaxələndirilməsində həlledici rolunu vurğulayır. 2022-ci ildəki 41,8%-dən 2023-cü ildə KOM-lar müəssisələrdə ümumi məşğulluğun 44,0%-ni təşkil edib. Orta müəssisələr işçi qüvvəsinin cəlb edilməsində liderlik edib, öz payını 25,2%-dən 26,0%-ə yüksəlib. Mikro və kiçik müəssisələr də artım gördü, mikro müəssisələr 2023-cü ildə ümumi işçi qüvvəsinin 5,6%-ni işə götürdü ki, bu da onların iş yerlərinin yaradılmasında mühüm rolunu əks etdirir. Qeyri-neft-qaz sektorunda KOM-lar məşğulluğun 45,3%-ni təmin edərək, onların resurs sektorundan kənarında iqtisadi sabitliyə olan əhəmiyyətini gücləndirib. KOM investisiyalarının ümumi biznesin əsas kapitalında payı əhəmiyyətli dərəcədə azalıb, 2022-ci ildəki 29,1%-dən 2023-cü ildə 19,0%-ə düşüb. Bu azalma xüsusilə payı 8,8%-dən 2,4%-ə düşmüş mikro müəssisələr üçün kəskin olub. Orta müəssisələr investisiya payını bir qədər azaldıb, kiçik müəssisələr isə marjinal azalma müşahidə ediblər. Qeyri-neft və qaz sektorunda KOBİ-lərin investisiya payları da azalıb, bu, kapitala çıxış və ya daha böyük müəssisələrin prioritetləşdirilməsi üçün potensial maneələrə işarə edir. Bütün fəaliyyət göstərən biznes subyektlərinin 99,7%-ni təşkil edən KOM-lar biznes mənzərəsində üstünlük təşkil etməkdə davam etdilər. Mikro müəssisələr böyük əksəriyyəti (2023-cü ildə 96,7%), kiçik və orta sahibkarlıq isə müvafiq olaraq 2,1% və 0,9% səviyyəsində sabit qalmışdır. Azərbaycanda KOM-lar iqtisadiyyatın şaxələndirilməsində və məşğulluğun təmin edilməsində mühüm rol oynayır, baxmayaraq ki, azalan investisiya payları davamlı inkişafı təmin etmək üçün siyasətin diqqət mərkəzində saxlanılması üçün sahələri vurğulayır.

Azərbaycanda 2022-ci ildən 2023-cü ilə qədər fəaliyyət göstərən mikro, kiçik və orta sahibkarlıq (KOB) ilə bağlı məlumatlar, ilk növbədə, mikro biznes subyektlərinin və fərdi sahibkarların sayının artması hesabına biznes fəallığının ümumi artımını göstərir. Sahibkarlıq subyektlərinin ümumi sayı 2022-ci ildəki 377 842-dən 2023-cü ildə 401 149-a qədər artaraq 6,2% artıb. Bu artım Azərbaycanda sahibkarlıq mühitinin gücləndiyini göstərir və bu artıma həm hüquqi şəxslər, həm də fərdi sahibkarlar öz töhfələrini verirlər. Mikro biznes subyektləri

bütün müəssisələrin 96%-dən çoxunu təşkil edən KOM mənzərəsində üstünlük təşkil etməyə davam etdi. Onların ümumi sayı 2022-ci ildəki 366 944-dən 2023-cü ildə 389 133-ə yüksəlib, ilk növbədə fərdi sahibkarlar hesabına 5,4% artım qeydə alınıb. Mikro bizneslər üçün çeviklik və aşağı kapital tələbləri, ehtimal ki, onların yayılmasını təşviq edir.

Cədvəl 4: Fəaliyyətdə olan mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin sayı

Göstəricilər	2022			2023		
	Cəmi	o cümlədən		Cəmi	o cümlədən	
		Hüquqi şəxslər	Fərdi sahibkarlar		Hüquqi şəxslər	Fərdi sahibkarlar
Sahibkarlıq subyektlərinin ümumi sayı	377.842	42.536	335.306	401.149	47.794	353.355
Mikro sahibkarlıq subyektlərinin sayı	366.944	31.638	335.306	389.133	35.778	353.355
Kiçik sahibkarlıq subyekti olan müəssisələrin sayı	7.760	7.760	-	8.610	8.610	-
Orta sahibkarlıq subyekti olan müəssisələrin sayı	3.138	3.138	-	3.406	3.406	-

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/entrepreneurship/>

Kiçik müəssisələrin sayı 2022-ci ildəki 7760-dan 2023-cü ildə 8610-a qədər cüzi şəkildə artıb ki, bu da 11% artımı əks etdirir. Bütün kiçik müəssisələrin hüquqi şəxs olması onu göstərir ki, mikrodan kiçik statusa keçən biznes öz fəaliyyətini rəsmiləşdirməyə meyllidir. Orta müəssisələr 2022-ci ildəki 3138-dən 2023-cü ildə 3406-ya yüksələrək, 8,5% artımla oxşar artım tendensiyası nümayiş etdirdilər. Kiçik müəssisələr kimi, bütün orta sahibkarlıq subyektləri hüquqi şəxs olub, onların iqtisadiyyat daxilində strukturlaşdırılmış və qurulmuş xarakterini vurğulayır. Sahibkarlıq strukturu: Fərdi sahibkarlar ardıcıl olaraq mikro biznesin əksəriyyətini təşkil edirdilər və onların sayı ümumi mikro biznesin böyüməsi ilə yanaşı artmışdır. Azərbaycanın KOM sektoru genişlənir, böyümənin əksəriyyətini mikro biznes idarə edir. Kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri arasında hüquqi şəxslərin sayının artması biznesin daha çox rəsmiləşdirilməsini və inkişafını əks etdirir.

Cədvəl 5: İqtisadi fəaliyyət növləri üzrə fəaliyyətdə olan mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin sayı

İqtisadi fəaliyyət / mülkiyyət növləri	Cəmi	2022			Cəmi	2023		
		Mikro	Kiçik	Orta		Mikro	Kiçik	Orta

İqtisadi fəaliyyət növləri üzrə cəmi	377.842	366.944	7.760	3.138	401.149	389.133	8.610	3.406
Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq	3.647	3.208	277	162	3.724	3.259	306	159
Sənaye cəmi	21.272	19.565	1.014	693	21.227	19.399	1.082	746
Mədənçıxarma sənayesi	937	811	75	51	984	864	74	46
Emal sənayesi	18.897	17.686	821	390	18.868	17.518	907	443
Elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürülməsi və təchizatı	304	126	44	134	307	136	34	137
Su təchizatı; tullantıların təmizlənməsi və emalı	1.134	942	74	118	1.068	881	67	120
Tikinti	15.218	13.755	978	485	16.164	14.560	1.094	510
Ticarət; nəqliyyat vasitələrinin təmiri	125.137	121.664	2.602	871	129.145	125.132	3.015	998
Nəqliyyat və anbar təsərrüfatı	74.860	74.280	398	182	78.267	77.628	450	189
Turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai iaşə	22.752	22.427	222	103	23.817	23.460	243	114
İnformasiya və rabitə	8.875	8.438	314	123	9.413	8.921	361	131
Daşınmaz əmlakla əlaqədar əməliyyatlar	9.083	8.784	236	63	10.649	10.349	240	60
Təhsil	8.271	8.053	167	51	10.494	10.286	158	50
Əhaliyə səhiyyə və sosial xidmətlərin göstərilməsi	4.439	4.027	313	99	5.282	4.870	302	110
Digər sahələr	84.288	82.743	1.239	306	92.967	91.269	1.359	339

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/entrepreneurship/>

Azərbaycanda müxtəlif iqtisadi fəaliyyətlər üzrə fəaliyyət göstərən mikro, kiçik və orta müəssisələrin (KOB) təhlili 2022 və 2023-cü illər arasında artım və şaxələnməni göstərir. KOM-ların sayının artması onların müxtəlif sektorlarda iqtisadi fəallığın və məşğulluğun təmin edilməsində mühüm rolunu vurğulayır. KOM-ların ümumi sayı 2022-ci

ildəki 377.842-dən 2023-cü ildə 401.149-a yüksələrək 6,2% artıb. Mikro bizneslər 366 944-dən 389 133-ə qədər artaraq əksəriyyət təşkil edib. Kiçik və orta sahibkarlıqda da artım müşahidə olunub, kiçik biznes 11% (7760-dan 8610-a), orta sahibkarlıq isə 8,5% (3138-dən 3406-ya) artıb. Bu rəqəmlər xüsusilə mikro bizneslər arasında inkişaf edən KOM ekosistemini vurğulayır. Ticarət və nəqliyyat vasitələrinin təmiri sektoru 2023-cü ildə 129,145 KOM-u (2022-ci ildəki 125,137-dən çox) qəbul edərək dominant olaraq qalır. Mikro bizneslər əsas töhfə verənlərdir, lakin kiçik və orta müəssisələr də sektorun möhkəmliyini və istehlakçı yönümlü tələbi əks etdirərək təvazökar şəkildə böyüdülər. Nəqliyyat və saxlama sektorunda KOM-ların sayı əsasən mikro-biznes artımı hesabına 74,860-dan 78,267-yə yüksəlmişdir. Bu sektorun logistika və əlaqə sahəsindəki strateji rolu onun KOM-ların genişlənməsindən aydın görünür. Tikinti sahəsində kiçik və orta müəssisələrin əhəmiyyətli töhfəsi ilə 15,218-dən 16,164-ə yüksəldi. Sektorun böyüməsi davam edən infrastruktur və şəhərsalma layihələri ilə əlaqələndirilə bilər. Azərbaycanın inkişaf edən turizm sənayesini əks etdirən turizm və ictimai iaşə sektorunda KOM-ların sayı 4,7% artaraq 22 752-dən 23 817-yə yüksəlib. Mikro bizneslər sektorun kiçik sahibkarlar üçün əlçatanlığını vurğulayaraq bu artıma rəhbərlik edib. İnformasiya və kommunikasiya sektorunda KOM-larda nəzərəcarpacaq artım müşahidə olunub, 8,875-dən 9,413-ə qədər. Xüsusilə kiçik müəssisələr arasında artım rəqəmsal iqtisadiyyatda sektorun genişlənməni vurğulayır. Mədənçixarma və karxanaçılıq kapital tutumlu sektorda KOM-lar cüzi şəkildə artıb, 937-dən 984-ə çatıb. Orta müəssisələr bir qədər azalıb, bu, əməliyyatların miqyasının artırılmasında çətinliklər olduğunu göstərir. Kommunal xidmətlər (Su, Tullantıların təmizlənməsi, Elektrik enerjisi sektorları məhdud artım nümayiş etdirib, mikro bizneslərin sayında kiçik azalmalar, lakin orta ölçülü müəssisələrdə cüzi artımlar olub. Digər sahələr kimi təsnif edilən müxtəlif fəaliyyətlərdə əhəmiyyətli artım müşahidə edildi, KOM-lar 84,288-dən 92,967-yə yüksəldi. Bu, daha az ənənəvi sahələrdə KOM sektorunun çox yönlü və dinamikliyini əks etdirir. Azərbaycanda KOM-lar ticarət, nəqliyyat və tikinti sektorları üzrə geniş inkişafa nail olublar. Bununla belə, mədənçixarma və kommunal xidmətlər kimi kapital tutumlu sektorlardakı problemlər şaxələndirmə və miqyashılığı təşviq etmək üçün ünvanlı dəstək imkanları təklif edir.

Mikro, kiçik və orta müəssisələrin (KOB) Azərbaycanda sahibkarlıq subyektləri tərəfindən istehsal olunan məhsulların, görülən işlərin və göstərilən xidmətlərin ümumi dəyərində verdiyi töhfə 2022-2023-cü illər arasında nəzərəcarpacaq artım göstərir. İqtisadi məhsulda KOS-ların ümumi payı əhəmiyyətli dərəcədə artaraq 2022-ci ildəki 20,5%-dən 2023-cü ildə 27,5%-ə çatmışdır. Mikro bizneslər ən çox töhfə vermiş, payını 7,8%-dən 9,8%-

ə yüksəlmiş, eyni zamanda kiçik və orta müəssisələrin töhfəsi də artmışdır. müvafiq olaraq 3,3%-dən 4,6%-ə və 9,4%-dən 13,1%-ə qədər. Bu artım müxtəlif sektorlar üzrə dəyər yaradılmasında KOM-ların gücləndirilməsi rolunu vurğulayır.

Cədvəl 6: İqtisadi fəaliyyət növləri üzrə sahibkarlıq subyektləri tərəfindən istehsal edilmiş malların, yerinə yetirilmiş işlərin, göstərilmiş xidmətlərin ümumi dəyərində mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin payı, faizlə

İqtisadi fəaliyyət növləri	Cəmi	2022			Cəmi	2023		
		Mikro	Kiçik	Orta		Mikro	Kiçik	Orta
İqtisadi fəaliyyət növləri üzrə cəmi	20,5	7,8	3,3	9,4	27,5	9,8	4,6	13,1
o cümlədən:								
Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq	56,1	8,6	14,6	32,9	62,3	14,1	11,1	37,1
Sənaye	5,9	0,8	0,8	4,3	11,0	1,3	1,4	8,3
Tikinti	43,7	8,0	8,4	27,3	35,6	3,7	7,7	24,2
Ticarət; nəqliyyat vasitələrinin təmiri	68,9	43,1	8,3	17,5	68,0	38,7	11,4	17,9
Nəqliyyat və anbar təsərrüfatı	16,7	9,0	2,7	5,0	20,2	10,8	2,6	6,8
Turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai işə	82,2	51,0	5,6	25,6	79,6	50,7	5,4	23,5
İnformasiya və rabitə	37,2	7,7	7,9	21,6	39,2	7,3	8,3	23,6
Daşınmaz əmlakla əlaqədar əməliyyatlar	67,3	23,0	16,1	28,2	60,4	19,2	11,2	30,0
Təhsil	89,5	69,3	5,3	14,9	86,6	70,9	2,9	12,8
Əhaliyə səhiyyə və sosial xidmətlərin göstərilməsi	50,5	20,5	9,0	21,0	73,0	27,5	12,4	33,1
Digər sahələr	51,6	15,9	13,5	22,2	55,4	19,4	13,9	22,1

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/entrepreneurship/>

Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq sektorunda KOM-lar dominant rol oynayır, onların ümumi töhfəsi 2022-ci ildəki 56,1%-dən 2023-cü ildə 62,3%-ə yüksəlib. Orta ölçülü müəssisələr bu artıma başçılıq edib, onların payı 37,1%-ə yüksəlib. KOM-lar sənaye istehsalına cüzi töhfə versələr də, onların payı təxminən iki dəfə artaraq 2022-ci ildəki 5,9%-dən 2023-cü ildə 11,0%-ə yüksəlib. Orta müəssisələr sənayenin tədricən miqyasını artırmağı təklif edən əsas töhfələrdir. Ticarət və nəqliyyat vasitələrinin təmiri sektorunda

Qazax-Tovuz iqtisadi rayonu-cəmi	13.585	13.360	153	72	15.294	15.047	172	75
Ağstafa rayonu	1.644	1.614	20	10	1.757	1.727	22	8
Gədəbəy rayonu	1.334	1.313	12	9	1.420	1.397	16	7
Qazax rayonu	2.378	2.329	33	16	2.488	2.433	38	17
Şəmkir rayonu	3.290	3.213	55	22	3.588	3.499	65	24
Tovuz rayonu	4.939	4.891	33	15	6.041	5.991	31	19

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/entrepreneurship/>

Mikro müəssisələrin üstünlük təşkil etməsi regionun sahibkarlıq bazasını vurğulayır, lakin biznesin kiçik və ya orta ölçülərə çatdırılmasında potensial problemləri vurğulayır. Kiçik müəssisələrin sayı cəmi 19 ədəd artıb, orta müəssisələrin sayı isə cəmi 3 ədəd artıb ki, bu da biznesin ölçüsü iyerarxiyasında məhdud irəliləyişin olduğunu göstərir. Bu tendensiya kiçik biznesin daha da böyüməsinə mane ola biləcək maliyyə, bazarlar və ya ixtisaslı işçi qüvvəsinə çıxış kimi struktur məhdudiyyətləri nəzərdə tutur. Mikrokredit sxemləri, mentorluq proqramları və ya miqyaslı əməliyyatlar üçün stimullar kimi sektoral inkişaf siyasətləri və dəstək mexanizmləri daha tarazlaşdırılmış böyümənin təşviqində əsas rol oynaya bilər. Bütövlükdə, mikro müəssisələrdə artım iqtisadi dinamizmin müsbət göstəricisi olsa da, kiçik və orta müəssisələrin nisbətən təvazökar genişlənməsi onların potensialını açmaq və regional iqtisadi diversifikasiyanı gücləndirmək üçün strateji diqqəti tələb edir.

Cədvəl 8: Azərbaycanda fəaliyyətdə olan mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin sayının iqtisadi rayonlar və inzibati ərazi vahidləri üzrə bölgüsü

	2022				2023			
	Cəmi	o cümlədən			Cəmi Total	o cümlədən		
		Mikro	Kiçik	Orta		Mikro	Kiçik	Orta Medium
Ölkə üzrə cəmi	377.842	366.944	7.760	3.138	401.149	389.133	8.610	3.406
Bakı şəhəri-cəmi	187.798	180.254	5.537	2.007	197.043	188.635	6.156	2.252

Naxçıvan Muxtar Respublikası-cəmi	9.066	8.759	168	139	10.124	9.786	215	123
Abşeron-Xızı iqtisadi rayonu-cəmi	34.141	33.402	520	219	35.682	34.852	599	231
Gəncə-Daşkəsən iqtisadi rayonu-cəmi	17.626	17.344	190	92	18.912	18.620	196	96
Qarabağ iqtisadi rayonu-cəmi	15.222	15.024	136	62	15.950	15.735	145	70
Qazax-Tovuz iqtisadi rayonu-cəmi	13.585	13.360	153	72	15.294	15.047	172	75
Quba - Xaçmaz iqtisadi rayonu-cəmi	12.939	12.700	155	84	13.977	13.722	169	86
Lənkəran-Astara iqtisadi rayonu-cəmi	21.648	21.374	197	77	24.146	23.870	204	72
Mərkəzi Aran iqtisadi rayonu-cəmi	16.408	16.130	182	96	17.931	17.656	187	88
Mil-Muğan iqtisadi rayonu-cəmi	10.817	10.649	108	60	11.596	11.412	119	65
Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu-cəmi	17.063	16.777	180	106	18.010	17.690	210	110
Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonu-cəmi	1.845	1.786	46	13	1.754	1.689	46	19
Şirvan-Salyan iqtisadi rayonu-cəmi	12.128	11.942	110	76	13.003	12.813	106	84
Şirvan şəhəri	2.788	2.728	40	20	2.754	2.688	42	24

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/entrepreneurship/>

Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunun Azərbaycanın digər iqtisadi rayonlarına nisbətən təhlili 2022-ci ildən 2023-cü ilə qədər mikro, kiçik və orta sahibkarlığın (KOS) artımında və paylanmasında nəzərəcarpacaq fərqləri aşkar edir. Qazax-Tovuzda 12,6% artım qeydə alınıb - müəssisələrdə 13585-dən 15294-ə yüksəlib. Bu artım bir çox regionları üstələyir və güclü sahibkarlıq mühitini əks etdirir. Bununla belə, o, 2023-cü ildə Azərbaycanın kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin cəmi 3,8%-ni təşkil etməklə, milli ümumiyyə daha kiçik töhfə verənlərdən biri olaraq qalır. Müəssisə strukturu baxımından Qazax-Tovuzun mikro müəssisələrin üstünlük təşkil etməsi (98,4%) az da olsa, milli tendensiyaya uyğundur. Bakı (95,7%) və Abşeron-Xızı (97,7%) kimi rayonlardan yüksəkdir. Kiçik və orta sahibkarlıq (KOB) müvafiq olaraq 1,1% və 0,5% olmaqla daha kiçik bir payı təmsil edir. Bu rəqəmlər kiçik və orta sahibkarlığın nisbətən yüksək nisbətini göstərən Şəki-Zaqatala və Lənkəran-Astara kimi regionlarla müqayisədə KOB sektorunda məhdud diversifikasiya olduğunu göstərir. Bakı 2023-cü ildə Azərbaycanın kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin təxminən yarısına (49,1%) ev sahibliyi etməklə şəxsiz lider olaraq qalır. Onun 9245 müəssisədən ibarət

böyüməsi onun inkişaf etmiş infrastrukturdan, maliyyəyə çıxışdan və daha böyük bazarlardan faydalanan iqtisadi mərkəz statusunu vurğulayır. Abşeron-Xızı və Lənkəran-Astara kimi rayonlarda da sənaye və kənd təsərrüfatı fəaliyyətinin genişləndirilməsi ilə əsaslandırılmış nəzərəcarpacaq artım (müvafiq olaraq 4,5% və 11,5%) olmuşdur. Əksinə, Qazax-Tovuzun artımı Gəncə-Daşkəsən (7,3%) və Quba-Xaçmaz (8,0%) kimi orta səviyyəli rayonlarla daha sıx uyğun gəlir, baxmayaraq ki, o, ümumi müəssisələrdə azalma müşahidə olunan Şərqi Zəngəzur kimi rayonları üstələyir. Bu fərq Qazax-Tovuzun sabit yerli inkişaf siyasətindən və nisbətən əlverişli biznes mühitindən faydalandığını göstərir. Bu müsbət cəhətlərə baxmayaraq, region digər qeyri-mərkəz ərazilərə bənzər problemlərlə, məsələn, məhdud KOB artımı kimi problemlərlə üzləşir. Bakı və digər iqtisadi cəhətdən dinamik regionlar balanslaşdırılmış müəssisələrin bölgüsünə kömək etməkdə Qazax-Tovuzdan üstün olmaqda davam edir. Biznesin miqyasını, infrastruktur sərmayəsini və regional bazar inteqrasiyasını təşviq edən siyasətlər mövcud struktur məhdudiyyətləri aradan qaldırarkən Qazax-Tovuzun milli iqtisadiyyata töhfəsini daha da artırma bilər. Bu, Azərbaycan üzrə iqtisadi fəaliyyətin daha ədalətli bölüşdürülməsini təmin edərdi.

Cədvəl 9: Qazax-Tovuz rayonunda mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri tərəfindən əsas kapitalla yönəldilmiş vəsaitlərin bölgüsü, min manat

İqtisadi rayon	Cəmi	2022			Cəmi	2023		
		Mikro	Kiçik	Orta		Mikro	Kiçik	Orta
Qazax-Tovuz iqtisadi rayonu-cəmi	5.826,6	4.284,0	202,7	1.339,9	23.792,4	10.428,0	428,5	12.935,9
Ağstafa rayonu	-	-	-	-	540,2	120,0	350,0	70,2
Gədəbəy rayonu	-	-	-	-	-	-	-	-
Qazax rayonu	140,7	-	140,7	-	5.259,9	5.180,0	78,5	1,4
Şəmkir rayonu	5.685,9	4.284,0	62,0	1.339,9	17.484,1	5.128,0	-	12.356,1
Tovuz rayonu	-	-	-	-	508,2	-	-	508,2

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/entrepreneurship/>

Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunda kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri tərəfindən əsas kapitalla yönəldilmiş vəsaitlərin bölgüsü 2022-ci ildən 2023-cü ilə qədər 5 826,6 min manatdan 23 792,4 min manatadək – təxminən 4 dəfə artaraq kəskin artım göstərir. Bu əhəmiyyətli artım xüsusilə mikro və orta müəssisələr arasında artan investisiya fəallığını əks etdirir. Mikro müəssisələr 2022-ci ildəki 4284,0 min manatdan 2023-cü ildə 10428,0 min manatadək investisiya qoyuluşlarında nəzərəcarpacaq artım müşahidə etmişlər ki, bu da kiçik biznesin inkişafına inamın artmasından xəbər verir. 2023-cü ildə investisiyalar 1,339,9 min manatdan 12,935,9 min manata yüksələrək, ümumi həcmnin 54,4%-ni təşkil etməklə, ən əhəmiyyətli artımı orta müəssisələr müşahidə edib. Bu dəyişiklik, məqsədyönlü siyasətlər və ya çıxış imkanları ilə dəstəklənən daha böyük miqyaslı layihələr üçün artan potensialı göstərir. yeni maliyyə mənbələri. Rayon səviyyəsindəki məlumatları təhlil edən Şəmkir investisiya fəaliyyətində üstünlük təşkil edir və 2023-cü ildə regionun ümumi həcminin 73,4%-ni təşkil edir. Təkcə onun orta müəssisələri 12,356,1 min manat sərmayə qoyub, bu da orta miqyaslı sektorun güclü olduğunu göstərir. Bunun əksinə olaraq, Tovuz və Ağstafa rayonları müvafiq olaraq cəmi 508,2 min manat və 540,2 min manat olmaqla, xeyli aşağı ödənişlər qeydə alıblar.

Cədvəl 10: Azərbaycanda mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri tərəfindən əsas kapitalla yönəldilmiş vəsaitlərin iqtisadi rayonlar üzrə bölgüsü, min manat

İqtisadi rayonlar	Cəmi	2022			Cəmi	2023		
		Mikro	Kiçik	Orta		Mikro	Kiçik	Orta
Ölkə üzrə cəmi	2.827.135,9	857.113,1	955.100,1	1.014.922,7	2.366.105,4	303.507,4	793.980,3	1.268.617,7
Bakı şəhəri-cəmi	1.788.299,8	158.112,9	890.583,2	739.603,7	1.289.462,9	117.917,7	403.426,1	768.119,1
Naxçıvan Muxtar Respublikası-cəmi	533.116,0	521.955,4	6.299,1	4.861,5	38.482,6	6.226,7	23.499,2	8.756,7
Abşeron-Xızı iqtisadi rayonu-cəmi	131.483,9	4.035,5	31.302,5	96.145,9	114.284,5	12.413,6	13.388,7	88.482,2
Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu-	9.455,7	3.650,0	598,0	5.207,7	151.107,1	6.235,0	144.237,7	634,4

cəmi								
Gəncə-Daşkəsən iqtisadi rayonu-cəmi	81.604,3	36.556,5	2.795,2	42.252,6	39.398,5	17.542,1	9.216,3	12.640,1
Qarabağ iqtisadi rayonu	86.458,0	2.116,9	3.027,6	81.313,5	210.322,9	12.078,9	131.767,0	66.477,0
Qazax-Tovuz iqtisadi rayonu-cəmi	5.826,6	4.284,0	202,7	1.339,9	23.792,4	10.428,0	428,5	12.935,9
Quba - Xaçmaz iqtisadi rayonu-cəmi	45.350,4	34.098,0	3.816,5	7.435,9	46.448,9	26.617,0	468,6	19.363,3
Lənkəran-Astara iqtisadi rayonu-cəmi	23.263,7	15.922,0	4.088,9	3.252,8	66.642,6	52.293,5	7.177,3	7.171,8
Mərkəzi Aran iqtisadi rayonu-cəmi	44.652,5	23.550,0	469,6	20.632,9	84.620,6	28.354,1	33.403,9	22.862,6
Mil-Muğan iqtisadi rayonu-cəmi	13.493,9	8.938,5	673,7	3.881,7	3.867,3	2.048,0	429,2	1.390,1
Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu-cəmi	29.894,0	16.255,0	6.100,6	7.538,4	41.182,6	9.263,3	22.747,4	9.171,9
Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonu	20.261,6	19.697,0	514,6	50,0	250.247,0	28,6	2.705,4	247.513,0
Şirvan-Salyan iqtisadi rayonu-cəmi	13.975,5	7.941,4	4.627,9	1.406,2	6.245,5	2.060,9	1.085,0	3.099,6

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/entrepreneurship/>

2022-ci ildən 2023-cü ilə qədər Azərbaycanda KOB-lar tərəfindən əsas kapitalla yönəldilmiş vəsaitlərin iqtisadi rayonlar üzrə bölgüsü investisiya fəaliyyətində əhəmiyyətli regional fərqləri vurğulayır. Ölkə üzrə əsas kapitalla investisiyalar 2022-ci ildəki 2827135,9

min manatdan 2023-cü ildə 2366105,4 min manata qədər azalaraq 16,3% azalıb. Bu azalma əsasən mikro müəssisələrə qoyulan investisiyaların azalması ilə bağlıdır ki, bu da 857,113,1 min manatdan 303,507,4 min manata qədər kəskin şəkildə azalıb ki, bu da diqqətin orta müəssisələrə yönəlməsinin milli tendensiyasını əks etdirir. Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunda əsas kapitalla investisiyalar nəzərəcarpacaq dərəcədə artmış, 2022-ci ildəki 5826,6 min manatdan 2023-cü ildə 23792,4 min manatadək – 4 dəfədən çox artmışdır. 2023-cü ildə 12 935,9 min manatla (54,4%) ən böyük payı orta müəssisələrin təşkil etməsi onların rayonun iqtisadi fəaliyyətində artan rolunu göstərir. Buna baxmayaraq, Qazax-Tovuz 2023-cü ildə əsas kapitalla qoyulan investisiyaların cəmi 1,0%-ni təşkil edərək, ölkə üzrə cüzi pay sahibi olaraq qalır. Onun ümumi investisiyası 2022-ci ildəki 1,788,299,8 min manatdan 1,289,462,9 min manata düşsə də, Bakı dominant region olaraq qalır. Bu azalma, xüsusilə mikro və kiçik müəssisələrdə, 2023-cü ildə 768 119,1 min manat (59,6%) təşkil edən kapitalın orta müəssisələr tərəfindən daha iri miqyaslı investisiyalara doğru dəyişməsinə əks etdirir. Şərqi Zəngəzur 2022-ci ildəki 20,261,6 min manatdan 250,247,0 min manata yüksələrək ən dramatik artım göstərilib. tamamilə orta müəssisələr tərəfindən (247 513,0 min manat). Bu, regionda məqsədyönlü siyasətlər və ya əhəmiyyətli inkişaf layihələrini təklif edir. Lənkəran-Astara və Dağlıq Şirvan kimi digər rayonlarda da müvafiq olaraq 186,5% və 1,497,9% artaraq, infrastrukturun və ya sahibkarlıq fəaliyyətinin genişləndirilməsi nümayiş etdirilərək əhəmiyyətli artım qeydə alınıb. Bunun əksinə olaraq Gəncə-Daşkəsən və Mil-Muğan kimi regionlarda azalma müşahidə olunub, Gəncə-Daşkəsənin sərmayələri 51,7% azalıb ki, bu da mümkün iqtisadi çətinlikləri və ya sahibkarlıq fəaliyyətinin azaldığını göstərir.

Cədvəl 11: Qazax-Tovuz iqtisadi rayonlarında iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə yeni qeydə alınmış mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin sayı

	2022				2023			
	Cəmi	o cümlədən of which			Cəmi Total	o cümlədən of which		
		Mikro	Kiçik	Orta		Mikro	Kiçik	Orta
Qazax-Tovuz iqtisadi rayonu-cəmi	10.834	10.829	5	-	11.865	11.854	9	2
Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq	8.562	8.562	-	-	9.411	9.409	1	1
Sənaye	91	90	1	-	85	85	-	-
Tikinti	102	102	-	-	116	115	1	-

Ticarət; nəqliyyat vasitələrinin təmiri	715	712	3	-	609	603	5	1
Nəqliyyat və anbar təsərrüfatı	425	424	1	-	562	561	1	-
Turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai iaşə	154	154	-	-	109	109	-	-
İnformasiya və rabitə	44	44	-	-	39	38	1	-
Daşınmaz əmlakla əlaqədar əməliyyatlar	17	17	-	-	12	12	-	-
Təhsil	67	67	-	-	101	101	-	-
Əhaliyə səhiyyə və sosial xidmətlərin göstərilməsi	16	16	-	-	9	9	-	-
Digər sahələr	641	641	-	-	812	812	-	-
Ağstafa rayonu	1.261	1.260	1	-	1.470	1.468	2	-
Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq	968	968	-	-	1.166	1.166	-	-
Sənaye	6	6	-	-	11	11	-	-
Tikinti	19	19	-	-	16	15	1	-
Ticarət; nəqliyyat vasitələrinin təmiri	111	111	-	-	97	97	-	-
Nəqliyyat və anbar təsərrüfatı	61	60	1	-	58	58	-	-
Turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai iaşə	14	14	-	-	10	10	-	-
İnformasiya və rabitə	6	6	-	-	5	4	1	-
Daşınmaz əmlakla əlaqədar əməliyyatlar	2	2	-	-	2	2	-	-
Təhsil	13	13	-	-	9	9	-	-
Əhaliyə səhiyyə və sosial xidmətlərin göstərilməsi	2	2	-	-	3	3	-	-
Digər sahələr	59	59	-	-	93	93	-	-
Gədəbəy rayonu	1.656	1.655	1	-	2.129	2.129	-	-
Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq	1.424	1.424	-	-	1.866	1.866	-	-
Sənaye	16	16	-	-	8	8	-	-

Tikinti	7	7	-	-	10	10	-	-
Ticarət; nəqliyyat vasitələrinin təmiri	81	80	1	-	60	60	-	-
Nəqliyyat və anbar təsərrüfatı	43	43	-	-	100	100	-	-
Turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai iaşə	16	16	-	-	10	10	-	-
İnformasiya və rabitə	3	3	-	-	4	4	-	-
Daşınmaz əmlakla əlaqədar əməliyyatlar	2	2	-	-	2	2	-	-
Təhsil	6	6	-	-	4	4	-	-
Əhaliyə səhiyyə və sosial xidmətlərin göstərilməsi	1	1	-	-	-	-	-	-
Digər sahələr	57	57	-	-	65	65	-	-
Qazax rayonu	1.271	1.270	1	-	1.144	1.143	1	-
Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq	885	885	-	-	820	820	-	-
Sənaye	21	21	-	-	9	9	-	-
Tikinti	20	20	-	-	22	22	-	-
Ticarət; nəqliyyat vasitələrinin təmiri	134	133	1	-	111	110	1	-
Nəqliyyat və anbar təsərrüfatı	84	84	-	-	94	94	-	-
Turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai iaşə	35	35	-	-	9	9	-	-
İnformasiya və rabitə	6	6	-	-	9	9	-	-
Daşınmaz əmlakla əlaqədar əməliyyatlar	2	2	-	-	2	2	-	-
Təhsil	8	8	-	-	5	5	-	-
Əhaliyə səhiyyə və sosial xidmətlərin göstərilməsi	1	1	-	-	3	3	-	-
Digər sahələr	75	75	-	-	60	60	-	-
Şəmkir rayonu	2.965	2.963	2	-	3.321	3.316	4	1
Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq	2.328	2.328	-	-	2.642	2.640	1	1

Sənaye	27	26	1	-	25	25	-	-
Tikinti	27	27	-	-	41	41	-	-
Ticarət; nəqliyyat vasitələrinin təmiri	199	198	1	-	175	173	2	-
Nəqliyyat və anbar təsərrüfatı	139	139	-	-	148	147	1	-
Turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai iaşə	43	43	-	-	45	45	-	-
İnformasiya və rabitə	16	16	-	-	8	8	-	-
Daşınmaz əmlakla əlaqədar əməliyyatlar	9	9	-	-	4	4	-	-
Təhsil	19	19	-	-	63	63	-	-
Əhaliyə səhiyyə və sosial xidmətlərin göstərilməsi	7	7	-	-	2	2	-	-
Digər sahələr	151	151	-	-	168	168	-	-
Tovuz rayonu	3.681	3.681	-	-	3.801	3.798	2	1
Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq	2.957	2.957	-	-	2.917	2.917	-	-
Sənaye	21	21	-	-	32	32	-	-
Tikinti	29	29	-	-	27	27	-	-
Ticarət; nəqliyyat vasitələrinin təmiri	190	190	-	-	166	163	2	1
Nəqliyyat və anbar təsərrüfatı	98	98	-	-	162	162	-	-
Turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai iaşə	46	46	-	-	35	35	-	-
İnformasiya və rabitə	13	13	-	-	13	13	-	-
Daşınmaz əmlakla əlaqədar əməliyyatlar	2	2	-	-	2	2	-	-
Təhsil	21	21	-	-	20	20	-	-
Əhaliyə səhiyyə və sosial xidmətlərin göstərilməsi	5	5	-	-	1	1	-	-
Digər sahələr	299	299	-	-	426	426	-	-

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/entrepreneurship/>

Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunda 2022-ci ildən 2023-cü ilə qədər yeni qeydiyyatdan keçmiş mikro, kiçik və orta müəssisələrin (KOS) sayı daha geniş iqtisadi dinamikanı və regional artım tendensiyalarını əks etdirən sahibkarlıq fəallığında nəzərəcarpacaq artımı göstərir. Qeydiyyatdan keçmiş müəssisələrin ümumi sayı 2022-ci ildəki 10,834-dən 2023-cü ildə 11,865-ə yüksəlib ki, bu da 9,5% artım deməkdir. Bu artım, əsasən, hər iki ildə böyük əksəriyyəti təşkil edən mikro müəssisələr hesabına baş verib və 2022-ci ildəki 10,829-dan 2023-cü ildə 11,854-ə yüksəlib. Bununla belə, kiçik müəssisələrin qeydiyyatında cüzi artım (5-dən 9-a) olub. və orta müəssisələrin ilk qeydiyyatı (2) 2023-cü ildə a biznes miqyasında diversifikasiya.

Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq sektoru 2022-ci ildə 8562, 2023-cü ildə isə 9411 müəssisə olmaqla müəssisə qeydiyyatında ardıcıl olaraq üstünlük təşkil edirdi. Bu artım Qazax-Tovuz regionunun kənd təsərrüfatı potensialına və kənd iqtisadiyyatının diqqətinə uyğundur. Qeyd edək ki, orta müəssisələr bu sektorda ilk dəfə 2023-cü ildə bir qeydiyyatla meydana çıxıb və bu, daha geniş miqyaslı kənd təsərrüfatı əməliyyatlarına doğru potensial keçidin siqnalını verir. Sənaye sektorunda qeydiyyatlar 2022-ci ildəki 91-dən 2023-cü ildə 85-ə qədər bir qədər azalıb, bu, mümkün durğunluğu və ya daha az, lakin daha əhəmiyyətli sənaye investisiyalarına diqqəti əks etdirir. Əksinə, tikinti 102-dən 116-ya yüksələrək, regionda davam edən infrastruktur və ya daşınmaz əmlakın inkişafı fəaliyyətlərini göstərən cüzi artım göstərdi. Ticarət və avtomobil təmiri sektorunda qeydiyyat 2022-ci ildəki 715-dən 2023-cü ildə 609-a düşmüşdür ki, bunun da səbəbi mikro müəssisələrin sayının azalmasıdır. Bununla belə, ticarətdə kiçik və orta müəssisələr cüzi artım gördülər, bu da potensial olaraq bu sektorda daha güclü biznesə doğru keçidi əks etdirir. Nəqliyyat və anbar sahəsində müəssisələrin sayı əhəmiyyətli dərəcədə artaraq 2022-ci ildəki 425-dən 2023-cü ildə 562-yə yüksəlib. Bu tendensiya, ehtimal ki, regionda artan logistika və nəqliyyat tələblərini əks etdirir. Digər sektorlarda qeydiyyat 2022-ci ildəki 67-dən 2023-cü ildə 101-ə yüksəlməklə təhsil nəzərəcarpacaq artım nümayiş etdirdi. Bu, potensial olaraq regional bacarıqların inkişafı ehtiyaclarını qarşılıyan təhsil təşəbbüslərinə artan diqqəti əks etdirir. Eynilə, "digər sektorlar" iqtisadi fəaliyyətlərdə diversifikasiyanı vurğulayaraq 641-dən 812-yə qədər əhəmiyyətli artım yaşadı. Ağstafada müəssisə qeydiyyatı 2022-ci ildəki 1261-dən 2023-cü ildə 1470-ə yüksəlib. Kənd təsərrüfatı üstünlük təşkil edib, qeydiyyat 968-dən 1166-ya yüksəlib. Sənaye və tikinti də daxil olmaqla, digər sektorlar cüzi artımlarla nisbətən sabit qalıb. Gədəbəy, 2022-ci ildəki 1,656-dan 2023-cü ildə 2,129-a yüksələn qeydiyyatla, güclü artım göstərdi. Kənd təsərrüfatı yenidən 1,424-dən 1,866-ya yüksələrək bu artımı təmin etdi. Nəqliyyat və anbar müəssisələrinin sayı 2 dəfədən çox artaraq 43-dən 100-ə çatıb ki, bu

da infrastrukturun təkmilləşdirilməsini əks etdirir. Digər rayonlardan fərqli olaraq Qazaxda cüzi azalma müşahidə olunub, ümumi qeydiyyat 2022-ci ildəki 1271-dən 2023-cü ildə 1144-ə düşüb. Bu, əsasən kənd təsərrüfatı ilə bağlı müəssisələrin sayının azalması ilə əlaqədar olub. Şəmkir 2022-ci ildəki 2965-dən 2023-cü ildə 3321-ə yüksəlməklə, ardıcıl artım yaşadı. Artım kənd təsərrüfatı, digər sektorlar isə stabil olaraq qaldı. Tovuzda kənd təsərrüfatı və “digər sektorlar” hesabına 2022-ci ildəki 3681-dən 2023-cü ildə 3801-ə yüksələn oxşar tendensiyalar müşahidə olunub.

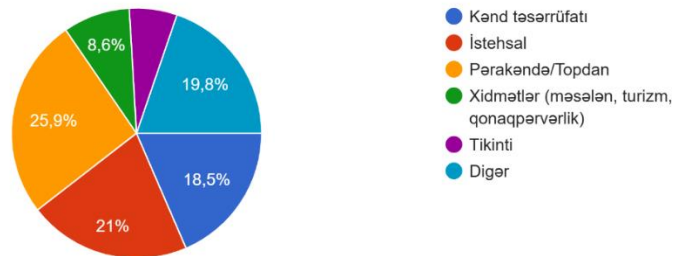
Qazax-Tovuzda kiçik və orta sahibkarlığın qeydiyyatının ümumi artımı regionun artan sahibkarlıq mənzərəsini vurğulayır. Kənd təsərrüfatı nəqliyyat, təhsil və digər sektorlardakı artımla dəstəklənən iqtisadi fəaliyyətin əsası olaraq qalır. Mikro müəssisələrin üstünlük təşkil etdiyi halda, kiçik və orta müəssisələrin yaranması biznes fəaliyyətinin tədricən şaxələndirilməsini və miqyasının genişləndirilməsini təklif edir.

2.3. Kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına maneələrin analizi

Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunda kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına maneələr mövzusunda sahibkarlarla anket sorğusu keçirilmişdir. Anketdə 81 sahibkar iştirak etmişdir.

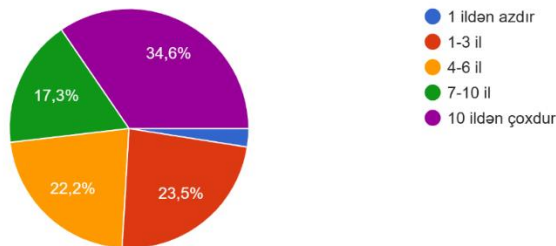
Qrafik 1: Biznes fəaliyyətinin növü

Biznes fəaliyyətinin növü
81 yanıt



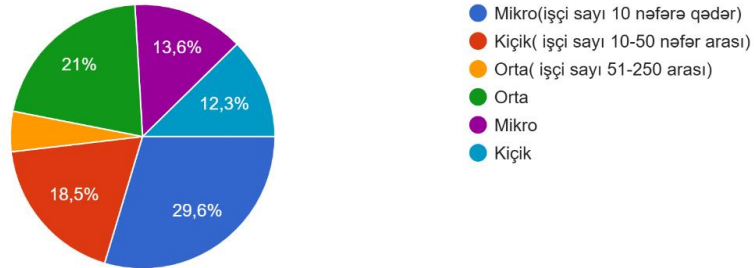
Qrafik 2: Biznesin qurulduğu il

Biznesin qurulduğu il
81 yanıt



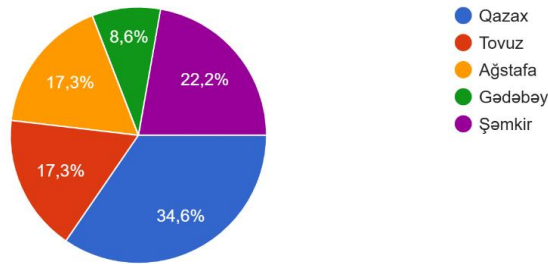
Qrafik 3: Binzesin ölçüsü

Binzesinizin ölçüsü
81 yanıt



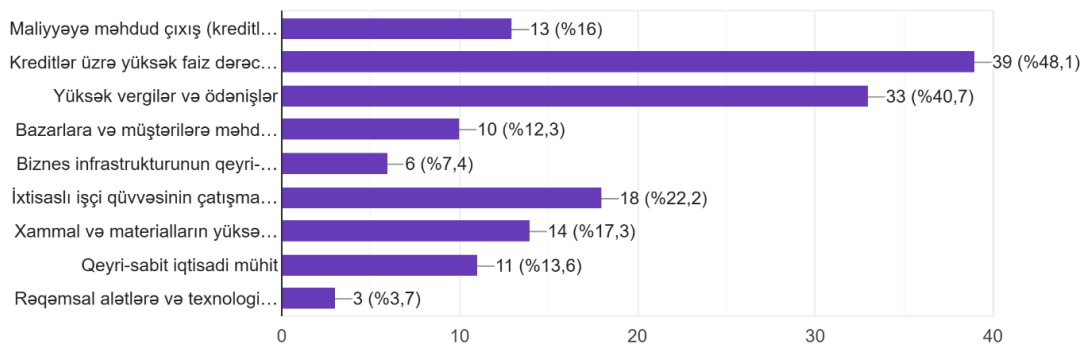
Qrafik 4: Müəssisənin yerləşdiyi yer

Müəssisənin yerləşdiyi yer
81 yanıt



Qrafik 5: Biznesinizin inkişafına ən əhəmiyyətli maneələr hansılardır?

Biznesinizin inkişafına ən əhəmiyyətli maneələr hansılardır?
81 yanıt



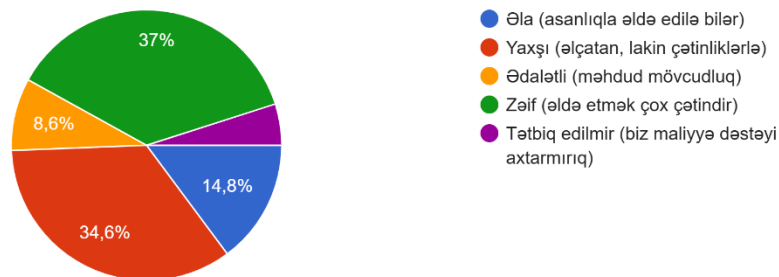
Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunda 81 sahibkar arasında keçirilən sorğuda kiçik və orta sahibkarlığın (KOB) inkişafına mane olan müxtəlif amillər vurğulanır. Cavablar siyasət və regional iqtisadi planlaşdırma üçün əhəmiyyətli təsirləri olan, sahibkarların üzləşdiyi çoxşaxəli problemlər toplusunu göstərir. Ən çox istinad edilən maneə kreditlər üzrə yüksək

faiz dərəcələri olub və 39 sahibkar bunu əsas problem kimi müəyyən edib. Bu tapıntı kritik maliyyə problemini vurğulayır, çünki münasib kreditə çıxış KOS-un inkişafı üçün vacibdir. Yaxından əlaqəli, maliyyəyə məhdud çıxışı 13 sahibkar qeyd edərək, istər kreditlər, istərsə də qrant kimi alternativ vasitələrlə maliyyələşmənin təmin edilməsində ümumi çətinlikləri vurğuladı. Yüksək vergi və ödənişlər 33 iştirakçı tərəfindən əhəmiyyətli maneə kimi müəyyən edilmişdir. Bu onu göstərir ki, fiskal mühit KOM-lar üçün həddindən artıq yüklü ola bilər, potensial olaraq böyümə və investisiyaya maneə ola bilər. Eynilə, xammalın yüksək məsrəfləri (14 cavab) rəqabət qabiliyyətini və gəlirliliyi azaldan giriş qiymət təzyiqlərini əks etdirir. Digər əsas məsələ 18 sahibkarın bildirdiyinə görə, ixtisaslı işçi qüvvəsinin olmamasıdır. Bu, əməliyyat səmərəliliyini və innovasiyanı məhdudlaşdırmaqla yanaşı yerli işçi qüvvəsində bacarıq çatışmazlığına işarə edir. Bundan əlavə, bazarlara və müştərilərə məhdud giriş (10 cavab) və qeyri-kafi biznes infrastrukturunu (6 cavab) biznesin genişlənməsini və daha böyük təchizat zəncirlərinə inteqrasiyanı məhdudlaşdıran struktur maneələri vurğulayır. Qeyri-sabit iqtisadi mühit (11 cavab) və rəqəmsal alətlər və texnologiyaya məhdud çıxış (3 cavab) daha az xatırlansa da, hələ də diqqətə layiqdir. Bu amillər onu göstərir ki, daha geniş iqtisadi şərait və texnoloji məhdudiyyətlər biznesin dayanıqlığına və modernləşməsinə daha da maneə olur. Sorğu göstərir ki, maliyyə məhdudiyyətləri, fiskal yüklər, işçi qüvvəsi problemləri və infrastruktur çatışmazlıqları Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunda KOM-lar üçün əsas maneələrdir. Bu problemlərin həlli əlverişli kreditə çıxışın yaxşılaşdırılması, vergi siyasətinə yenidən baxılması, peşə təhsili proqramlarının təkmilləşdirilməsi, infrastruktur və texnologiyaya investisiyalar kimi məqsədyönlü müdaxilələr tələb edir.

Qrafik 6: Biznesiniz üçün maliyyə dəstəyinin (kreditlər, qrantlar, subsidiyalar) mövcudluğunu necə qiymətləndirərdiniz?

Biznesiniz üçün maliyyə dəstəyinin (kreditlər, qrantlar, subsidiyalar) mövcudluğunu necə qiymətləndirərdiniz?

81 yanıt

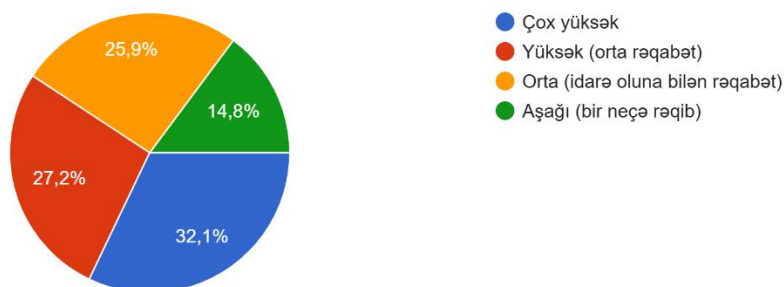


Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunda kiçik və orta sahibkarlıq (KOB) üçün maliyyə dəstəyinin mövcudluğu ilə bağlı sorğunun nəticələri kreditlər, qrantlar və subsidiyalar kimi mühüm maliyyələşdirmə mənbələrinə çıxışda əhəmiyyətli fərqləri vurğulayır. İştirakçıların əksəriyyəti mövcud maliyyə mühitindən narazılıqlarını ifadə edərək, KOS-un böyüməsini və davamlılığını məhdudlaşdıran əsaslı maneələri göstərir. Sahibkarların əhəmiyyətli 37 faizi maliyyə dəstəyinə çıxışı Zəif kimi qiymətləndirərək, onu əldə etmək çox çətin olduğunu qeyd edib. Bu, KOM-ların böyük bir hissəsinin üzləşdiyi kəskin maliyyə problemlərini vurğulayır və potensial olaraq onların investisiya yatırmaq, genişləndirmək və ya əməliyyat ehtiyaclarını həll etmək qabiliyyətinə mane olur. Eynilə, 8,6 faiz maliyyələşmə əldə etmək üçün məhdud imkanlara işarə edərək, mövcudluğu Ədalətli kimi qiymətləndirdi. Əksinə, 34,6 faiz nəzərəcarpacaq çətinliklərə baxmayaraq, bəzi əlçatanlığı qəbul edərək, maliyyə dəstəyini Yaxşı hesab etdi. Bu qrup mövcud maliyyə sistemlərini idarə etməyi bacarmış, lakin hələ də bürokratik və ya xərclə bağlı maneələrlə üzləşən biznesləri təmsil edə bilər. Bu arada, 14,8 faiz əlçatanlığı Əla olaraq qiymətləndirərək, KOM-ların daha kiçik bir hissəsinin daha yaxşı əlaqələr, maliyyə savadlılığı və ya biznes sabitliyi səbəbindən maliyyə resurslarını nisbətən əlçatan tapdığını göstərir. Nəhayət, 4,9 faiz alternativ maliyyələşdirmə modellərinə arxalana bilən və ya hazırda kənar maliyyə yardımı istəməyən biznesləri əks etdirən maliyyə dəstəyinin onların əməliyyatları üçün tətbiq olunmadığını qeyd etdi. Sorğu göstərir ki, respondentlərin təxminən yarısı maliyyə dəstəyi əldə etməkdə əhəmiyyətli çətinliklər yaşayır və bu, siyasət müdaxilələrinə kritik ehtiyacı vurğulayır. Kredit proseslərinin sadələşdirilməsi, daha uyğunlaşdırılmış qrant proqramlarının təklif edilməsi və bürokratik əngəllərin azaldılması əlçatanlığı yaxşılaşdırır və regionda KOM-ların inkişafına təkan verə bilər.

Qrafik 7: Sektorunuzda rəqabəti necə qiymətləndirərdiniz?

Sektorunuzda rəqabəti necə qiymətləndirərdiniz?

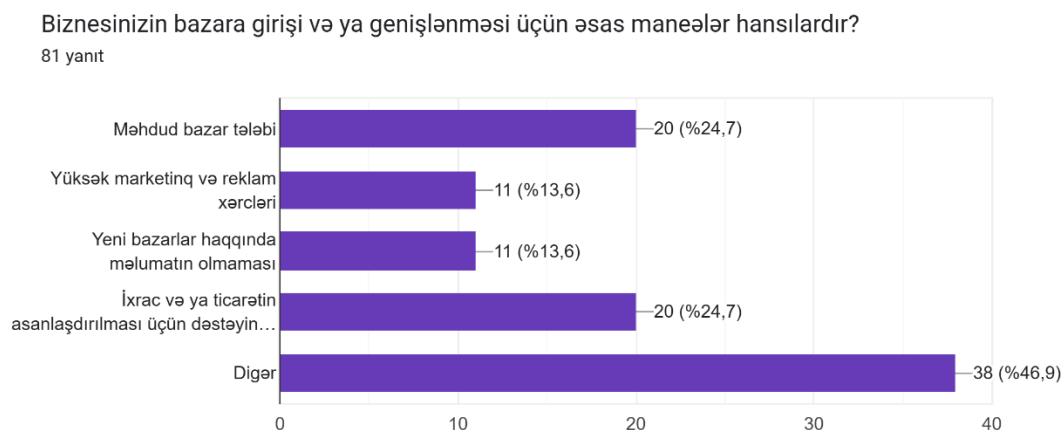
81 yanıt



Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunda sahibkarlar arasında sektoral rəqabətə dair sorğu sənayelər üzrə müxtəlif problemləri əks etdirən rəqabət intensivliyinin müxtəlif mənzərəsini

ortaya qoyur. 81 iştirakçının əhəmiyyətli 32,1 faizi rəqabəti çox yüksək kimi qiymətləndirdi və bu, onların sektorlarında gərgin rəqabətin olduğunu göstərir. Bu rəqabət səviyyəsi ikitərəfli qılinc ola bilər: o, innovasiyaları və səmərəliliyi idarə edə bilsə də, xüsusilə rəqabət üstünlükləri olmayan bizneslər üçün qiymət müharibələrinə və bazarın doymasına səbəb ola bilər. Əlavə olaraq, 27,2 faiz rəqabəti Yüksək kimi xarakterizə edib, bu, orta, lakin təsirli rəqabət təzyiqlərini ifadə edir. Bu müəssisələr, çox güman ki, uğur qazanmaq üçün strateji planlaşdırma və fərqləndirmə tələb edən bazar payını saxlamaqda çətinliklərlə üzləşirlər. 25,9 faiz rəqabəti Orta kimi qiymətləndirdi və bu, biznesin orta səylə böyüməsini davam etdirə biləcəyi idarə olunan mühiti təklif etdi. Bu qrup, çox güman ki, daha az izdihamlı bazarlarda fəaliyyət göstərir və ya rəqabət təzyiqlərini azaltmaq üçün bir yer yaratmışdır. Nəhayət, 14,8 faiz rəqabəti Aşağı olaraq təyin etdi, bu da daha az rəqibi olan sektorları göstərir. Bu müəssisələr rəqabət təzyiqlərinin azalmasından faydalana bilsələr də, durğun bazarlar və ya innovasiyaların olmaması kimi risklərlə də üzləşə bilərlər. Respondentlərin yarısından çoxu rəqabəti yüksək və ya çox yüksək kimi qəbul edir və inkişaf etmək üçün innovasiya, təkmilləşdirilmiş müştəri cəlb edilməsi və rəqabətli qiymətlər kimi strateji tədbirlərə ehtiyac olduğunu vurğulayır. Siyasətçilər həmçinin həddindən artıq rəqabəti azaltmaq və ədalətli bazar şəraitini təşviq etmək üçün sənayeyə xüsusi dəstək proqramlarını təşviq etməyi də nəzərdən keçirə bilərlər.

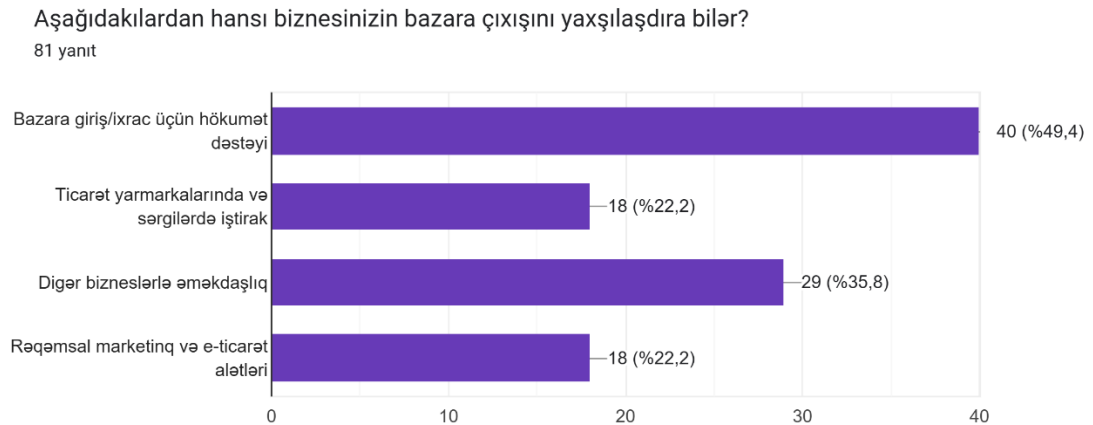
Qrafik 8: Biznesinizin bazara girişi və ya genişlənməsi üçün əsas maneələr hansılardır?



Nəticələr regionda biznesin inkişafına mane olan bazarla əlaqəli və sistemli problemlərin qarışığını ortaya qoyur. İştirakçıların nəzərəçarpancaq dərəcədə 24,7 faizi Məhdud bazar tələbini əhəmiyyətli maneə kimi qiymətləndirdi. Bu, bir çox KOM-ların, ehtimal ki, aşağı alıcılıq qabiliyyəti, qeyri-kafi istehlakçı bazası və ya diversifikasiya

olunmuş məhsul təkliflərinin olmaması səbəbindən yerli bazarlarında məhdudiyyətlərlə üzləşdiyini göstərir. Bazarın genişlənməsi bu maneəni dəf etmək üçün həyati əhəmiyyət kəsb edir. Əlavə 24,7 faiz əsas problem kimi ixrac və ya ticarətin asanlaşdırılması üçün dəstəyin olmamasına işarə etdi. Bu, bizneslərə sadələşdirilmiş gömrük prosedurları, ticarət təşviqləri və ixracın təşviqi proqramları kimi beynəlxalq bazarlara çıxış imkanı verən siyasət və infrastrukturun zəruriliyini vurğulayır. Həm yüksək marketinq və reklam xərcləri, həm də yeni bazarlar haqqında məlumatın olmaması respondentlərin hər biri 13,6 faiz tərəfindən qeyd edilib. Bu problemlər KOM-lar arasında məhdud resursları və təcrübəni əks etdirir, əlverişli marketinq həlləri və əlçatan bazar kəşfiyyatı alətlərinin əhəmiyyətini vurğulayır. Maraqlıdır ki, iştirakçıların 46,9 faizi digər maneələri sadalayıb ki, bu da müxtəlif həll olunmamış problemləri göstərir. Bunlara tənzimləyici yüklər, texnoloji maneələr və ya SME landşaftının mürəkkəbliyini vurğulayan sektora xas problemlər daxil ola bilər. Sorğu bazara çıxışı artırmaq, əməliyyat xərclərini azaltmaq və KOM-lar üçün uyğunlaşdırılmış dəstək göstərmək üçün təşəbbüslərə olan aktual ehtiyacı vurğulayır. Siyasətçilər və maraqlı tərəflər biznesin inkişafı və genişlənməsi üçün daha əlverişli mühit yaratmaq üçün bu maneələri kompleks şəkildə həll etməlidirlər.

Qrafik 9: Aşağıdakılardan hansı biznesinizin bazara çıxışını yaxşılaşdıra bilər?



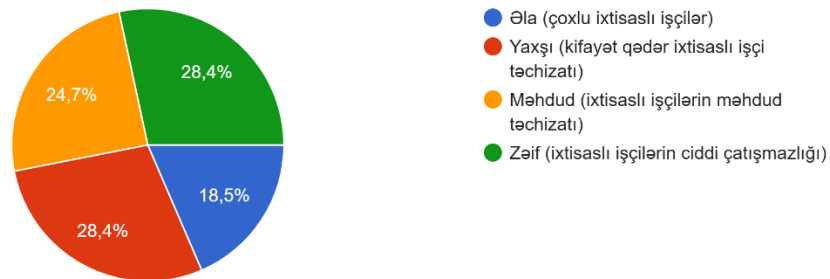
Sorğunun nəticələri Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunda kiçik və orta müəssisələrin (KOB) bazara çıxışını artırmaq strategiyalarına dair sahibkarların perspektivləri haqqında dəyərli fikirlər təqdim edir. Nəticələr bazara giriş maneələrinin aradan qaldırılmasında hökumətin müdaxiləsi, əməkdaşlığı və müasir marketinq yanaşmalarının mühüm rolunu vurğulayır. İştirakçıların əksəriyyəti, yəni 49,4 faizi bazara giriş və ixraca dövlət dəstəyinin vacibliyini vurğuladı. Bu, subsidiyalar, vergi güzəştləri və sadələşdirilmiş tənzimləmə prosesləri kimi ticarəti asanlaşdıran siyasətlərə güclü tələbi əks etdirir. İxracın təşviqi

proqramları və ikitərəfli ticarət sazişləri kimi hökumətin rəhbərlik etdiyi təşəbbüslər KOM-ların yeni bazarlara daxil olmaq qabiliyyətini əhəmiyyətli dərəcədə gücləndirə bilər. 35,6 faiz bazara çıxışın yaxşılaşdırılmasında əsas amil kimi digər bizneslərlə əməkdaşlığı müəyyən edib. Bu, KOM-lar arasında rəqabət qabiliyyətini və resursların bölüşdürülməsini artırmaq üçün strateji tərəfdaşlıqların, birgə müəssisələrin və sənaye şəbəkələrinin potensialını vurğulayır. Bu cür əməkdaşlıqlar yeni imkanlar açır, xərcləri azaldır və bazara çıxışı artırır. Respondentlərin 22,2 faizi ticarət yarmarkalarında və sərgilərdə iştiraka iştirak edərək, bizneslərə öz məhsullarını nümayiş etdirməyə, şəbəkələr qurmağa və potensial müştərilər və tərəfdaşlarla tanış olmağa imkan verən platformaların dəyərini göstərir. Digər 22,2 faiz rəqəmsal marketinq və e-ticarət alətlərini bazara çıxışın kritik imkanları kimi qeyd edib. Bu, xüsusilə fiziki infrastrukturunu məhdud olan regionlarda daha geniş auditoriyaya çatmaq üçün onlayn platformaların faydaları haqqında artan məlumatlılığı əks etdirir. Sonda, sorğu hökumət dəstəyi və birgə səylərə güclü vurğu ilə bazara çıxışın yaxşılaşdırılması üçün çoxşaxəli yanaşmanı ortaya qoyur. Rəqəmsal alətlərə və ticarət yönümlü tədbirlərə investisiyalar KOM-ları rəqabətli bazarlarda inkişaf etmək üçün daha da gücləndirə bilər.

Qrafik 10: Qazax-Tovuz bölgəsində ixtisaslı işçi qüvvəsinin olmasını necə təsvir edərdiniz?

Qazax-Tovuz bölgəsində ixtisaslı işçi qüvvəsinin olmasını necə təsvir edərdiniz?

81 yanıt



Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunda ixtisaslı işçi qüvvəsinin mövcudluğuna dair sorğuda iştirak edən 81 sahibkar arasında qarışıq rəy var. Cavablar regionda kiçik və orta müəssisələr (KOB) üçün daha geniş çağırışları və imkanları əks etdirən, ixtisaslı işçilərin əlçatanlığında əhəmiyyətli dəyişikliyə malik müxtəlif əmək bazarını təklif edir. İştirakçıların nəzərəcərpacaq dərəcədə 28,4 faizi ixtisaslı işçi qüvvəsinin mövcudluğunu “Yoxsul” adlandırır, bu, ciddi çatışmazlığın olduğunu göstərir. Bu qrup çox güman ki, biznes əməliyyatlarına, innovasiyalara və böyüməyə mane ola biləcək lazımi ixtisas və təcrübəyə malik işçilərin iş götürülməsində ciddi çətinliklərlə üzləşir. Bu çatışmazlığı aradan qaldırmaq təhsilə, peşə

hazırlığına və yerli iqtisadi ehtiyaclara uyğunlaşdırılmış işçi qüvvəsinin inkişafı proqramlarına məqsədyönlü investisiyalar tələb edəcəkdir. Maraqlıdır ki, bərabər 28,4 faiz ixtisaslı işçi qüvvəsinin mövcudluğunu Yaxşı kimi qiymətləndirib, bu da bəzi müəssisələr üçün kifayət qədər təchizatı təklif edir. Bu respondentlər bacarıq tələblərinin mövcud əmək ehtiyatı ilə uyğunlaşdığı və ya effektiv işə gətirmə strategiyaları hazırladığı sektorlarda fəaliyyət göstərə bilər. 24,7 faiz əlçatanlığı Məhdud kimi qiymətləndirərək, ixtisaslı işçilərin mövcud olduğu, lakin onlara çıxışın çətin olduğu məhdud əmək bazarını vurğulayır. Bu qavrayış onu göstərir ki, istedad mövcud olsa da, yer, əmək haqqı və ya uyğunsuz bacarıqlar kimi maneələr onun istifadəsini məhdudlaşdırır. Nəhayət, 18,5 faiz ixtisaslı işçi qüvvəsinin mövcudluğunu Əla olaraq qiymətləndirib, bu, güclü ixtisaslı işçilər fondundan faydalanan sənaye və ya müəssisələri əks etdirir. Sorğu regionlar üçün xüsusi işçi qüvvəsinin inkişaf strategiyalarına ehtiyac olduğunu vurğulayır. Peşə təhsili proqramlarının genişləndirilməsi, dövlət-özəl tərəfdaşlığın təşviqi və təhsil kurikulumlarının bazar tələblərinə uyğunlaşdırılması fərqlilikləri aradan qaldırma və sektorlar arasında ixtisaslı işçi qüvvəsinin mövcudluğunu artırma bilər.

Qrafik 11: Aşağıdakı bacarıqlardan hansı işçi qüvvəzində ən çox çatışmazlıqdır?

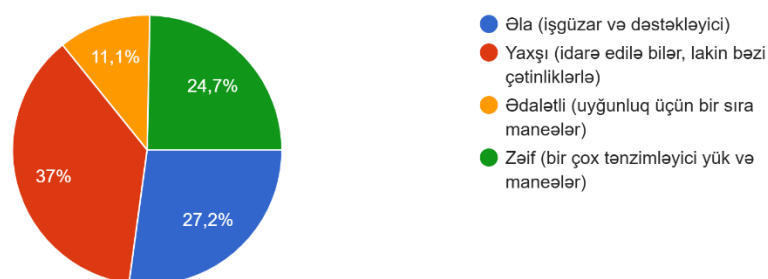


Sorğunun nəticələri Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunun işçi qüvvəsində sahibkarlar tərəfindən qəbul edilən bacarıq boşluqları haqqında tənqidi fikirlər təqdim edir. 81 iştirakçı arasında cavablar biznesin uğuru və inkişafı üçün vacib olan bir neçə əsas sahədə əhəmiyyətli çatışmazlıqları vurğulayır. Ən tez-tez qeyd olunan bacarıq boşluğu (33,3 faiz) istehsal və əməliyyat təcrübəsi daxil olmaqla, Texniki bacarıqlardır. Bu çatışmazlıq məhsuldarlığa və səmərəliliyə birbaşa problem yaradır, xüsusən də xüsusi texniki biliklərə əsaslanan sektorlardakı bizneslər üçün. Bu boşluğun aradan qaldırılması üçün peşə təhsili və sənaye-xüsusi təhsil proqramlarına məqsədyönlü investisiyalar tələb olunur. İştirakçıların 29,6 faizi

həm müştərilərə xidmət və ünsiyyət bacarıqları, həm də Marketing və satış bacarıqlarında çatışmazlıqları qeyd edib. Bu bacarıqlar müştəriləri cəlb etmək, brendə sadiqlik yaratmaq və gəlir əldə etmək üçün vacibdir. Bu sahələrdə peşəkarlığın olmaması biznesin bazar payını genişləndirmək və rəqabət qabiliyyətini saxlamaq qabiliyyətinə mane ola bilər. Yumşaq bacarıqlara və satış strategiyalarına yönəlmiş təlim proqramları bu boşluğu aradan qaldırmağa kömək edə bilər. 25,9 faiz rəqəmsal/İT bacarıqlarını müasir biznes əməliyyatlarında texnologiyanın artan əhəmiyyətini əks etdirən əhəmiyyətli çatışmazlıq kimi müəyyən edib. Proqram təminatından tutmuş elektron ticarətə qədər bu boşluq müəssisələrin əməliyyatları asanlaşdırmaq və yeni bazarlara çıxmaq üçün rəqəmsal alətlərdən tam istifadə etməsinə mane ola bilər. Rəqəmsal savadlılığın gücləndirilməsi və İT təlimlərinin təklif edilməsi bizneslərə texnologiyanın gücündən səmərəli istifadə etməyə imkan verə bilər. Nəhayət, 19,8 faiz strateji planlaşdırma və komanda idarəçiliyində çətinlikləri göstərən İdarəetmə və liderlik bacarıqlarını qeyd etdi. Seminarlar və mentorluq proqramları vasitəsilə liderlik bacarıqlarının artırılması bizneslərə bazar dinamikasına uyğunlaşmaq imkanı verə bilər. Hərtərəfli işçi qüvvəsinin inkişafı təşəbbüsləri, dövlət-özəl tərəfdaşlıq və təhsil islahatları vasitəsilə bu bacarıq boşluqlarının aradan qaldırılması Qazax-Tovuz bölgəsində KOM-un inkişafının dəstəklənməsi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edəcəkdir.

Qrafik 12: Qazax-Tovuz bölgəsində KOB-lar üçün tənzimləmə mühitini necə qiymətləndirərdiniz?

Qazax-Tovuz bölgəsində KOB-lar üçün tənzimləmə mühitini necə qiymətləndirərdiniz?
81 yanıt



Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunda KOM-lar üçün tənzimləmə mühitinə dair sorğu 81 iştirakçı sahibkar arasında nüanslı perspektivi ortaya qoyur. Cavablar tənzimləyici maneələrlə bağlı bəzi əhəmiyyətli narahatlıqlara baxmayaraq, ümumilikdə müsbət mənzərəni əks etdirir. Respondentlərin əhəmiyyətli 37 faizi tənzimləmə mühitini Yaxşı kimi qiymətləndirərək, çətinliklərin olmasına baxmayaraq, bunların idarə oluna biləcəyini göstərir. Bu onu göstərir ki, bir çox sahibkarlar bürokratik səmərəsizliyin azaldılması və proseslərin sadələşdirilməsi

baxımından təkmilləşdirmə imkanları olsa da, biznes əməliyyatları üçün tənzimləyici bazanı əlverişli hesab edirlər. 27,2 faiz ətraf mühiti Əla kimi qiymətləndirib, onu işgüzar və dəstəkləyici kimi xarakterizə edib. Bu, sahibkarlığın təşviqində və müsbət biznes mühitinin təşviqində müəyyən tənzimləyici siyasətlərin effektivliyini vurğulayır. Bu cür cavablar KOM-lar üçün uyğunluq yüklərini yüngülləşdirməyə yönəlmiş son islahatlardan və ya təşəbbüslərdən qaynaqlana bilər. Əksinə, 24,7 faiz tənzimləmə mühitini Zəif hesab edərək, həddindən artıq bürokratiya, qeyri-müəyyən siyasətlər və ya qeyri-ardıcıl tətbiqetmə kimi əhəmiyyətli maneələrə işarə etdi. Bu məsələlər tənzimləyici darboğazları aradan qaldırmaq üçün məqsədyönlü islahatlara ehtiyac olduğunu göstərən biznesin böyüməsini və innovasiyanı dayandıra bilər. Nəhayət, 11,1 faiz ətraf mühiti ədalətli kimi qiymətləndirib və bu, uyğunluq üçün orta səviyyəli problemləri əks etdirir. Bu qrup çox güman ki, böyük olmasa da, əməliyyat səmərəliliyinə mane olan çətinliklərlə üzləşir. Nəticələr göstərir ki, Qazax-Tovuzdakı tənzimləyici mühit bir çox KOM-ları dəstəkləsə də, tənzimləmənin mürəkkəbliyi və icra uyğunsuzluğu kimi spesifik problemlərin həlli regionun biznes mənzərəsini daha da yaxşılaşdırmağa imkan verə bilər. Uyğunlaşdırılmış islahatlar və maraqlı tərəflərin artan iştirakı müsbət qavrayışlar və uzun müddət davam edən narahatlıqlar arasında körpü yarada bilər.

Qrafik 13: Biznesinizin üzləşdiyi əsas tənzimləmə problemləri hansılardır?

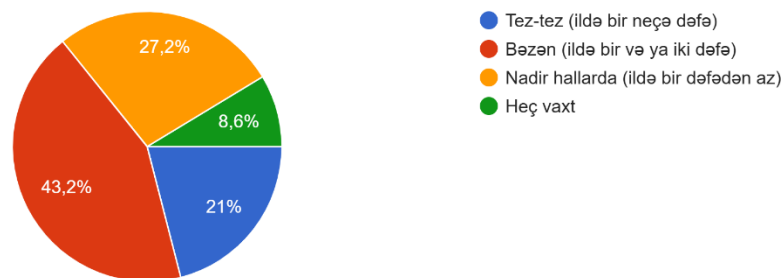


81 iştirakçı arasında cavablar tənzimləyici çərçivə daxilində müxtəlif və sistemli məsələləri göstərir. Ən çox istinad edilən məsələ (43,2 faiz) Digər kateqoriyasına aiddir və bu, sorğuda açıq şəkildə qeyd olunmayan bir sıra tənzimləyici problemlərin bizneslərə əhəmiyyətli dərəcədə təsir etdiyini göstərir. Buraya qeyri-ardıcıl icra, qeyri-müəyyən hüquqi çərçivələr və ya korrupsiya kimi məsələlər daxil ola bilər ki, bu da sahibkarların spesifik narahatlıqlarının daha nüanslı başa düşülməsinin zəruriliyini vurğulayır. Respondentlərin

32,1 faizi yüksək vergi dərəcələrini əsas problem kimi qeyd edib. Bu, KOM-lara qoyulan maliyyə gərginliyi ilə bağlı daha geniş narahatlıqlara uyğun gəlir, potensial olaraq investisiyaların qarşısını alır və gəlirliliyi azaldır. Vergi strukturunun sadələşdirilməsi və ya kiçik müəssisələrə vergi güzəştlərinin təklif edilməsi bu yükləri yüngülləşdirə bilər. 29,6 faiz şəffaf və ya səmərəli aparılmadıqda biznes əməliyyatlarını poza və səmərəsizliyə səbəb ola biləcək tez-tez yoxlamaları qeyd edib. Yoxlama proseslərinin sadələşdirilməsi və hesabatlılığın təmin edilməsi lazımsız fasilələri azaltmağa kömək edə bilər. 24,7 faiz sahibkarlıq fəaliyyətini ləngidə və böyüməyə mane ola biləcək bürokratik səmərəsizliyi əks etdirən icazə və təsdiqlərin əldə edilməsində çətinliklərə işarə etdi. Sadələşdirilmiş və sürətləndirilmiş icazə prosesləri KOM-lara böyük fayda verəcəkdir. Nəhayət, 19,8 faiz öz biznesini qurmaq və ya genişləndirmək istəyən sahibkarlar üçün ümumi problem olan kompleks lisenziyalaşdırma və qeydiyyat proseslərinə istinad edib. Bu proseslərin rəqəmsallaşdırılması və standartlaşdırılması əlçatanlığı artırır və gecikmələri azalda bilər. Məqsədli islahatlar, şəffaflyq və maraqlı tərəflərin cəlb edilməsi vasitəsilə bu tənzimləyici maneələrin aradan qaldırılması regionda KOM-lar üçün dəstəkləyici mühit yaratmaq üçün vacibdir.

Qrafik 14: Sizin biznesiniz dövlət qurumlarının yoxlamaları və ya auditləri ilə nə qədər tez-tez qarşılaşır?

Sizin biznesiniz dövlət qurumlarının yoxlamaları və ya auditləri ilə nə qədər tez-tez qarşılaşır?
81 yanıt



Sorğunun nəticələri tənzimləyici nəzarətin müxtəlif səviyyələrini əks etdirən Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunda kiçik və orta sahibkarlıq (KOB) tərəfindən keçirilən yoxlamaların və auditlərin müxtəlif tezliklərini aşkar edir. İştirakçıların əhəmiyyətli 43,2 faizi bəzən ildə bir və ya iki dəfə olaraq müəyyən edilən yoxlamalar və ya auditlərlə qarşılaşdıqlarını bildirdi. Bu, bir çox müəssisələr üçün idarə oluna bilən müntəzəm nəzarət səviyyəsini təklif edir. Bununla belə, bu yoxlamaların xarakterindən və səmərəliliyindən asılı olaraq, onlar ya konstruktiv tənzimləmə aləti, ya da əməliyyatın pozulması mənbəyi kimi çıxış edə bilər.

Respondentlərin 27,2 faizi nadir hallarda yoxlanıldığını, ildə bir dəfədən az olduğunu bildirmişdir. Bu azaldılmış tezlik fasilələri minimuma endirməklə bizneslərə fayda verə bilər, lakin o, eyni zamanda belə minimal nəzarətin tənzimləyicilərə uyğunluğu və keyfiyyət standartlarını təmin edib-etməməsi ilə bağlı suallar doğurur. 21 faiz tez-tez və ya ildə bir neçə dəfə auditlərlə qarşılaşdıqlarını qeyd etdi. Bu tezlik müəyyən sənayelər və ya bizneslər üçün potensial olaraq onların ölçüsü, fəaliyyəti və ya tənzimləmə tələblərinə görə artan nəzarəti əks etdirə bilər. Bəzi hallarda zərurət yaransa da, həddindən artıq yoxlamalar resursları sıxışdırır və məhsuldarlığa mane ola bilər. Maraqlıdır ki, sahibkarların 8,6 faizi heç vaxt yoxlamalarla qarşılaşmadığını bildirdi və bu, tənzimləyicilərin qarşılıqlı əlaqəsinin olmadığını göstərir. Bu, əməliyyat yüklərini yüngülləşdirə bilsə də, həm də icra və ya monitorinqdə boşluqlara işarə edə bilər və potensial olaraq uyğunsuzluğa və ya qeyri-etik təcrübələrə yol verə bilər. Nəticələr balanslaşdırılmış tənzimləmə təcrübələrinə ehtiyac olduğunu vurğulayır. Təftiş prosedurlarının sadələşdirilməsi və standartlaşdırılması, eyni zamanda onların zəruriliyi və ədalətliliyi təmin edilməklə, sahibkarlar və tənzimləyici orqanlar arasında uyğunluğu qoruyub saxlayaraq və etimadı gücləndirməklə yanaşı, bizneslərin yüklərini azalda bilər.

Qrafik 15: Biznesinizin böyüməsi üçün hansı dəstək formaları daha çox kömək edə bilər?



81 iştirakçı arasında cavablar maliyyə və fiskal dəstəyin, bacarıqların inkişafı və rəqəmsal transformasiya yardımının vacibliyini vurğulayır. Respondentlərin 58 faizinin istinad etdiyi ən çox xatırlanan dəstək forması kreditlər üzrə faiz dərəcələrinin aşağı salınmasıdır. Bu onu göstərir ki, əlverişli maliyyələşdirməyə çıxış biznesin inkişafı üçün kritik amildir. Aşağı faiz dərəcələri maliyyə yüklərini yüngülləşdirəcək və bizneslərə genişlənməyə, əməliyyatlara və innovasiyalara sərmayə qoymağa imkan verəcək. Arxada

qalan iştirakçıların 54,3 faizi əsas dəstək tədbiri kimi ayırmalar və kreditlər kimi Vergi güzəştlərini qeyd etdi. Yüksək vergi dərəcələri çox vaxt KOM-lar üçün əhəmiyyətli maneədir və vergi güzəştlərinin təklif edilməsi pul vəsaitlərinin hərəkətini yaxşılaşdırır və biznesə yenidən investisiya qoyuluşunu stimullaşdırır. Digər mühüm dəstək formalarına Təlim və bacarıqların inkişafı proqramları daxildir ki, respondentlərin 27,2 faizi prioritet kimi müəyyən etmişdir. Bu proqramlar bacarıq boşluqlarının aradan qaldırılmasına və işçi qüvvəsinin bacarıqlarının artırılmasına kömək etməklə məhsuldarlığı və rəqabət qabiliyyətini artırır. İştirakçıların 18,5 faizi biznes konsaltinq xidmətlərinə və qrant və subsidiyalara çıxışa maraq göstərmiş, hər ikisi böyümə təşəbbüsləri üçün xüsusi təcrübə və maliyyə yardımı təqdim edə bilər. Bundan əlavə, Rəqəmsal transformasiya dəstəyi (e-ticarət və rəqəmsal alətlər daxil olmaqla) və Biznes inkubatorlarına və sürətləndiricilərə giriş daha az cavab aldı və bu, vacib olsa da, bu dəstək formalarının maliyyə yardımı və bacarıqların artırılması təşəbbüslərindən sonra ikinci dərəcəli hesab oluna biləcəyini göstərir.

III FƏSİL

TAPINTILAR

3.1. Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunda KOB-ların inkişafı üçün maneələrin aradan qaldırılması yolları

Maliyyəyə çıxış Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunda Kiçik və Orta Müəssisələr üçün ən mühüm problemlərdən biri olaraq qalır. Məhdud maliyyə resursları, xüsusən də inkişaf etməmiş ərazilərdə KOM-ların böyüməsinə, innovasiyalarına və davamlılığına mane ola bilər. Bu maneəni aradan qaldırmaq üçün çoxşaxəli yanaşma tələb olunur. Birincisi, KOM-ların ehtiyaclarına uyğunlaşdırılmış ixtisaslaşdırılmış maliyyələşdirmə proqramları yaradılmalıdır. Bunlara aşağı faizli kreditlər, mikro kredit sxemləri və vençur kapitalı seçimləri daxil ola bilər. Məsələn, aşağı faizli kreditlər biznesi münasib kreditlə təmin edərək, yeni və böyüyən müəssisələrə maliyyə təzyiqini azaldar. Mikro kredit proqramları mikro müəssisələrə və ya startaplara yönəli bilər ki, bu da onlara əməliyyat xərcləri üçün kiçik kreditlər əldə etməyə imkan verir. Əlavə olaraq, vençur kapitalı yüksək inkişaf potensialı olan biznesləri dəstəkləmək üçün tətbiq oluna bilər və onları qismən mülkiyyət müqabilində kapital maliyyəsi ilə təmin edə bilər. İkincisi, yerli maliyyə institutları, dövlət qurumları və beynəlxalq donorlar arasında tərəfdaşlığın gücləndirilməsi vacibdir (World Bank. 2023). Yerli banklar və maliyyə institutları müxtəlif maliyyələşdirmə variantları yaratmaq üçün hökumət orqanları və beynəlxalq maliyyə institutları ilə əməkdaşlıq edə bilər. Buraya risklərin bölüşdürülməsi mexanizmləri daxil ola bilər, burada hökumət və maliyyə institutları KOM-ların kreditləşdirilməsində iştirak edən maliyyə riskini bölüşür və bununla da kreditorların kiçik biznesə vəsait təqdim etmək istəməməsini azaldır. Nəhayət, maliyyə savadlılığı proqramlarının təşviqi KOM sahiblərinə maliyyəni effektiv şəkildə idarə etməkdə kömək etmək üçün vacibdir. Bir çox KOM-lar tək-cə maliyyə əldə etməkdə deyil, həm də maliyyə əldə etdikdən sonra onu idarə etməkdə çətinlik çəkirlər. Maliyyə təhsili üzrə seminarların, resursların və məsləhət xidmətlərinin təklif edilməsi KOBİ sahiblərinə büdcələşdirmə, pul vəsaitlərinin hərəkətinin idarə edilməsi və maliyyələşdirmə tətbiqlərini idarə etmək üçün biliklər verə bilər, beləliklə, onların maliyyələşdirməni təmin etmək və ondan səmərəli istifadə etmək şanslarını artırır. Bu maliyyə maneələrini aradan qaldırmaqla Qazax-Tovuz iqtisadi rayonu yerli iqtisadi inkişafa töhfə verməklə KOM-un inkişafı üçün daha əlverişli mühit yarada bilər.

Qeyri-adekvat infrastruktur Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunda Kiçik və Orta Müəssisələrin böyüməsi və inkişafı üçün əsas maneədir. Səmərəli nəqliyyat, enerji və kommunikasiya sistemləri olmadan müəssisələr daha yüksək əməliyyat xərcləri və məhdud bazar çıxışı ilə üzləşirlər. Bu problemləri həll etmək üçün infrastrukturun inkişafına kompleks yanaşma lazımdır. Birincisi, nəqliyyat, enerji və kommunikasiya infrastrukturunun yaxşılaşdırılmasına sərmayə qoymaq vacibdir. Yolların, magistral yolların və nəqliyyat şəbəkələrinin təkmilləşdirilməsi logistika xərclərini azalda və KOM-ların yerli və beynəlxalq bazarlara çıxışını artırmağa bilər. Fasiləsiz əməliyyatları təmin etmək üçün elektrik və qaz da daxil olmaqla etibarlı enerji mənbələri KOM-lar, xüsusən də kənd yerlərində daha əlçatan edilməlidir. Bundan əlavə, yüksək sürətli internet və mobil şəbəkələr kimi kommunikasiya infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi daha yaxşı əlaqəni asanlaşdıracaq, bizneslərə daha səmərəli fəaliyyət göstərməyə və müştərilər, təchizatçılar və tərəfdaşlarla qarşılıqlı əlaqə yaratmağa imkan verəcək. İkincisi, sənaye parklarının və ya KOM-lar üçün nəzərdə tutulmuş biznes inkubatorlarının inkişafına üstünlük verilməlidir. Bu parklar logistika, tullantıların idarə olunması və əsas kommunal xidmətlərə çıxış kimi ortaq xidmətlərlə əlverişli qiymətə obyektlər təqdim edə bilər (Hacıyeva, 2022). İstifadəyə hazır infrastruktur təklif etməklə, KOM-lar öz obyektlərini qurmaq yükü olmadan öz əsas biznes fəaliyyətlərinə fokuslana bilərlər. Bu mərkəzlər həmçinin kiçik müəssisələrin inkişafı üçün vacib olan əməkdaşlığı, innovasiyaları və şəbəkələşməni inkişaf etdirə bilər. Bundan əlavə, bu parklar daxilində mentorluq və biznesin inkişafı xidmətlərinin göstərilməsi KOM-lara rəqabət qabiliyyətinin artırılması və təkmilləşdirilməsi üçün lazımi dəstəyi təklif edə bilər. Nəhayət, rəqəmsal infrastrukturun təkmilləşdirilməsi e-ticarət və rəqəmsal transformasiyanı dəstəkləmək üçün vacibdir. Qlobal rəqəmsal bazarların yüksəlişi ilə KOM-lar onlayn platformalara daxil olmaq, məhsulları reklam etmək və bütün dünyada müştərilərə çatmaq üçün etibarlı internet bağlantısına ehtiyac duyurlar. KOM-lara rəqəmsal alətlər və texnologiyaların mənimsənilməsində dəstək onların daha rəqabətqabiliyyətli olmasına və innovasiya və genişlənmə qabiliyyətlərinin təkmilləşdirilməsinə kömək edəcək. İnfrastrukturun inkişafına diqqət yetirməklə Qazax-Tovuz regionu KOM-lar üçün daha əlverişli mühit yarada, iqtisadi artıma təkan verə və biznesin uzunmüddətli davamlılığını təmin edə bilər.

Tənzimləyici yüklər Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunda Kiçik və Orta Müəssisələrin inkişafı və davamlılığı üçün əhəmiyyətli problem yaradır. Müəssisələrin qeydiyyatı, lisenziyalaşdırma və vergilərə riayət olunmasının mürəkkəbliyi sahibkarları öz bizneslərinə başlamaqdan və ya genişləndirməkdən çəkindirə bilər. Bu maneələri aradan qaldırmaq üçün

sadələşdirilmiş tənzimləyici baza lazımdır. Birincisi, biznesin qeydiyyatı, lisenziyalaşdırma və vergi qanunvericiliyinə uyğunluq proseslərinin sadələşdirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Uzun və mürəkkəb prosedurlar potensial sahibkarları həvəsdən sala və mövcud KOM-lar üçün inzibati xərcləri artırır. Onlayn platformaların tətbiqi və sənədləşmə işlərinin azaldılması ilə biznesin qeydiyyatı prosesini daha səmərəli etmək olar. Lisenziyaların alınması və vergi öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi üçün aydın və əlçatan təlimatlar KOS sahiblərinə həm vaxta, həm də pula qənaət edərək sistemdə asanlıqla naviqasiya etməyə kömək edəcək. Bundan əlavə, tələb olunan təsdiqlərin və icazələrin sayının azaldılması bizneslərə inzibati maneələrə deyil, böyüməyə diqqət yetirməyə imkan verəcək. İkincisi, dövlət xidmətlərinin vahid pəncərə prinsipi əsasında həyata keçirilməsi KOM-lara böyük fayda verərdi. Bütün lazımı xidmətləri və məlumatları bir yerdə cəmləşdirməklə, sahibkarlar öz öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün artıq bir neçə dövlət idarəsinə getməyə ehtiyac duymayacaqlar. Bu yanaşma qaydalara riayət etmək üçün tələb olunan vaxtı və səyi əhəmiyyətli dərəcədə azaldacaq, KOM-lara diqqətlərini əsas biznes fəaliyyətlərinə cəmləməyə imkan verəcək. Bir pəncərə xidməti biznesin qeydiyyatı, vergi bəyannamələri, lisenziyalaşdırma və digər vacib xidmətlərə çıxışı təmin edərək, sahibkarlar üçün daha sadələşdirilmiş təcrübə yarada bilər. Nəhayət, xüsusi olaraq KOM-ları əhatə edən çevik siyasətləri müdafiə etmək vacibdir (OECD, 2021). Vergi güzəştləri, azaldılmış rüsumlar və ya rahat ekoloji qaydalar təklif etmək kiçik biznesin maliyyə yükünü, xüsusən də onların ilkin mərhələlərində azalda bilər. KOM-ların üzləşdiyi unikal çağırışlara uyğunlaşdırılmış siyasətlər Qazax-Tovuz bölgəsində sahibkarlığı təşviq edəcək, innovasiyaları dəstəkləyəcək və davamlı inkişafı təşviq edəcək. Tənzimləyici yükləri azaltmaqla, bölgə yerli iqtisadi inkişafı və iş yerlərinin yaradılmasını dəstəkləyərək KOM-ların inkişafı üçün daha əlverişli mühit yarada bilər.

Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunda Kiçik və Orta Müəssisələrin inkişafı və davamlılığı üçün bazara çıxışın genişləndirilməsi vacibdir. İstər ölkədaxili, istərsə də beynəlxalq bazarlara məhdud çıxış KOM-ların tam potensialını reallaşdırmağa mane ola bilər. Bu maneələri aradan qaldırmaq üçün bazarın genişləndirilməsinə və ixracın dəstəklənməsinə strateji yanaşma lazımdır. Birincisi, KOM-lara bazar araşdırması, ixrac konsaltinqi və şəbəkə imkanları ilə təmin edilməsi onların yeni bazarlara daxil olmaq imkanlarını əhəmiyyətli dərəcədə artırır. Müəssisələrə bazar tendensiyalarını, müştəri seçimlərini və rəqabət mənzərələrini anlamağa kömək edən resurslar təklif etməklə, KOM-lar harada və necə genişlənmək barədə əsaslandırılmış qərarlar qəbul edə bilərlər. İxrac üzrə konsaltinq

xidmətləri KOM-ları beynəlxalq ticarətin mürəkkəbliyi, o cümlədən qaydalar, sənədlər və logistika vasitəsilə istiqamətləndirə bilər. Bundan əlavə, sənaye ekspertləri, ticarət orqanları və beynəlxalq tərəfdaşlarla şəbəkə tədbirlərinin təşkili əməkdaşlıq və bazara çıxış üçün yeni imkanlar açmağa bilər. İkincisi, ticarət yarmarkalarının, sərgilərinin və B2B görüşlərinin təşkili KOM-ları potensial müştərilər, təchizatçılar və investorlarla əlaqələndirməyin başqa bir effektiv üsuludur. Bu tədbirlər KOM-lar üçün məhsul və xidmətlərini nümayiş etdirmək, bazar tələbləri ilə tanış olmaq və dəyərli işgüzar əlaqələr yaratmaq üçün platformalar təqdim edir. Ticarət yarmarkaları və sərgilər həmçinin beynəlxalq alıcıları cəlb edə, ixrac və biznesin genişləndirilməsi üçün imkanlar yarada bilər. B2B görüşləri KOM-lara digər bizneslərlə birbaşa əlaqə qurmağa, onların bazarda iştirakını artırmağa biləcək tərəfdaşlıqları, birgə müəssisələri və əməkdaşlığı təşviq etməyə imkan verir. Nəhayət, rəqəmsal marketing və e-ticarət təşəbbüslərinin təşviqi KOM-ların daha geniş auditoriyaya çatmasına kömək etmək üçün çox vacibdir. Qlobal bazarlar getdikcə onlayn şəkildə dəyişdikcə, KOBİ-lər yerli bazarlarından kənar görünürsənlik qazanmaq üçün sosial media reklamı, axtarış sisteminin optimallaşdırılması və təsir edən tərəfdaşlıq kimi rəqəmsal marketing strategiyalarından istifadə edə bilərlər. Elektron ticarət platformaları KOM-lara fiziki pərakəndə infrastruktura əhəmiyyətli ilkin investisiyaya ehtiyac olmadan məhsulları beynəlxalq səviyyədə satmaq imkanı verir. Bazara çıxış və ixrac təşəbbüslərini dəstəkləməklə Qazax-Tovuz regionu KOS-ların əhatə dairəsini genişləndirmək, satışları artırmaq və həm daxili, həm də beynəlxalq bazarlarda rəqabət qabiliyyətini artırmaq üçün imkanlar yarada bilər.

Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunda Kiçik və Orta Müəssisələrin rəqabət qabiliyyəti və inkişafı üçün innovasiya və texnologiya çox vacibdir. Bu günün sürətlə inkişaf edən qlobal bazarda rəqabətə davamlı qalmaq üçün KOM-lar yeni texnologiyalardan istifadə etməli, əməliyyatlarını sadələşdirməli və innovativ təcrübələri mənimsəməlidirlər. İnnovasiya qarşısındakı maneələri aradan qaldırmaq üçün məqsədyönlü strategiyalar həyata keçirilməlidir. Birincisi, tədqiqat və inkişaf (R&D) təşəbbüslərinin dəstəklənməsi xüsusilə kənd təsərrüfatı, bərpa olunan enerji və istehsal kimi yüksək inkişaf potensialı olan sektorlarda çox vacibdir (Heritage Foundation, 2021). Qrantlar, maliyyələşdirmə və ya özəl tərəfdaşlarla əməkdaşlıq vasitəsilə tədqiqat və inkişafı stimullaşdırmaqla KOM-lar yeni məhsullar inkişaf etdirə, prosesləri təkmilləşdirə və sənaye problemlərinin yeni həll yollarını araşdırmağa bilərlər. Kənd təsərrüfatı kimi sektorlarda fokuslanmış tədqiqat və inkişaf məhsul məhsuldarlığında və ya davamlı əkinçilik təcrübələrində innovasiyalara səbəb ola bilər, bərpa olunan enerji tədqiqat və inkişaf isə KOM-lara və ətraf mühitə fayda verən enerjiyə qənaət

edən həllərlə nəticələnmə bilər. İstehsal KOM-ları məhsuldarlığı artırmaq və xərcləri azaltmaq üçün texnoloji irəliləyişlərdən istifadə edə bilər. İkincisi, yeni texnologiyalara, avtomatlaşdırmaya və ya davamlı təcrübələrə sərmayə qoyan KOM-lar üçün subsidiyalar və ya vergi güzəştləri kimi maliyyə stimullarının təmin edilməsi biznesləri modernləşdirməyə və innovasiyaları qəbul etməyə təşviq edəcək. Yeni avadanlıqların alınması və ya enerjiyə qənaət edən texnologiyaların tətbiqi üçün vergi güzəştləri təkmilləşdirmə əməliyyatlarının maliyyə yükünü azalda bilər. Eynilə, davamlı təcrübələrin mənimsənilməsi üçün subsidiyalar gəlirliliyi qoruyarkən biznesin ekoloji standartlara cavab verməsinə kömək edə bilər. Bu stimullar texnologiyaya investisiya ilə bağlı riski azaldır və KOM-lar arasında uzunmüddətli strateji planlaşdırmanı təşviq edir. Nəhayət, KOM-lar, universitetlər və tədqiqat mərkəzləri arasında əməkdaşlığın təşviqi texnoloji inkişaf və innovasiyalar üçün vacibdir. Tərəfdaşlıqların yaradılması KOM-lara qabaqcıl tədqiqat, texnoloji təcrübə və təlim resurslarına çıxış əldə etməyə kömək edə bilər. Universitetlər və tədqiqat mərkəzləri KOM-ları texniki çətinliklərin həlli ilə təmin edə, tədqiqata əsaslanan fikirlər təklif edə və innovasiyaya əsaslanan mədəniyyəti inkişaf etdirə bilər. Bu əməkdaşlıqlar həm də KOM-lara sənaye meyllərini qabaqlamağa kömək edir və birgə müəssisələr, məhsul inkişafı və yeni texnologiyaların kommersiyalaşdırılması üçün imkanlar yaradır. Qazax-Tovuz iqtisadi rayonu innovasiya mədəniyyətini inkişaf etdirməklə və texnologiyanın mənimsənilməsini dəstəkləməklə KOM-ların rəqabət qabiliyyətini və uzunmüddətli uğurunu təmin edə bilər.

Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunda bir çox Kiçik və Orta Müəssisələr davamlı inkişaf üçün zəruri olan bacarıq və biliklərin olmaması səbəbindən çətinliklərlə üzləşirlər. Bu maneələri aradan qaldırmaq üçün məqsədyönlü bacarıqların artırılması və potensialın inkişafı proqramları həm sahibkarların, həm də onların işçi qüvvəsinin biznes uğurunu təmin etmək üçün yaxşı təchiz olunmasını təmin etmək üçün vacibdir. Birincisi, biznesin idarə edilməsi, marketinq və innovasiyaya yönəlmiş təlim proqramları, seminarlar və mentorluqların təklif edilməsi KOM sahiblərinə və işçilərinə bizneslərini effektiv şəkildə idarə etmək və inkişaf etdirmək üçün alətlər təqdim edə bilər. Biznesin idarə edilməsi üzrə təlim sahibkarlara əməliyyat səmərəliliyini, maliyyə idarəetməsini və strateji planlaşdırmanı təkmilləşdirməyə kömək edə bilər (Humans of Globe, 2022). Marketinq seminarları KOM-lara həm yerli, həm də beynəlxalq səviyyədə öz hədəf auditoriyasına effektiv şəkildə necə çatmağı və onları cəlb etməyi öyrədə bilər. Bundan əlavə, təcrübəli sahibkarlar və ya sənaye ekspertləri ilə mentorluq proqramları təlimat verə, ən yaxşı təcrübələri paylaşa və ümumi problemlərin həlli ilə bağlı fikirlər təklif edə, KOM-lara daha güclü, daha davamlı bizneslər qurmağa kömək

edə bilər. İkincisi, KOM-lar və təhsil müəssisələri arasında tərəfdaşlığın təşviqi nəzəri biliklər və praktiki təbiiqlər arasında körpü yaratmaq üçün açaqdır. Universitetlər və peşə məktəbləri KOM-ların unikal ehtiyaclarına cavab verən ixtisaslaşdırılmış kurslar və seminarlar təklif edə bilərlər. Bu tərəfdaşlıqlar həmçinin tələbələrə KOS-ları təzə ideyalar və innovativ həllər təqdim edərkən praktiki təcrübə qazanmağa imkan verən birgə tədqiqat layihələri, təcrübələr və ya şagirdlikləri də əhatə edə bilər. Təhsil müəssisələri ilə sıx əməkdaşlıq etməklə, KOM-lar qabaqcıl bilik və texnologiyalara çıxış əldə edə, onların işçi qüvvəsinin rəqabətə davamlı və uyğunlaşa bilən olmasını təmin edə bilər. Nəhayət, işçilər üçün ixtisaslaşdırılmış texniki təlimlərin təşviqi inkişaf etməkdə olan sənaye və texnologiyaların dəstəklənməsi üçün vacibdir. Bərpa olunan enerji, kənd təsərrüfatı və istehsalat kimi sənayelər inkişaf etdikcə, işçilər böyüyən bu sektorların tələblərini ödəmək üçün ən son texnologiyalar və texnikalar üzrə təlim keçməlidirlər. Avtomatlaşdırma, davamlı təcrübələr və yeni istehsal prosesləri kimi sahələrdə ixtisaslaşdırılmış təlim proqramları işçilərə bu sahələr üçün tələb olunan bacarıqları inkişaf etdirməyə, məhsuldarlığı artırmağa və KOM-larda innovasiyaları təşviq etməyə kömək edə bilər. KOM-larda bacarıqların artırılması və potensialın artırılması ilə Qazax-Tovuz regionu davamlı iqtisadi artıma təkan verən daha bacarıqlı, rəqabətə davamlı və innovativ işçi qüvvəsini inkişaf etdirə bilər.

3.2. Beynəlxəli təcrübədə KOB-ların inkişafı və Qazax Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunda tətbiqi imkanları

Avropa İttifaqı (Aİ) kiçik və orta müəssisələrin (KOB) böyüməsini və davamlılığını dəstəkləmək üçün müxtəlif maliyyə alətlərini uğurla həyata keçirmişdir. Əsas təşəbbüslərdən biri banklar üçün maliyyə risklərini azaltmaq, onları KOM-lara kredit verməyə təşviq etmək üçün zəmanətlər və vençur kapitalı təmin edən Avropa İnvestisiya Fondudur (EIF). Bu sistem bankları investisiyalarının qorunduğuna inandırmaqla kiçik biznesin kreditə çıxışı üçün maneələri azaltmaq məqsədi daşıyır və beləliklə, maliyyələşmə imkanlarını artırır. Əlavə olaraq, Aİ üzv dövlətlərində milli inkişaf bankları KOM-ların, xüsusən də iqtisadi cəhətdən zəif inkişaf etmiş regionların ehtiyaclarına uyğunlaşdırılmış subsidiyalaşdırılmış kreditlər və grantlar təklif edir (Mankiw, 2020). Bu banklar təkcə birbaşa maliyyə dəstəyi vermir, həm də KOM-ların ənənəvi kommersiya bankları vasitəsilə mümkün olmayan daha aşağı qiymətli maliyyələşdirmə variantlarına çıxışını təmin edir.

Aİ-nin təcrübəsindən istifadə edərək, Qazax-Tovuz iqtisadi rayonu kiçik və orta sahibkarlığın maliyyələşdirilməsini artırmaq üçün oxşar strategiyalardan faydalana bilər.

Bölgədəki KOM-lara daha aşağı faiz dərəcələri və daha sərfəli şərtlərlə kreditlərin verilməsində ixtisaslaşan yerli inkişaf bankları və ya mikromaliyyə institutlarının yaradılması təcili addımdır. Bu qurumlar regional iqtisadi şəraitə uyğun gələn fərdiləşdirilmiş maliyyə həlləri təklif edərək yerli bizneslərin üzləşdiyi unikal problemlərə diqqət yetirə bilər. Digər yanaşma özəl bankları KOM-lara kredit verməyə həvəsləndirmək üçün zəmanət sxemlərinin həyata keçirilməsidir. Bu cür sxemlərə əsasən, kredit riskinin bir hissəsi hökumət və ya dövlət qurumu tərəfindən ödəniləcək, beləliklə, banklar üçün qəbul edilən risk azalacaq və onları kiçik biznesə daha sərbəst kredit verməyə təşviq edəcək. Nəhayət, kraudfunding platformalarının təşviqi KOM-lara geniş spektrli kiçik investordan maliyyə əldə etməyə kömək edə bilər və bununla da maliyyələşdirmə prosesini demokratikləşdirir. Qazax-Tovuz bölgəsindəki kiçik bizneslər daha geniş investor bazasına daxil olmaqla, yalnız ənənəvi maliyyə institutlarına etibar etmədən kapitalla çıxış əldə edə bilər. Bu təşəbbüslər yerli sahibkarlıq fəaliyyətini əhəmiyyətli dərəcədə artırır, iqtisadi artımı gücləndirir və iş imkanları yarada bilər.

Kaliforniyadakı Silikon Vadisi innovasiya və sahibkarlıq üçün qlobal mərkəzdir, bunun əsas səbəbi startaplara və KOM-lara əsas dəstək verən biznes inkubatorları və akseleratorlar ekosistemidir. Y Combinator və 500 Startups kimi təşkilatlar bu ekosistemin əsas oyunçularıdır, toxum maliyyələşdirmə, mentorluq, ofis sahəsi və investorlar və sənaye ekspertləri şəbəkəsinə çıxış təklif edir (Williams, 2020). Bu inkubatorlar və sürətləndiricilər sahibkarlara öz biznes modellərini təkmilləşdirməkdə, əməliyyatları miqyasda aparmaqda və vençur kapitalistləri ilə əlaqə yaratmaqda mühüm rol oynayır ki, bütün bunlar KOM-ların uğuru və davamlılığı üçün çox vacibdir. Silikon Vadisində tətbiq edilən model tək-cə maliyyə dəstəyi deyil, həm də strateji məsləhətlər, şəbəkə imkanları və potensial investora məruz qalma şəklində rəhbərliyi vurğulayır. Bu vahid yanaşma, Silikon Vadisini bütün dünyada KOM-un inkişafı üçün bir modelə çevirərək, resursların və mentorluğun düzgün kombinasiyasının təmin edilməsinin başlanğıc uğur şanslarını əhəmiyyətli dərəcədə artırır biləcəyini nümayiş etdirdi.

Silikon Vadisinin Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunda uğurunu təkrarlamaq üçün biznes inkubatorların və akseleratorların yaradılması əsas addımdır. Bu mərkəzlər yerli KOM-ları ofis sahəsi, ortaq obyektlər və inzibati dəstək kimi lazımı resurslarla təmin edə bilər ki, bu da kiçik bizneslərin özləri əldə etməsi çox vaxt baha başa gəlir. Fiziki resurslarla yanaşı, bu inkubatorlar öz bizneslərini genişləndirmək və investisiya cəlb etmək istəyən yerli sahibkarlar üçün vacib olan mentorluq və şəbəkə imkanlarına çıxışı asanlaşdırma bilər. Regionun kənd

təsərrüfatı, bərpa olunan enerji və turizm kimi sənayelərə diqqətini nəzərə alaraq, bu sektorlara xidmət edən inkubatorlar və akseleratorlar daxilində ixtisaslaşmış proqramların hazırlanması faydalı olardı. Bu, yerli KOM-ların rəqabətli bazarda uğur qazanma şanslarını artıraraq, sənaye üzrə xüsusi təlimat almasını təmin edərdi. Bundan əlavə, Qazax-Tovuzdakı universitetlər və özəl sektor ekspertləri ilə tərəfdaşlıq əlaqələrinin qurulması sahibkarlıq arzusunda olanlar üçün mentorluq və bacarıqların inkişafı proqramlarını gücləndirəcək. Həm akademik institutların, həm də təcrübəli sənaye mütəxəssislərinin resurslarını birləşdirərək, region innovasiya və sahibkarlığın təşviqi üçün davamlı ekosistem yarada bilər.

Almaniyanın Mittelstand, xüsusilə istehsal və texnologiya sahəsində yüksək səviyyəli innovasiyaları ilə məşhur olan kiçik və orta müəssisələrin güclü şəbəkəsinə istinad edir. Bu KOM-lar istehsalda avtomatlaşdırma, məlumat mübadiləsi və ağıllı texnologiyaların daxil olduğu Sənaye 4.0-a dərin inteqrasiya olunub. Mittelstand-ın uğuru tədqiqat və inkişafa (R&D), texnologiya transferinə və uzunmüddətli strateji planlaşdırmaya davamlı investisiya qoyuluşu ilə şərtlənir (Green və Adams, 2023). Almaniya hökuməti bu müəssisələrə güclü dəstək verir, Ar-Ge üçün maliyyə təklif edir, qabaqcıl texnologiyalara çıxışı asanlaşdırır və KOM-lara onları öz əməliyyatlarına inteqrasiya etməyə kömək edir. Bundan əlavə, innovasiyaya diqqət və texnoloji dəyişikliklərə sürətlə uyğunlaşma bacarığı Mittelstand-a qlobal bazarlarda rəqabət qabiliyyətini saxlamağa imkan verdi. Almaniyanın Mittelstand-ın uğuruna töhfə verən əsas elementlər arasında güclü dövlət-özəl əməkdaşlıq, yüksək ixtisaslı işçi qüvvəsi və niş bazarlara dərin diqqət daxildir. Bu innovasiyaya əsaslanan yanaşma, kiçik bizneslərə getdikcə qloballaşan sənayelərdə miqyasını genişləndirməyə və rəqabət qabiliyyətini saxlamağa imkan verdi, eyni zamanda məhsul təkliflərində yüksək səviyyədə fərdiləşdirmə və çevikliyi qoruyub saxladı. Sənaye 4.0 texnologiyalarının inteqrasiyası alman KOM-larının qlobal bazarlarda liderliyini davam etdirməsini təmin edərək, daha çox səmərəlilik, dəqiqlik və avtomatlaşdırmanı asanlaşdırdı.

Qazax-Tovuz iqtisadi rayonu Almaniyanın Mittelstand-dan innovasiyaların təşviqi və yeni texnologiyaların mənimsənilməsi baxımından dəyərli dərslər ala bilər. Bölgə kənd təsərrüfatı, tekstil və bərpa olunan enerji kimi əsas sənayelərdə tədqiqat və inkişaf və texnoloji tətbiqlər üçün stimullar yaratmaqla başlaya bilər. Tədqiqat və inkişafa sərmayə qoyan müəssisələr üçün vergi güzəştləri, qrantlar və ya aşağı faizli kreditlərin verilməsi KOM-ları məhsuldarlığı artırır, xərcləri azaldır və yeni bazarlar açan yeni həll yollarını araşdırmağa həvəsləndirir. Dövlət-özəl tərəfdaşlıqların asanlaşdırılması texnologiyanın mənimsənilməsinin təşviqində daha bir mühüm addım olardı. Bu tərəfdaşlıqlar hökumət

siyasətləri ilə özəl sektorun qabaqcıl texnologiyalara ehtiyacı arasında körpü yarada bilər. Biznes məqsədlərini hökumət dəstəyi ilə uyğunlaşdırmaqla hər iki tərəf daha geniş iqtisadiyyata fayda verən texnologiyaların inkişafına və tətbiqinə töhfə verə bilər. Qazax-Tovuzda innovasiya mərkəzlərinin yaradılması texnoloji tətbiqi daha da gücləndirə bilər. Bu mərkəzlər yerli KOM-ların yeni məhsul və xidmətlərin birgə inkişafı üçün universitetlər, tədqiqat mərkəzləri və texnologiya şirkətləri ilə əməkdaşlıq edə biləcəyi əməkdaşlıq məkanları kimi xidmət edəcək. Bu cür mərkəzlər əməkdaşlıq mədəniyyətini inkişaf etdirəcək, sektorlararası innovasiyaları stimullaşdıracaq və ən son texnologiyalardan istifadə etməklə yerli KOM-ların rəqabətə davamlı qalmasını təmin edəcək. Bu strategiyaları həyata keçirməklə Qazax-Tovuz regionu KOM-ların texnoloji imkanlarını artırma, səmərəliliyi artırma və regional iqtisadi inkişaf üçün vacib olan sektorlarda yeni imkanlar yarada bilər.

Kanada kiçik və orta müəssisələrin bazar dəyişkənliyi və ekoloji riskləri idarə etməsinə kömək etmək üçün hökumət tərəfindən dəstəklənən bir neçə sığorta və risklərin azaldılması proqramı həyata keçirmişdir. Görkəmli təşəbbüslərdən biri beynəlxalq ticarətdə iştirak edən Kanadalı KOM-lara maliyyə yardımı, bazar kəşfiyyatı və risklərin azaldılması alətləri təklif edən Kanada Ticarət və İnvestisiyaya Dəstək (CTIS) proqramıdır (Harrison, 2020). Bu proqram bizneslərə əməliyyatlarını genişləndirmək və davam etdirmək üçün onlara məlumat, maliyyə və təlimat verməklə qlobal bazarların qeyri-müəyyənliklərini idarə etməyə kömək edir. Digər əsas oyunçu KOM-ların böyüməsinə, risklərin azaldılmasına və çətinliklərin öhdəsindən gəlməsinə kömək etmək üçün uyğunlaşdırılmış maliyyə məhsulları, risklərin idarə edilməsi xidmətləri və ekspert məsləhətləri təklif edən Kanada Biznes İnkişaf Bankıdır (BDC). BDC-nin innovasiyaların təşviqinə, borcların idarə edilməsinə və biznes strategiyalarının optimallaşdırılmasına diqqəti Kanada KOM-larının dayanıqlığının artırılmasında mühüm rol oynamışdır. Kanada hökuməti həmçinin KOM-ları təbii fəlakətlərdən tutmuş bazar dalğalanmaları nəticəsində yaranan maliyyə itkilərinə qədər bir sıra risklərdən qoruyan müxtəlif sığorta məhsulları təqdim edir. Bu proqramlar kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və turizm kimi ekoloji təhlükələrə qarşı həssas olan sənayelərdə olan bizneslər üçün, hətta gözlənilməz hadisələr qarşısında belə davamlı əməliyyatı təmin edən təhlükəsizlik şəbəkəsi təmin etməklə xüsusilə dəyərlidir.

Qazax-Tovuz iqtisadi rayonu yerli KOM-ları dəstəkləmək üçün oxşar sığorta və risklərin azaldılması strategiyalarının qəbul edilməsindən böyük fayda əldə edə bilər. Kənd təsərrüfatı, istehsal və turizm kimi əsas sektorlar üçün sığorta sxemlərinin tətbiqi təbii fəlakətlər, qiymət dəyişkənliyi və təchizat zəncirinin pozulması kimi ümumi risklərdən

qorunma təmin edərdi. Bölgənin kənd təsərrüfatından asılılığını və ekstremal hava hadisələrinin tezliyini nəzərə alaraq, məhsul sığortası və ya mal-qara mühafizəsinin təklif edilməsi bu risklərin iqtisadi təsirlərini azaltmağa kömək edəcək. İstehsal və turizm sektorları üçün siyasətlər bazar dalğalanmalarından, əmlaka dəyən zərərdən və gözlənilməz bağlanmalardan qoruya bilər. Sığortaya əlavə olaraq, region yerli KOM-lara biznes risklərini minimuma endirmək üçün hərtərəfli strategiyalar hazırlamaqda kömək etmək üçün risklərin idarə edilməsi üzrə məsləhət xidmətləri yaratmalıdır. Bu məsləhət xidmətləri yeni ixrac imkanları və tədarük zəncirinin alternativlərini müəyyən etməklə, bazarın şaxələndirilməsində bizneslərə kömək edə bilər və beləliklə, həssas bazarlardan asılılığı azalda bilər. Bundan əlavə, texnoloji uyğunlaşma üzrə təlimatın təmin edilməsi KOM-lara öz əməliyyatlarını modernləşdirməyə, səmərəliliyi artırmağa və xarici şoklara qarşı dayanıqlılığı artırmağa imkan verəcək. Bu məsləhət xidmətləri yerli ticarət palataları, universitetlər və inkişaf təşkilatları ilə əməkdaşlıqda təklif oluna bilər və risklərin idarə edilməsinə birgə yanaşmanı təşviq edə bilər. Bu sığorta və risklərin azaldılması strategiyalarını həyata keçirməklə Qazax-Tovuz KOM-ları iqtisadi qeyri-müəyyənlikləri idarə etmək, rəqabət qabiliyyətini artırmaq və regionda davamlı artımı təmin etmək üçün daha yaxşı təchiz edilmiş olardı.

Finlandiya, vergi güzəştləri və hökumət qrantları vasitəsilə innovasiyanı dəstəkləyərək kiçik və orta müəssisələrin böyüməsini və inkişafını uğurla təşviq edir. Bu yanaşma, Finlandiyanın müxtəlif sektorlarda, xüsusilə yaşıl texnologiyalar, rəqəmsal transformasiya və davamlı inkişaf sahələrində aparıcı mövqeyə gəlməsinə imkan yaratmışdır. Finlandiya İnnovasiya Fondu (Sitra) kimi təşkilatlar, xüsusilə yaşıl texnologiyalar və davamlı inkişaf məşğul olan KOM-lara maliyyə dəstəyi və təcrübə təqdim edərək, innovativ təşəbbüslərin inkişafını sürətləndirir (Lee və Park, 2021). Bu tip dəstəklər, KOM-ların təkmilləşmiş və davamlı texnologiyalara investisiya qoymasını asanlaşdırır və onlara daha geniş bazarlara daxil olma imkanı verir. Finlandiyanın dövlət siyasəti, eyni zamanda, KOM-ların tədqiqat və innovasiya sahəsində sərmayə qoymalarını təşviq edən vergi güzəştləri təklif edir. Bu güzəştlər, müəssisələrə yeni texnologiyaların inkişafını dəstəkləyən layihələrdə iştirak etməyi və eyni zamanda iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində daha səmərəli həllər tapmağı mümkün edir.

Finlandiyanın təcrübəsindən ilham alaraq, Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunda kənd təsərrüfatı və bərpa olunan enerji sahələrində fəaliyyət göstərən KOM-lara vergi kreditləri təklif etmək faydalı ola bilər. Bu yanaşma, yerli müəssisələrə texnoloji tədqiqatlar və

innovasiyalar sahəsində investisiya qoymağa təşviq edər, eyni zamanda sektorlarda davamlı təcrübələrin tətbiqini sürətləndirər. Məsələn, bərpa olunan enerji texnologiyaları və kənd təsərrüfatı məhsullarının davamlı istehsalı ilə bağlı təşəbbüslər vergi güzəştləri ilə dəstəklənə bilər. Bundan əlavə, yaşıl biznes təşəbbüslərinə başlamaq və ekoloji cəhətdən təmiz təcrübələrə və yaşıl texnologiyalara diqqət yetirmək vacibdir. Bu təşəbbüslər yerli KOM-lara yalnız maliyyə dəstəyi deyil, eyni zamanda texniki dəstək də təmin edə bilər, beləliklə onlar ekoloji təsiri azaldaraq daha effektiv və davamlı iş mühitləri yarada bilərlər. Yaşıl biznes təşəbbüsləri ilə, Qazax-Tovuz bölgəsində kənd təsərrüfatı, təmiz enerji və digər sahələrdə innovativ həllər tətbiq edilərək, bu sektorların dayanıqlı inkişafı təmin oluna bilər.

Estoniya elektron hökumət xidmətləri və rəqəmsal transformasiyaya proaktiv yanaşması ilə geniş şəkildə tanınır və bu, inkişaf edən startap mədəniyyətinin inkişafına böyük dəstək verir. Estoniya e-Rezidentlik proqramı beynəlxalq sahibkarlara dünyanın istənilən yerindən onlayn biznes qurmağa və idarə etməyə imkan verən diqqətəlayiq nümunədir. Bu təşəbbüs minlərlə qlobal sahibkarı cəlb etdi və onlara Estoniyanın səmərəli rəqəmsal infrastrukturunun üstünlükləri ilə fəaliyyət göstərməyə imkan verdi (Brown və Miller, 2022). Startup Estonia proqramı qrantlar, mentorluq və geniş investor və ekspertlər şəbəkəsinə çıxış təmin etməklə yerli startapları daha da dəstəkləyir. Bu təşəbbüslər Estoniyanı Avropanın ən rəqəmsal cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrindən biri kimi yerləşdirməyə, innovasiyaları təşviq etməyə və güclü sahibkarlıq ekosistemi yaratmağa kömək etdi. Estoniyanın rəqəmsallaşmaya verdiyi vurğu müasir iqtisadiyyatda inkişaf edən kiçik və orta müəssisələrin (KOB) əsas şərtidir. Hökumət tərəfindən dəstəklənən proqramlar təklif etməklə və texnologiyanın mənimsənilməsi üçün dəstəkləyici mühit yaratmaqla Estoniya bizneslərə bugünkü qloballaşan bazarda genişlənmə üçün vacib olan e-ticarət, rəqəmsal marketinq və e-biznes həllərini mənimsəməyə imkan verdi.

Qazax-Tovuz regionu Estoniyanın rəqəmsallaşma təşəbbüslərindən innovasiya və sahibkarlığı inkişaf etdirmək üçün dəyərli dərslər çıxara bilər. Rəqəmsallaşma proqramları regiondakı KOM-ları e-ticarət platformalarını, rəqəmsal marketinq alətlərini və e-biznes həllərini qəbul etməyə təşviq etməklə onları dəstəkləmək üçün tətbiq oluna bilər. Bu alətlər yerli biznesə bazar imkanlarını genişləndirməyə, əməliyyatları sadələşdirməyə və qlobal iqtisadiyyatda daha yaxşı rəqabət aparmağa kömək edəcək. Müəssisələrə rəqəmsal texnologiyaların faydalarını və onları öz əməliyyatlarına necə inteqrasiya etməyi başa düşməyə kömək etmək üçün uyğunlaşdırılmış təlim proqramları təklif oluna bilər. Bundan əlavə, Qazax-Tovuzda texnoparkların və ya innovasiya mərkəzlərinin yaradılması regionun

rəqəmsal transformasiyasının sürətləndirilməsində həlledici rol oynaya bilər. Bu mərkəzlər KOM-ların texnologiyaya əsaslanan həllər üzərində əməkdaşlıq edə biləcəyi, resursları paylaşa biləcəyi və mentorluq və infrastruktura çıxış əldə edə biləcəyi mərkəz rolunu oynayacaq. Başlanğıclara və qurulmuş bizneslərə birlikdə innovasiya etmək üçün məkan təmin etməklə, bu mərkəzlər həm yerli, həm də beynəlxalq bazarların ehtiyaclarına cavab verən rəqəmsal məhsul və xidmətlərin inkişafına dəstək verə bilər. Bu cür təşəbbüslər Qazax-Tovuzdakı KOM-lara öz əməliyyatlarını modernləşdirməyə, məhsuldarlığı yüksəltməyə və rəqəmsal iqtisadiyyatda gələcək artım üçün mövqə tutmağa kömək edəcək.

IV FƏSİL NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunda 81 sahibkar arasında keçirilən sorğunun məqsədi kiçik və orta sahibkarlığın (KOB) inkişafına mane olan əsas amilləri müəyyən etmək olub. Nəticələr regionda sahibkarlıq mənzərəsini formalaşdıran bir neçə kritik faktoru ortaya qoyur. Respondentlərin əhəmiyyətli hissəsi, 43,2 faizi tənzimləmə mühitinin idarə oluna bilən, lakin bəzi çətinliklərlə qəbul edildiyini bildirmişdir. Konkret olaraq, iştirakçıların 32,1 faizi əsas tənzimləmə problemlərindən biri kimi yüksək vergi dərəcələrini, 29,6 faizi isə dövlət qurumları tərəfindən tez-tez aparılan yoxlama və yoxlamaları qeyd edib. Bundan başqa, 19,8 faiz mürəkkəb lisenziyalaşdırma və qeydiyyat proseslərini, 24,7 faiz isə zəruri icazə və təsdiqlərin əldə edilməsində çətinlikləri qeyd edib. İxtisaslı işçi qüvvəsinin mövcudluğuna gəlicə, sahibkarların 28,4 faizi regionun işçi qüvvəsini ixtisaslı işçilərlə zəif təchizat kimi qiymətləndirib. Xüsusi bacarıq boşluqları baxımından, ən çox bildirilən çatışmazlıqlar respondentlərin 33,3 faizi tərəfindən müəyyən edilmiş texniki bacarıqlar və 29,6 faiz tərəfindən qeyd olunan müştəri xidməti və ünsiyyət bacarıqları ilə bağlı olub. Bundan əlavə, sahibkarların 27,2 faizi marketinq və satış bacarıqlarına ehtiyac olduğunu müəyyən edib. Bizneslərinə ən çox fayda gətirəcək dəstək formaları barədə suala cavab verən respondentlər böyük əksəriyyəti kreditlər üzrə faiz dərəcələrinin aşağı salınmasının vacibliyini vurğulamış, 58 faiz isə bunu ən əhəmiyyətli dəstək forması kimi göstərmişdir. Vergi güzəştləri (54,3 faiz) və təlim və bacarıqların inkişafı proqramları (27,2 faiz) biznesin inkişafı üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu tapıntılar göstərir ki, regionun KOM-ları tənzimləmə və işçi qüvvəsi ilə bağlı müxtəlif çətinliklərlə üzləşsələr də, maliyyə dəstəyi, vergilərin azaldılması və bacarıqların inkişafı sahəsində məqsədyönlü müdaxilələr bu maneələrin aradan qaldırılmasına və biznesin inkişafı üçün daha əlverişli mühitin yaradılmasına əhəmiyyətli dərəcədə töhfə verə bilər.

Qazax-Tovuz iqtisadi rayonunda aparılan sorğu kiçik və orta müəssisələrin (KOB) üzləşdiyi və onların böyüməsinə və davamlılığına mane olan bir sıra mühüm maneələri vurğulayır. Müəyyən edilmiş əsas problemlərə mürəkkəb tənzimləyici tələblər, ixtisaslı işçi qüvvəsinə məhdud çıxış və maliyyə məhdudiyətləri daxildir. Yüksək vergi dərəcələri, tez-tez yoxlamalar, mürəkkəb lisenziyalaşdırma və qeydiyyat prosesləri kimi tənzimləyici maneələr biznes üçün əhəmiyyətli yüklər yaradır, bu da səmərəsizliyə və xərclərin artmasına səbəb olur. Üstəlik, xüsusilə texniki sahələr, müştərilərə xidmət və marketinq sahələrində ixtisaslı işçilərin çatışmazlığı müəssisələrin innovasiya və genişlənmə imkanlarını

məhdudlaşdırır. Maliyyə maneələri, xüsusən kreditlərin yüksək qiyməti və maliyyə dəstəyinə məhdud çıxış da biznesin inkişafı üçün əhəmiyyətli məhdudiyyətlər kimi ortaya çıxır.

Təkliflər

Bu problemləri həll etmək üçün bir neçə tədbir nəzərdən keçirilə bilər:

- Lisenziyalaşdırma, qeydiyyat və icazələrin alınması prosedurlarının sadələşdirilməsi biznesin inzibati yükünü əhəmiyyətli dərəcədə azalda bilər. Vergi qaydalarının və yoxlamaların sadələşdirilməsi həm də uyğunluq prosesini asanlaşdırmağa və biznes üçün daha əlverişli mühitin yaradılmasına kömək edə bilər.

- Yerli işçi qüvvəsini lazımi texniki, müştəri xidməti və marketinq bacarıqları ilə təchiz edən təhsil və təlim proqramlarına investisiya qoymaq vacibdir. Bizneslər, təhsil müəssisələri və dövlət qurumları arasında tərəfdaşlıq KOM-ların tələb etdiyi bacarıq dəstlərinin region daxilində inkişaf etdirilməsinə kömək edə bilər.

- Vergi güzəştləri, qrantlar və subsidiyalar daxil olmaqla, kreditlərin dəyərinin aşağı salınması və daha əlçatan maliyyə dəstəyinin təklif edilməsi KOM-lara pul vəsaitlərinin hərəkətini idarə etməyə və artım təşəbbüslərinə investisiya qoymağa kömək edə bilər. Bundan əlavə, e-ticarət və rəqəmsal alətlər kimi rəqəmsal transformasiyaya dəstək vermək bizneslər üçün yeni imkanlar açar.

- Biznes konsaltinq xidmətləri və innovasiya mərkəzlərinə, biznes inkubatorlara və akseleratorlara çıxış təklif etmək sahibkarlığı inkişaf etdirir və KOM-ların bazar tələblərinə və yeni texnologiyalara uyğunlaşmasına kömək edə bilər.

Qazax-Tovuz iqtisadi rayonu bu maneələri aradan qaldırmaqla KOM-lar üçün daha əlverişli mühit yarada, onların böyümə, innovasiya və uzunmüddətli uğur potensialını artırar.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

- 1.Asian Development Bank (ADB). (2020). SME development and economic growth in Azerbaijan. <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/511266/adbi-wp973.pdf>
- 2.Bae J., Qian S. “Entrepreneurship Education- A Practical Guide for Educators”, New York, “Springer”, 2020, 250 p.
- 3.Block J. H., Wagner M. “Entrepreneurship and Innovation in the 21st Century- A Global Perspective”, New York, “Palgrave Macmillan”, 2020, 300 p.
- 4.Brown R., Miller A. “Entrepreneurship and Business Growth”, New York, “Wiley”, 2022, 600 p.
- 5.Burgoyne J., Stokes P. “Managing and Leading in the Digital Age- The Future of Work”, London, “Kogan Page”, 2022, 320 p.
- 6.Davis R. “Financial Support for Small Enterprises”, San Francisco, “Wiley”, 2021, 300 p.
- 7.Fabozzi F. “The Handbook of Fixed Income Securities”, New York, “McGraw-Hill Education”, 2021, 1200 p.
- 8.Fayolle A., Gailly B. “Theories of Entrepreneurship- How They Help Us Understand the Entrepreneurial Process”, London, “Routledge”, 2015, 280 p.
- 9.Frederick H., Kuratko D. F. “Entrepreneurship- Theory, Process, Practice”, Stamford, “Cengage Learning”, 2017, 350 p.
- 10.Green M., Adams L. “Simplifying Business Regulations”, Los Angeles, “Sage Publications”, 2023, 420 p.
- 11.Haciyeva, S. (2022). Economic science dissertation abstract. [https://aak.gov.az/upload/dissertasion/_qtisad_elml_ri/Avtoreferat_AZE_\(Sevda_Haciyeva\)1.pdf](https://aak.gov.az/upload/dissertasion/_qtisad_elml_ri/Avtoreferat_AZE_(Sevda_Haciyeva)1.pdf)
- 12.Harrison T. “The SME Revolution”, London, “Palgrave Macmillan”, 2020, 450 p.
- 13.Heritage Foundation. (2021). Heritage Foundation report. <https://www.heritage.org/storage/2021/08/27/pcFq0rUI0x3NFGd76IDoZVIC0Y2utyAKruXWg0io.pdf>
- 14.Humans of Globe. (2022). The future of SMEs in Azerbaijan: Opportunities in a changing economy. <https://humansofglobe.com/the-future-of-smes-in-azerbaijan-opportunities-in-a-changing-economy/>
- 15.Johnson P. “Barriers to SME Development”, New York, “Routledge”, 2019, 400 p.

- 16.Kumar V., Singh S. “Strategic Management for Small and Medium Enterprises- A Global Perspective”, London, “Routledge”, 2021, 280 p.
- 17.Lee J., Park S. “Small Business and Economic Development”, Seoul, “Oxford University Press”, 2021, 550 p.
- 18.Lichtenstein G. A., Brush C. G. “The Role of Small Business in Economic Development- A Research Agenda”, New York, “Routledge”, 2020, 240 p.
- 19.Mankiw N. “Principles of Economics”, Boston, “Cengage Learning”, 2020, 800 p.
- 20.Nielsen K., Hager C. “The Dynamics of Entrepreneurship- A Global Perspective”, New York, “Palgrave Macmillan”, 2022, 310 p.
- 21.Nieman G., Nieuwenhuizen C. “Entrepreneurship- A South African Perspective”, Cape Town, “Van Schaik Publishers”, 2020, 400 p.
- 22.OECD. (2021). Promoting enterprise digitalisation in Azerbaijan. https://www.oecd.org/en/publications/promoting-enterprise-digitalisation-in-azerbaijan_6a612a2a-en.html
- 23.OECD. (2022). OECD. <https://www.oecd.org/>
- 24.Rae D. “Entrepreneurship- A Guide to Business Start-Ups”, London, “Routledge”, 2021, 300 p.
- 25.Ratten V. “Entrepreneurship and Innovation in E-Business- Global Perspectives”, New York, “Emerald Publishing”, 2020, 250 p.
- 26.Ross S. “Corporate Finance”, New York, “McGraw-Hill Education”, 2019, 950 p.
- 27.Schmitt P., Bieger T. “Entrepreneurship- A Global Perspective on Success in Small Business Management”, New York, “Routledge”, 2019, 350 p.
- 28.Sexton D. L., Landström H. “The Blackwell Handbook of Entrepreneurship”, Malden, “Wiley-Blackwell”, 2017, 700 p.
- 29.Shiller R. “Irrational Exuberance”, Princeton, “Princeton University Press”, 2016, 400 p.
- 30.Small and Medium Business Development Agency of Azerbaijan. (2021). A meeting with entrepreneurs was held in Gadabey and Tovuz; SME friends started operating in the regions. <https://smb.gov.az/en/all-news/a-meeting-with-entrepreneurs-was-held-in-gadabey-and-tovuz-sme-friends-started-operating-in-the-regions>
- 31.Smith J. “Entrepreneurship and Innovation”, London, “Routledge”, 2020, 500 p.
- 32.State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan. (2023). Entrepreneurship data. <https://www.stat.gov.az/source/entrepreneurship/>

33. Stevenson H. H., Jarillo J. C. “A Paradigm of Entrepreneurship- Entrepreneurial Management”, Cambridge, “Harvard Business School Press”, 2021, 240 p.
34. Taylor R., Green L. “Economic Policies for SMEs”, London, “Springer”, 2019, 650 p.
35. Thurik A. R., Wennekers S. “Entrepreneurship, Small Business and Economic Growth- A Comprehensive Review”, New York, “Springer”, 2018, 260 p.
36. United Nations Economic Commission for Europe (UNECE). (n.d.). Special Program for the Economies of the Azerbaijan regions. <https://unece.org/fileadmin/DAM/hlm/prgm/cph/experts/azerbaijan/documents/CPdocuments/SPSEDregions.pdf>
37. USAID. (n.d.). Azerbaijan: Economic growth and private sector development. https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PDACM842.pdf
38. Venkataraman S., Van de Ven A. H. “Entrepreneurship in the 21st Century- A Global Perspective”, New York, “Springer”, 2021, 350 p.
39. Wang C. L., Chugh H. “Entrepreneurship and Innovation in Emerging Economies- Insights from Asia”, London, “Routledge”, 2021, 280 p.
40. Williams C. C. “Informal Employment in Developed and Developing Countries- Perspectives and Policy Responses”, New York, “Routledge”, 2021, 320 p.
41. Williams S. “Regulatory Challenges for Small Businesses”, London, “Oxford University Press”, 2020, 350 p.
42. World Bank. (2023). Azerbaijan: Country report on SME development. <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/1d57e70f-6b61-55ac-b1cd-af641fd05e6c/content>
43. World Bank. (2023). World Bank Data. <https://data.worldbank.org/>
44. World Economic Forum. (2021). World Economic Forum. <https://www.weforum.org/>
45. Zahra S. A., Covin J. G. “Entrepreneurship- A Process Perspective”, Boston, “McGraw-Hill Education”, 2019, 300 p.